ЗМІСТ:

М. ГОРЬКИЙ: М. М. Коцюбинський 385

ЛЕСЯ УКРАЇНКА: Адвокат Мартіян (драматична поема) 397

О. ОЛЕСЬ: День. Весна. Прозоре небо (поезія)..... 435

Д. МАРКОВИЧ: „З давно минулого“ 436

М. ВОРОНИЙ: Експромт (поезія)..... 466

ОР. ЛЕВИЦЬКИЙ: Історія будови памятника Б. Хмельницькому в Київі 467

ГР. ЧУПРИНКА: Прощай 483
Перша мрія..... 484
Простір душевний 484
Перед світом..... 485

С. РУСОВА: Дещо про сучасне французьке красне письменство 486

НАТ. РОМАНОВИЧ: Мандрівниця (повість, далі)..... 500

ПЕТРО СТАХ: Сімфонія ночи. 517
Серенади..... 518

Д. Д–КО: З недавнього минулого..... 520

ГРАЦІЯ ДЕЛЄДДА: Лихим шляхом 528

О. КОБЕЦЬ: Хто викує пісню (поезія)..... 543

С. ЧЕРКАСЕНКО: З українського житя..... 544

IGNOTUS: З австрійської України..... 552

М. ДАНЬКО: Кінець балканської війни..... 557

Бібліографія..... 878

Зміст CXII тому.

Зміст VII-VIII кн. ЛНВ.

Оголошення.

1913.

РІЧНИК XVI. ТОМ LXII.

КНИЖКА VI. ЗА ЧЕРВЕНЬ.

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ВІСТНИК

КИЇВ.

Друкарня І-ої Київської Друкарської Спілки. Київ, Трьохсвятительська 5. Телеф. 1060

Digitized by Google

Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Generated on 2015-08-08 06:33 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

КНИГАРНЯ Наук. Тов. ім. Шевченка

у Львові Ринок ч. 10,

має на складі всї українські видання, висилає всякі книжки на всяких мовах скоро і точно.

ІЛЮСТРОВАНИЙ КАТАЛЬОГ

видань Видавничої Спілки, 1913, висилає на бажанє за присланєм марки на 15 сот. (5 сот. на порто і 10 сот. на „Рідну Школу)

Книгарня Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові.

НОВИНА.

Проф. МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ-РУСИ

том VIII—частина I. (Роки 1626—1638).

(Збірник істор. фільос. секції Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові т. XIV).

Ціна **5** корон.

НОВИНА.

МИХАЙЛО КОЦЮБИНСЬКИЙ.

ТІНІ ЗАБУТИХ ПРЕДКІВ.

ОПОВІДАННЯ,

виданнє Українсько-руської Видавничої Спілки.

(ЗМІСТ: Тіни забутих предків. Сон. Лист. Подарунок на іменини. Хвала життю. Коні не винні. Що записано в книгу життя).

Ціна **1** К. **80** сот.

Склад в Книгарні Наукового Тов. ім. Шевченка.

НОВИНА. **ЧЕРЕЗ КЛАДКУ**

ПОВІСТЬ

ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ

Виданнє Укр.-Руської Видавничої Спілки. Ціна **2** кор., **80** сот.

НОВИНА.

Др. ІВАН ФРАНКО.

ПАНЩИНА І ЇЇ СКАСОВАНЄ

в 1848 році. 2 видання. Ціна 1 кор. Виданнє Укр.-Руської

Generated on 2015-08-08 06:33 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

М. ҐОРЬКИЙ.

М. М. Коцюбинський.

„Прекрасне — се незвичайне“ — казали Гонкури.

Він був один з тих небагатьох людей, що викликають при першій зустрічі з ними якесь святобливе почуттє душевної втїхи: власне сієї людини ти ждав давно, власне для сеї людини есть в тебе якісь особливі думки.

В світї ідей, краси і добра,—він „своя людина“, рідна людина, з першої зустрічі з ним почуваєш бажаннє бачити його найчастїйше, говорити з ним найбільше.

Він про се передумав, став надзвичайно близьким до всього доброго, в ньому завжде кипить орґанїчна огида до всього гидкого. В нього тонко розвинена естетична чуйність до доброго, він любить добро любовю артиста, вірить в його переможну силу, в ньому живе почуттє громадянина, що глибоко зрозумів культурне значіннє, історичну вартість добра.

Одного разу, оповідаючи йому про плян орґанїзації на Руси широкого демократичного книговидавництва, я почув його лагідний голос, замислені слова:

М. ГОРЬКІЙ.

М. М. Коцюбинскій.

„Прекрасное, это—рѣдкое“,—говорили Гонкуры.

Онъ былъ однимъ изъ тѣхъ рѣдкихъ людей, которые при первой-же встрѣчѣ съ ними вызываютъ благостное чувство удовлетворенія: именно этого человѣка ты давно ждалъ, именно для него у тебя есть какія-то особенныя мысли!

Въ мірѣ идей красоты и добра, онъ—„свой“ человѣкъ, родной человѣкъ, и—съ первой встрѣчи онъ возбуждаетъ жажду видѣть его возможно чаще, говорить съ нимъ больше.

Обо всемъ подумавшій, онъ какъ-то особенно близокъ хорошему и въ немъ кипитъ органическая брезгливость къ дурному. У него тонко развита эстетическая чуткость къ доброму, онъ любитъ добро любовью художника, вѣритъ въ его побѣдную силу, и въ немъ живетъ чувство гражданина, которому глубоко и всесторонне понятно культурное значеніе, историческая стоимость добра.

Однажды, разсказывая ему планъ организаціи на Руси широкаго демократическаго книгоиздательства, я услыхалъ его мягкій голосъ, задумчивыя слова:

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:38 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Треба було-б вести рік у рік „Літопись прояву людського“, що року видавати книгу—огляд всього того, що втворено людиною за рік в сфері її заходів для загально-людського щастя. Се був би прекрасний засіб для людей, щоб познайомити їх самих з собою, одного з одним. Нас-бо знайомлять більше з злим, ніж з добрим. А для демократії такі книжки мали-б особливо велике значіннє...

Він дуже часто говорив про демократію, про нарід і завжде було якось особливо приємно слухати його, приємно і користно. Я розказав йому якось тихого вечора леґенду про Калябрійця, Чиро, вугляра, що у 49 році підчас боротьби Сицілії проти Фердинанда Бомби прийшов до шляхетного Руджієро Сеттімо і просто щиро запропонував йому:

— Сіньоре, коли неаполітанський деспот переможе, він напевне захоче відтяти вам голову. Так? Тоді, сеньоре, пообіцяйте йому три голови за одну вашу, ось отсю мою, голову брата мого і голову зятя. Ми всі ненавидимо Бомбу, також як і ви, сеньоре, але,—маленькі люде,—ми не зуміємо так розумно і з таким успіхом боротись за волю, як умієте ви. Я думаю, що з того буде народови користнійше, а Бомба мабуть з більшою втіхою скарає трьох ніж

— Нужно-бы вести изъ года въ годъ „Лѣтопись проявленія человѣчнаго“,—ежегодно выпускать книгу—обзоръ всего, что сотворено за годъ человѣкомъ въ области его заботъ о счастьѣ всѣхъ людей. Это было-бы прекрасное пособіе людямъ, для знакомства ихъ съ самими собою, другъ съ другомъ. Насъ, вѣдь, больше знакомятъ съ дурнымъ, чѣмъ съ хорошимъ... А для демократіи такія книги имѣли-бы особенно огромное значеніе...

Онъ очень часто говорилъ о демократіи, о народѣ и всегда это было какъ-то особенно пріятно слушать, пріятно и поучительно.

Я разсказалъ ему, однажды, тихимъ вечеромъ легенду о калабрійцѣ Чиро, угольщикѣ, который въ 49 году, во время борьбы Сициліи противъ Фердинанда Бомбы, пришелъ къ благородному Руджіеро Сеттимо и простодушно предложилъ:

— Синьоръ, если неаполитанскій деспотъ побѣдитъ, онъ, навѣрное, захочетъ отрубить вамъ голову,—да? Тогда, синьоръ, предложите ему три головы за одну вашу: вотъ эту, мою, голову брата моего и зятя. Мы всѣ ненавидимъ Бомбу, такъ-же какъ и вы, синьоръ, но,—маленькіе люди,—мы не съумѣемъ такъ умно и успѣшно бороться за свободу, какъ умѣете вы. Я думаю, что отъ этой мѣны народъ очень выиграетъ, а Бомба, вѣроятно, съ бо́льшимъ удовольствівмъ убьетъ тро-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

одного, бо він, шибиник, любить убивати. Ми-ж з радістю поляжемо за волю!

Леґенда сподобалась Михайлу Михайловичу.

Ласкаві його очи засвітились радістю і він сказав:

— Демократія завжде романтична і се знаєте, добре, бо романтизм найбільш людський настрій. Менї здаєть ся, що його культурний зміст не цїлком зрозумілий. Він перебільшує, се так, але він перебільшує добрі заміри, і свідчить сим, яка велика в людях жадоба добра.

Був такий випадок: щенила ся вперше, і дуже тяжко, велика сука, романська вівчарка, щенята були мертві. Сука, знеможена болем, майже здихала, і ся тяжка картина викликала цїлком ясне спочуттє у фокстерера, теж суки, яка ще не мала щенят.

Маленька, ґраціозна собачка вражала напруженністю своїх почувань. Тихо скиглючи, бігала вона навкруги овчарки, злизувала сльози з її змучених очей і сама плакала; бігла до кухнї, хапала там кістки і прожогом летїла з ними до хворої. Бігла до людей, тихо й жалібно гавкаючи, підстрібувала до них, немов благаючи допомогти і все плакала... Так і крапали сльози з її хороших очей. Се зворушувало серце і ставало навіть якось моторошно.

ихъ, вмѣсто одного,—вѣдь онъ, бездѣльникъ, любитъ убивать! Мы-же съ радостью умремъ за свободу".

Легенда понравилась Михаилу Михайловичу, радостно поблескивая ласковыми глазами, онъ сказалъ:

— Демократія всегда романтична и это хорошо, знаете! Вѣдь романтизмъ наиболѣе человѣчное настроеніе; мнѣ думается, что его культурный смыслъ недостаточно понятъ. Онъ—преувеличиваетъ, ну-да! Но—вѣдь онъ преувеличиваетъ добрыя начала, свидѣтельствуя этимъ, какъ велика жажда добра въ людяхъ.

Былъ такой случай: щенилась впервые и очень мучительно большая романская овчарка, щенята рождались мертвыми, собака, истерзанная болью, почти издыхала и эта тяжелая картина вызвала совершенно ясное чувство состраданія у фокс-терьера, тоже суки, но еще не рожавшей.

Маленькая, изящная собака поражала напряженностью своихъ ощущеній: съ тихимъ воемъ бѣгая вокругъ овчарки, она слизывала слезы съ ея измученныхъ глазъ и сама плакала; мчалась въ кухню, хватала тамъ кости и стремглавъ несла ихъ больной; бѣжала къ людямъ и, тихонько, жалобно лая, прыгала на нихъ, какъ-бы прося о помощи и все плакала,—такъ и капали слезы изъ ея красивыхъ глазъ. Это было очень трогательно и даже немножко жутко.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:38 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Се дивно,—сказав хвилюючись Коцюбинський.—І я нїчим иншим не можу зясувати собі чуття у собаки, як тим, що люде уже утворили навкруг себе остільки непереможну і значну атмосферу гуманности, яка здатна переробити природу навіть і звіря, прищепити йому щось від душі людини.

Людяність, краса, народ, Україна—се укохані теми розмов Коцюбинського, вони завжде були з ним, як його серце, мозок і лагідні, ласкаві очи.

Він дуже любив квітки і, володіючи солїдними знаннями ботанїки, говорив про них, як поет. Було якось особливо приємно бачити, коли він, держучи в руці квітку, пестив її і розповідав про неї.

— Дивіть ся, ось орхідея прийняла вигляд бджоли. Сим вона хоче сказати, що не потрібує навідування комах. Скільки розуму скрізь, скільки краси!

Хоре серце заважало йому ходити по нерівних стежках Капрі, по каменях, роспечених сонцем, в палкому повітрі, сито напоєному пахощами рясних квіток, але він не жалував себе, гуляв багато, часто до втоми.

І коли бувало скажеш йому:

-- Это—удивительно!—волнуясь сказалъ Коцюбинскій.—И я ничѣмъ инымъ не могу объяснить себѣ такой силы чувства у́ собаки, какъ тѣмъ, что люди уже создали вокругъ себя настолько неотразимую и внушительную атмосферу человѣчности, которая способна перевоспитать даже и животное, прививъ ему нѣчто отъ души человѣка.

Человѣчность, красота, народъ, Украйна—это любимыя темы бесѣдъ Коцюбинскаго, они всегда были съ нимъ, какъ его сердце, мозгъ и славные ласковые глаза.

Онъ очень любилъ цвѣты и, обладая солидными знаніями ботаника, говорилъ о нихъ, какъ поэтъ. Было какъ-то особенно пріятно видѣть, когда онъ держа въ рукѣ цвѣтокъ, ласкалъ его и разсказывалъ о немъ:

— Смотрите, вотъ орхидея приняла форму пчелы; этимъ она желаетъ сказать, что не нуждается въ посѣщеніи насѣкомыхъ. Сколько разума всюду, сколько красоты!

Его больное сердце мѣшало сму ходить по неровнымъ тропинкамъ Капри, по камнямъ, горячо нагрѣтымъ солнцемъ, въ жаркомъ воздухѣ, густо насыщенномъ запахомъ обильныхъ цвѣтовъ, но онъ не щадилъ себя, гулялъ много, часто—до утомленія.

И когда, бывало, скажешь ему:

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:38 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— На що ви дозволяєте собі стомлюватись?

Він відповідав, легко перемогаючи поради розсудливости:

— Хочеть ся бачити, яко мога більше. Адже-ж менї уже не довго ходити по землї, а я її люблю.

Він особливо гаряче і нїжно любив свою Україну і часто чув солодкі пахощі чабрицю там, де його не було споконвіку. А одного разу, угледївши біля рибальської хати блїдо-рожеві рожі, весь осяяв ся усмішкою і, знїмаючи капелюха, сказав квіткам:

— Здоровенькі були! Як живеть ся на чужинї?

Засоромив ся і пожартував:

— Знаєте, трошки сентіментальним стаю! Але і ви, гадаю, не рідко зітхаєте за білою березою, якою вас періщили колись! Е, всї люде—люде, а хто не людина, хай йому буде соромно.

Він любив Капрі і писав про нього:

— Почуваю себе не добре, менї тільки і гаразд на Капрі. Враження від капрійської природи такі гармонїйні, і так благодїйно впливають на мою психіку, що цїлком оздоровлюють мене.

Але я думаю, що се не зовсїм так і тепличне повітре острова не було користне для його.

— Зачѣмъ вы позволяете себѣ уставать?

Онъ отвѣчалъ, легко побѣждая совѣты благоразумія:

— Хочется видѣть какъ можно больше; мнѣ вѣдь не долго ужъ ходить по землѣ, а я ее—люблю...

Онъ особенно горячо и нѣжно любилъ свою Украину и часто слышалъ сладкій запахъ чебреца тамъ, гдѣ его не было и нѣтъ.

А однажды, увидавъ у бѣлой стѣны рыбацкаго дома, блѣднорозовыя мальвы,—весь освѣтился улыбкой и, снявъ шляпу, сказалъ цвѣтамъ:

— Здоровеньки були! Якъ жывется на чужыни?

Сконфузился и пошутилъ:

— Знаете,—немножко сантименталенъ становлюсь! Но вѣдь и вамъ, думаю, не рѣдко вдыхается по бѣлой березѣ, которой васъ сѣкли, бывало? Э, всѣ люди-люди, а кто не человѣкъ,—да будетъ ему стыдно!

Онъ любилъ Капри и писалъ о немъ:

„Чувствую себя не важно, мнѣ только хорошо на Капри. Впечатлѣнія отъ капрійской природы такъ гармоничны и такъ благотворно дѣйствуютъ на мою психику, что положительно оздоровляютъ меня".

Но я думаю, что это не совсѣмъ вѣрно и тепличный воздухъ острова не былъ полезенъ ему. А къ тому-же его Украинское, червоное

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

А до того-ж його червоне українське серце завше було в рідному краю,—його скорботами він жив, його муками мучив ся.

Бувало, бачиш: іде він тихо, трохи зігнувшись, з непокритою блискучою головою, з тим вдумливим лицем, як на портретї Жука, бачиш і догадуєш ся: думає про свою Чернигівщину.

Так і єсть: прийшов в свою білу кімнату, сїв стомлений в кресло і говорить:

— Знаєте, там, по дорозї в Arca Naturale стоїть хата зовсїм така, як у нас! І люде в нїй—наші: дїдусь, такий стародавнїй і мудрий, сидить з люлькою на порозї, і баба така-ж, та ще й дївчина з карими очима,—повна ілюзія! Тільки ось гори, камінь, море! А то—все і сонце, зовсїм як у нас!

І починав тихо говорити про долю свого краю, про його будуччину, про дорогих йому людей, лїтературу, про велику роботу загубленої тепер „Просвіти“. Слухаєш його і бачиш людину, яка власне про все подумала, і те, що знає, знає, як слїд.

В липнї 1911 р. він писав з Карпат, із Криворівнї.

„Ввесь мій час минає в екскурсіях по горах, верхи на гуцульському конї, легкому й ґраціозному, як балерина. Побував у ди-

---

сердце всегда было на родинѣ,—ея скорбями онъ жилъ, ея муками мучился.

Бывало, видишь: идетъ онъ тихо, немножко согнувшись, обнаживъ сіяющую голову, съ тѣмъ вдумчивымъ лицомъ, какъ на портретѣ Жука, видишь и догадываешься: думаетъ о своей Черниговщинѣ.

Такъ и есть: пришелъ въ свою бѣлую комнату, сѣлъ утомленно въ кресло и говоритъ:

— Знаете, тамъ, по пути къ Arca Naturale стоитъ хата совсѣмъ такая какъ у насъ! И люди въ ней—наши: дидусь, такой ветхій и мудрый, сидитъ на порогѣ съ трубкой и баба такая-же, да еще и дивчина съ карими очами—полная иллюзія. Только вотъ—горы, камень, море! А то—все и солнце, совсѣмъ, какъ у насъ!

И начиналъ тихонько говорить о судьбахъ родины, о будущемъ ея, о ея людяхъ, любимыхъ имъ крѣпко, о литературѣ, о благотворной работѣ загубленной нынѣ „Просвіти“. Слушаешь его и видишь человѣка, который именно обо всемъ подумалъ и то, что знаетъ—знаетъ хорошо.

Въ Іюлѣ 911 г. онъ писалъ съ Карпатъ, изъ Крыворивни:

„Все время провожу въ экскурсіяхъ по горамъ, верхомъ на гуцульскомъ конѣ, легкомъ и граціозномъ, какъ балерина. Побывалъ въ

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:38 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ких місцях, куди не кожен дістав ся-б, на полонинах, де гуцули-номади перебувають цїле лїто з своїми чередами й отарами. Коли-б ви знали, яка величня тут природа, яке первістне житє. Гуцули самий виключний нарід, з багатою фантазією, самобутньою психікою. Глибокий поганин-гуцул все своє житє до смерти змагаєть ся з злими духами, що розселились по лїсах, горах і водах. Христіянство стало йому лише на те, щоб покрасити поганський культ. Скільки тут гарних казок, давнїх переказів, повірїв, сімволів. Збіраю матеріял, відчуваю природу, дивлюсь, слухаю і вчусь".

А в другому листї з Чернигова йому довело ся сказати:

„Не втерпів я, сходив на гори і, звичайно, зашкодив свойому здоровлю, але було надзвичайно гарно,—а се головне".

Не ощаджував він своїх фізичних сил, простуючи до знаття житя і краси його і до свого таланту поета ставив ся надзвичайно гостро, прикладав до себе вимоги занадто суворі: „В менї вічно живе почуттє якоїсь незадоволенности з себе", казав він менї не раз.—Мої оповідання завжде здають ся менї блїдими, нецїкавими, непотрібними, і якось нїяково перед лїтературою і читальником", писав він в 1910 роцї 19 грудня.

дикихъ мѣстахъ, доступныхъ немногимъ, на „полонинахъ", гдѣ гуцулы-номады проводятъ со своими стадами все лѣто. Если бы Вы знали, какъ величественна здѣсь природа, какая первобытная жизнь! Гуцулы—оригинальнѣйшій народъ, съ богатой фантазіей, со своеобразной психикой. Глубокій язычникъ-гуцулъ всю свою жизнь, до смерти, проводитъ въ борьбѣ со злыми духами, населяющими лѣса, горы и воды. Христіанствомъ онъ воспользовался для только для того, чтобы украсить языческій культъ. Сколько здѣсь красивыхъ сказокъ, преданій, повѣрій, символовъ. Собираю матеріалъ, переживаю природу, смотрю, слушаю и учусь".

А въ слѣдующемъ письмѣ изъ Чернигова, ему пришлось сказать:

„Не утерпѣлъ я, взбирался на горы и, конечно, повредилъ своему здоровью; но было необычайно красиво, а это—главное".

Не щадя, въ стремленіи къ знанію жизни и красоты ея, своихъ физическихъ силъ, онъ и къ своему таланту поэта относился чрезмѣрно строго, нредъявлялъ къ себѣ требованія слишкомъ суровыя: „чувство недовольства собою у меня очень развито", не однажды говорилъ онъ мнѣ. „Мои разсказы всегда кажутся мнѣ блѣдными, неинтересными, ненужными даже и какъ-то совѣстно предъ литературой и читателемъ". писалъ онъ въ 910 г. 19-го Декабря.

Generated on 2015-08-08 06:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Сї думки, здавалось менї, були завжде з ним і повсякчасно точили його змучене серце.

Питає:

— Вам подобаєть ся „Самотнїй“.

— Се найкраща з трьох ваших поезій в прозї, а всї вони на мій погляд дуже гарні.

Він журливо всміхаєть ся.

— А я прочитав сьогодня вранцї і нїяково стало: нїкому се не потрібно і не цїкаво нїкому. До чого те скіглїннє? Всї люде самотнї і не так треба писати про се проклятте наше.

Потім провадив далї вже з серцем:

— Там ще на прикінцї гордий викрик є, се вже й нещиро, а так мовлено, для самовтїхи. Чим тут пишати ся? Самотнїй—тоб-то непотрібний нїкому.

Ми часто балакали на сю тему і завжде він тяжко картав себе.

— Гляньте, як се гарно:

Жаль маю до землї,
Бо тїнї, що вкривають її
Пересунуть ся на инше місце,
І де було тьмяно і сумно,
Знов ляже золото сонця.

Эти мысли, казалось мнѣ, всегда были съ нимъ и неотступно точили его измученное сердце.

Спрашиваетъ:

— Вамъ нравится „Самотній“?

— Это лучшія изъ трехъ вашихъ стихотвореній въ прозѣ, а они всѣ, на мой взглядъ, очень хороши...

Онъ грустно улыбается:

— А я прочиталъ сегодня утромъ и стало неловко. Никому это не нужно, не интересно никому. Что за вой? Всѣ люди одиноки. И не такъ нужно писать объ этомъ проклятіи нашемъ!

Потомъ—продолжалъ уже сердито:

— Да, тамъ еще въ концѣ гордый крикъ есть,—это уже и не искренно, а такъ сказано,—для самоутѣшенія. Чѣмъ тутъ гордиться? Одинокъ, значитъ не нуженъ никому.

Мы часто бесѣдовали на эту тему и всегда онъ жестоко казнилъ себя.

— Смотрите, какъ это хорошо:

Жаль маю до землї
Бо тїнї, що вкриваютъ її
Пересунуть ся на инше місце—
І де було тьмяно і сумно
Знов ляже золото сонця...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:38 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Він усміхнув ся... і ту-ж мить переробив сї рядки у гумористичний вірш.

Одного разу йому сказали:

— Яка вірна й страшна річ—ваш „Сміх“.

Він байдужо відмахнув ся рукою.

— Та се-ж позичено! І невдало зроблено, — в житю сей сміх страшнїйший і законнїйший.

Часом бувало досадно, частїйше—боляче, чути такі слова; багато било ся в них великої й щирої муки.

До себе відносив ся він немилосердно, але до других дуже ласкаво, уміючи у всьому, навіть і в злому, відшукати гарне влучне слово, музичну фразу.

— Любий мій,—сказав він одного разу вночи,—коли море і острів мовчать так чудно, наче в тихім здивованню чекають на щось незвичайне,—стільки перебачено, стільки пережито, в душі хвилюєть ся цїле море образів і думок, до слїз простих і лагідних пісень, так би дощем з неба і вилив все се на землю, на людей, та не потрапиш, не вмієш.

Не пощастило так, але він би зумів написати чудові, великі речі;—багато було вже в нього до кінця обмірковано, готово і—

Онъ усмѣхнулся и тотчасъ передѣлалъ эти строки въ юмористическое стихотвореніе...

Однажды ему сказали:

— Какая вѣрная и страшная вещь вашъ „Сміхъ“!

Онъ небрежно отмахнулся рукою:

— Да это-жъ заимствовано!.. И неумѣло сдѣлано,—въ жизни этотъ смѣхъ страшнѣе и законнѣй.

Иногда было досадно, чаще—больно слышать такіе возгласы;—много звучало въ нихъ великой, искренней муки.

Но, относясь безжалостно къ себѣ, къ другимъ онъ относился очень снисходительно, умѣя всюду, даже и въ плохомъ, найти хорошее—мѣткое слово, звучную фразу.

— Дорогой мой,—сказалъ онъ однажды ночью, когда море и островъ молчатъ такъ странно, точно въ тихомъ изумленіи ждутъ чего-то необычнаго,—столько видано, столько пережито, въ душѣ волнуется цѣлый міръ образовъ, мыслей, какихъ-то до слезъ простыхъ и ласковыхъ пѣсенъ! Такъ-бы дождемъ съ неба и опрокинулъ все это на землю, на людей, а—не удается, не умѣется!

Не удавалось,—да, но—онъ могъ бы, онъ-бы съумѣлъ написать прекрасныя большія вещи; многое у него было уже до конца продума-

Generated on 2015-08-08 06:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

гарно, оріґінально, по-свойому. Не довело ся через те, що за три роки нашої знайомости, майже в кожнім листї його бренїла все голоснїйше та сама нота:

„Мушу признатись, що зі мною коїть ся щось недобре. З серцем все гірше, та гірше, часом доводить ся лягати в ліжко, праця так знесилює мене, що нема вже сили взятись за щось инше.

Майже нїчого не заробив зимою, через те втворило ся скрутне становище. А тим часом віла на чотири хати з доброю господинею вабить і всміхаєть ся.

І нарештї 9—X 912 він написав:

„Зле менї, любий А. М., усе нездужаю, нездужаю, тяжко і люто. Гірш за все — не можу працювати. Лишаєть ся зважитись на героїчний спосіб, — лягти в лїкарню на довгий час. На те сими днями і їду до Київа.

А з клїники Образцова він бадьоро повідомляє:

„Перевезли мене нарештї до Київа, поклали в клїнїцї, як тяжко хворого на серце.—Одначе я бачу, що иноді чудесно так пороскошувати. Які прехороші люде одвідують мене, що дня приносячи менї все, що я люблю: квітки, книжки, самих себе. В вікно дивить ся те-ж сонце, що і вас гріє і від того робить ся ще теплїйше й лагіднїйше".

но, готово и — красиво, оригинально, по своему. Не удавалось потому, что за три года нашего знакомства, почти въ каждомъ письмѣ его звучала, все усиливаясь, одна и та же нота:

„Долженъ сознаться, что со мною что-то не ладно. Сердце работаетъ все хуже и хуже, порою приходится ложится въ постель, работа такъ утомляетъ меня, что нѣтъ уже силъ приняться за что либо другое".

„Почти ничего не удалось заработать зимою, значитъ создалось трудно одолимое препятствіе. А между тѣмъ вилла въ четыре комнаты за 65 лиръ съ доброй хозяйкой, манятъ и улыбаются".

И наконецъ 9—X, 912 онъ написалъ:

„Плохо мнѣ, дорогой А. М., болѣю упорно, продолжительно и жестоко; хуже всего—не могу работать. Остается испробовать героическое средство: лечь въ больницу на непродолжительное время, для чего, на дняхъ, отправляюсь въ Кіевъ.

А изъ клиники Образцова, онъ бодро сообшаетъ:

„Перевели меня, наконецъ, въ Кіевъ, уложили въ клинику, какъ „тяжелаго сердечника". Однако, я нахожу, что иногда чудесно эдакъ побаловаться! Какіе великолѣпные люди посѣщаютъ меня ежедневно, привося мнѣ все, что я люблю,—цвѣты, книги, самихъ себя! Въ окно смотритъ то же солнце, которое васъ грѣетъ и оттого кажется еще теплѣй и ласковѣй".

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:38 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Він любив сказати кожному ласкаве, добре слово і навіть у сей день, тяжко засмучений на передодні смертю М. В. Лисенка, все таки знайшов в душі се слово, любий...

Він знав, що швидко умре і нераз казав про се, просто, не боячись, але й без тої штучної бравади, якою другі виграють так брехливо.

— Смерть перемогти треба, і над нею таки буде перемога, — сказав він одного разу.—Я вірую у перемогу розуму та волі людини над смертю, так як і в те, що сам швидко умру. Умруть ще мілїони людей, а таки з часом смерть стане звичайним актом нашої волї — ми будемо сходити у небуттє, так свідомо, як і засипаємо. Смерть буде переможена тоді, коли більшість людей цїлком визнають вартість житя, зрозуміють його красу, почують насолоду працї й житя.

Людина високої духовної культури, гаразд озброєна знаттєм природних наук, він уважно слїдкував за тим, що досягнуто в справі боротьби з смертю, але він тонко відчував і поезію вмирання, поезію невпинної зміни форм.

Нераз, дивлючись з вдячністю на сїрі скелї Капрі, що прибрали ся пишно рясним зїллєм й квітками, він казав:

— Яка сила житя! Ми звикли до сього й не постерегаємо пе-

Онъ любилъ сказать человѣку ласковое, хорошее слово даже въ этотъ день, сильно огорченный наканунѣ смертью Н. В. Лысенка, все таки нашелъ въ душѣ, это слово, милый...

Онъ зналъ, что скоро умретъ и нерѣдко говорилъ объ этомъ просто, безъ страха, но и безъ наигранной бравады, которою многіе рисуются столь лживо.

— „Смерть необходимо побѣдить и она будетъ побѣждена!—сказалъ онъ однажды.—Я вѣрю въ побѣду разума и воли человѣка надъ смертью, также, какъ въ то, что самъ—скоро умру. И еще умрутъ милліоны людей, а все-таки, современемъ, смерть станетъ простымъ актомъ нашей воли,—мы будемъ отходить въ небытіе такъ-же сознательно, какъ отходимъ ко сну. Смерть будетъ побѣждена тогда, когда большинство людей ясно сознаютъ цѣну жизни, поймутъ ея красоту, почувствуютъ наслажденіе работать и жить".

Человѣкъ высокой духовной культуры, солидно вооруженный знаніемъ естественныхъ наукъ, онъ внимательно слѣдилъ за всѣмъ, что творится въ области борьбы со смертью, но и поэзія умиранія, поэзія непрерывной смѣны формъ тонко чувствовалась имъ.

Не разъ, благодарно глядя, на сѣрыя скалы Капри, богато одѣтыя пышной зеленью травъ и цвѣтовъ, онъ говорилъ:

— Какая сила жизни! Мы привыкли къ этому и не замѣчаемъ побѣды

Generated on 2015-08-08 06:38 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ремоги живого над мертвим, дїючого над інертним, і ми нїби й не знаємо, що сонце творить квітки й овочі з мертвого каменю, не бачимо, як скрізь перемога живе, щоб бадьорити і тїшити нас. Ми мусїли-б всміхати ся світови дружно.

Він гаразд умів всміхати ся так,—всьому—усміхом друга.

З приводу смерти Л. Н. Толстого він писав:

— Боляче було менї читати, що Ви так тяжко пережили смерть Толстого. Менї те-ж важко було, але—не знаю чи соромитись?—і добре знати що на світї буває величне. Тільки на теразах смерти зважуєть ся вага житя.

Для мене смерть Михайла Коцюбинського визначилась як тяжка, особиста втрата, я втеряв сердешного товариша.

Одцвіла прехороша, незвичайна квітка, згаєла лагідна зоря. Важко жило ся йому: бути чесною людиною на Руси коштує дуже дорого і морально і матеріяльно.

Переводять ся в наш час добрі люде, — хай буде-ж нам насолодою сум спогадів про них, спогадів про красу сих ясних душ, що любили без краю людей і ввесь світ, про дужих людей, що вміли працювати для щастя краю свого!

Вічна память чесним людям!

живого надъ мертвымъ, дѣйственнаго надъ инертнымъ, и мы какъ-бы не знаемъ что солнце творитъ цвѣты и плоды изъ мертваго камня, не видимъ какъ всюду торжествуетъ живое, чтобъ бодрить и радовать насъ. Мы должны-бы улыбаться міру дружески...

Онъ очень умѣлъ улыбаться такъ,—всему—улыбкой друга.

По поводу смерти Л. Н. Толстого онъ писалъ:

Больно мнѣ было читать, что вы такъ тяжело пережили смерть Толстого. Мнѣ тоже тяжело было, но—не знаю стыдиться-ли?—и хорошо знать, что на свѣтѣ бываетъ большое. Смерть какъ-будто вѣрнѣе опредѣляетъ размѣры, чѣмъ жизнь".

Для меня смерть Михаила Коцюбинскаго опредѣлилась, какъ тяжелая, личная утрата, я потерялъ сердечнаго товарища.

Прекрасный, рѣдкій цвѣтокъ отцвѣлъ, ласковая звѣзда погасла. Трудно жилось ему: быть честнымъ человѣкомъ на Руси очень дорого стоитъ и морально, и матеріально.

Бѣднѣетъ наше время хорошими людьми,—насладимся грустью воспоминаній о нихъ, о красотѣ этихъ свѣтлыхъ душъ, любившихъ беззавѣтно людей и весь міръ, о сильныхъ людяхъ, которые умѣли работать для счастья родины своей.

Вѣчная память честнымъ людямъ!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:38 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ЛЕСЯ УКРАЇНКА.

Адвокат Мартіян.

(*Драматична поема*).

ДІЯЧІ:

Адвокат Мартіян Еміґій.
Аврелія — його дочка.
Валент — його син.
Альбіна — його сестра.
Люцілла — її дочка, Мартіянова небога.
Констанцій — писар у Мартіяна.
Брат Ізоґен — значний християнин, належний до клиру.
Ардент — молодий християнин.
Мім — німий раб.
Ґерманець — воротар.
Центуріон віґілів.
Сторожа, сусїдки.

Дїеть ся в місті Путеолях при Неапольській затоцї, в домі Мартіяновім, в III ст. по Р. Х.

I.

Перістіль (хатнїй дворик) в Мартіяновій оселї, оточений критою кольонадою, простого, навіть суворого стилю, і кімнатами, що виходять дверима на ту кольонаду; з одного боку кімнати побудовано на два поверхи, на горішнїй ведуть вузенькі сходи. Дворик посипано піском і засаджено де-не-де трівкими ростинами, здебільша агавами; подекуди стоять прості лавки з сірого каменя. Посередині круглий ставок без квіток ні покрас, коло нього великий соняшний дзиґар і менший водяний (клепсідра), там же стовп з почепленою на ньому мідяною дошкою, клевцем і великою лїхтарнею на гаку. В глибині перістіля вузька брама з кватиркою в одній половинці і з фіртком в другій. Коли брама відчиняєть ся, видко хороший морський краєвид. — На передї, з одного боку до перістіля притикає чималий Мартіяновий таблїн (кімната для роботи), теж дуже простий, без покрас, заставлений полицями і кошиками, де лежать у великому порядку кодекси, таблиці, сувої і сшитки пергаменту і всякі знадоби до писання. В таблїнї тілько задня стїна мурована, а дві бічні заміняють ся завісами, що можуть розсуватись. Дїя відбуваєть ся рівночасно і в таблїнї і в перістілї.

Констанцій, *дуже скромного виляду молодик, наготовляє в*

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:38 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

таблїнї все до роботи; розкладає документи ріжні на столику, присуває до столика крісло з скальничкою під ноги і складаний дзиґлик, вилажує навосковані таблиці і заострює стіля (палїчку до писання).

Мім, *нїмий раб, стирає порох з соняшного дзиґара, придивляється, де стоїть на ньому тїнь, потім раптом бє клевцем по мідяній дошцї, сильно, різко, мов на ґвалт, але сам при тому має дуже спокійне обличчє, немов пробуває в найглибшій тиші.*

Збоку, з проходу, що поза таблїном, виходить Мартіян, *чоловік поважного, але ще не старого віку, торкає Міма за плече, всміхається і подає рукою знак, що годї калатати. Мім спиняється, відходить на бік і, взявши граблї, розрівнює пісок поміж агавами. Мартіян увіходить в таблїн.*

Мартіян. Здоров, Констанцію.

Констанцій. Здоров, патроне.

Мартіян. Мій вірний Мім як доля невмолимий,
за ним уже роботи не проспати. (*Сїдає на кріслї*).
Ти роздивив ся, що в нас на черзї?

Конст. Так, маємо тепера тую справу
про конфіскату ґрунту, що належить
тутешнїй церкві.

Мартіян. Добре. Я вже де-що
налагодив для оборони важне,
а ти там по законах пошукай,
як довго погребове товариство
задержує свої права на землю,
що зайняло колись під кладовище,
хоч пстім перестало там ховати.

(*Констанцій дістав з полицї кодекс, сїдає на дзиґлик і переглядає параґрафи. Мартіян бере один із сувоїв, що на столї і читає уважно*).

Констанцій (*несміло, не підводячи голови*).
Патроне, єсть одна приватна справа.

Мартіян. Чия?

Конст. Твоя.

Мартіян. Яка ж? Не розумію.

Конст. Твоя жона...

Мартіян (*шорстко*). Не маю я жони.

Конст. Пробач... я хтів сказати, є відомість,
що Туллія вже позов учинила
у суд про половину всїх маєтків, —
се нїби то належить їй від тебе
після розлуки шлюбу.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:38 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Мартіян (*видимо вражений, але панує над собою*).
Щож, нехай.
Конст. Ти не доручиш розпитать докладно?
Мартіян. Суд сповістить про все, як буде кликать.
Конст. Я чув, що в неї є в судї зарука,
бо муж її...
Мартіян (*сухо*). Менї се нецїкаво. —
Ти вже знайшов параґраф?
Конст. Вже, патроне.
(*Обидва мовчки читають*).
(*Тимчасом за брамою якийсь глухий гомін голосів, потім він стихав. Одчиняєть ся брама і воротар ґерманець, увійшовши крізь неї з вулицї в перістіль, подав Мімови якусь табличку і показує йому знаками, щоб комусь передати на горішній поверх. Мім бере табличку і подаєть ся з нею до таблїна. Воротар пробує його затримати, але він дивить ся на нього люто і крутить головою. Воротар махав рукою і йде знов за браму*).
(*Мім увіходить в таблїн і подає Мартіянови табличку, а сам став на порозї*).
Мартіян. Се що таке? Від кого і до кого?
Немає напису. (*Читає*) „Я жду тебе
у кожду пору дня чи навіть ночі.
Ти будеш, як в раю. Цїлую міцно
тебе — так, як люблю". (*Здвигає плечима*)
Не розумію!
(*Усміхаючись*) Констанцію, а може се до тебе?
То вибачай за помилку. (*Подає йому табличку*).
Констанцій (*не беручи*). Нї, нї,
сього не може бути, запевняю!
Мартіян. Чого-ж ти так сахаєш ся? Цідула
гречненько зложена й не без вогню.
(*Знаками питає Міма, де він узяв таблицю. Той показує на браму і повторяє ті рухи, що робив йому воротар*).
Мартіян. (*уже досадливо*). Щось неподобне!
(*Махає Мімови рукою, той виходить*).
Констанцій. Певне жарт якийсь.
Мартіян. Тепер же в нас не першого апріля!
(*Виходячи в перістіль, з порога до Констанція*).
Ти вільний поки-що. Покличу потім.
(*Констанцій з кодексом виходить з таблїну праворуч*).
Мартіян. (*гукає, підвівши голову вгору*).
Аврелїє!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:38 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Аврелія (*озивається з горішньої кімнати*). Я йду!

(*Збігає по східцях вділ до батька. Аврелія молоденька, вродлива дівчина, в голосі і в рухах в щось нервове рвачке*).

Мартіян. Скажи, ти знаєш,
хто се писав? (*показує їй табличку*).

Аврелія (*бистро глянувши*). А!.. (*вихоплює табличку, ховає в своїй одежі і подається ся бігти назад*).

Мартіян. Стій! (*Аврелія спиняється ся*) Почім ти знаєш,
що то до тебе? Напису-ж немає.

Аврелія. Я думала... я... дійсне... я не знаю...

Мартіян (*суворо*). Дивую, дочко, що́ тебе призводить
поводити ся так, мов ти зросла
невільницею десь у ґінекею.
Якісь таємні листи... хтось тебе
одважується кликать на стрівання
„у всяку пору дня, чи навіть ночі“!..
Чому-ж не може він прийти сюди
і чесно попросить руки твоєї?
Чи сам він тямить, що того негідний?
(*Аврелія мовчить*).
Ну! Говори-ж!

Аврелія. Та то зовсім не „він“...

Мартіян. Як? Що таке?.. Не впору ти жартуєш.

Аврелія. Я не жартую... Се... писала мама.

Мартіян (*як громом пораженый*).
Що ти говориш?!.. Ох, яка-ж безличність!

Аврелія. Не говори про маму так! Яка-ж тут
„безличність“, що вона мене кохає?
І я її люблю! Авжеж, люблю!
Вона мене до себе жити кличе,
і я б давно пішла до неї жити,
як-би я не була так непростимо,
ганебно боязка!.. (*Порив її розрішається плачем*).

Мартіян. Тепер я бачу,
яку страшну я помилку зробив,
ховаючи від тебе всї провини
твоєї матері супроти мене.

Аврелія (*перестає плакати, спокійнійше*).
То все одно. Менї вас не судити.
Нехай вона супротив тебе й винна,
менї-ж вона нїчим не завинила.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:38 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Мартіян. Вона тебе покинула малою.
Аврелія. Вона покинуть мусїла сей дім,
а що лишаюсь я в ньому аж досї,
то з того винен *ти*.
Мартіян (*гнївно*). Опамятай ся!
я *винен*, що ти маєш рідну хату,
а не живеш з вітчимової ласки?
По твойому, то се *зина́*?
Аврелія. Я, тату,
мовчатиму, щоб не гнївить тебе.
Мартіян. Тепер твоє мовчанне не поможе.
Ти завдала менї тяжку зневагу.
Договорімось краще вже до краю.
Як ти мій дім так прагнеш проміняти
на дім вітчимовий...
Аврелія. А що-ж такого?
Якби я вийшла заміж, — не зміняла-б
я твого дому на оселю свекра?
Чи й то було-б зневагою тобі?
Мартіян. В тім є ріжниця.
Аврелія. Жадної не бачу.
Була-б ріжниця, якби всї дївчата
йшли заміж по любови. Хто-ж не знає,
що віддають ся часто лиш для того,
щоб вирвати ся з батьківського дому?
Менї страшнїйший нелюб, нїж вітчим
але й для мене, тату, рідна хата
в темницю обернулась...
Мартіян. Справдї, дочко?
Аврелія. Щож, тату, придивись, як я живу:
самотна цїлий день, і навіть слуги —
як не глухонїмі, то чужомовні.
Ти їх таких навмисне добираєш,
аби не наслухали й не плескали,
аби нїхто не знав, що в тебе в домі
звичаї християнські...
Мартіян. Ти-ж бо знаєш,
що *мушу* я таїтись.
Аврелія. Так, я знаю,
але хіба менї від того легше?
Ти певне справдї *мусїв* заховати

Generated on 2015-08-08 06:38 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

мене за мурами від християнок,
щоб я в товаришок не набіралась
палкого духу, щоб необережно
не зрадила себе й тебе як небудь.
Якби-ж я з ідолянками зійшла ся,
було-б тобі ще більше не до мисян.
От я й живу неначе у пустині.
(*З гірким сміхом:*)
Для повної подібности — наш двір
піском посипано, та колючками
засажено! Зовсім пустиня!

Мартіян (*лагідно*). Донко,
що можу я тобі на се сказати?
Хіба лиш те, що є в громаді нашій
чимало гарних, молодих дівчаток,
що добровільно так живуть, як ти,
зрікаючись веселощів, пишноти.

Аврелія. Вони живуть так для живої віри,
а я для мертвої так гинуть мушу.

Мартіян (*вжахнув ся*).
Для мертвої? Ти щось страшне сказала...
Хіба ти вже... не віриш у Христа?!

Аврелія (*сумно*). Я вірю, тілько віра тая мертва.

Мартіян. Як розуміть тебе? Се щось несвітське!

Аврелія. Бо й я до світа не належу, батьку,
ні до надземного, ні до земного.

Мартіян. Аврелію! Та ти ж мене вбиваєш
речами сими!

Аврелія. Я замовкну, тату.
(*Похиляєть ся, сумно-покірливо опустивши руки*).

Мартіян. Ні, донечко, ні, не мовчи, благаю!
Скажи менї, признай ся, хай я знаю
недугу твого духа! Може якось
її ще можна вигоїти.

Аврелія. Трудно...
Чим має жити тая віра, тату?
Вона-ж, як той наш Мім, глухонїма,
і тілько має стежити, як тихо
пересуваєть ся життє, мов тінь
на соняшнім дзиґарі. Я ж не смію
одвідувати вязнів, чи служити

Generated on 2015-08-08 06:38 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

убогим, як оті дівчата роблять,
що ти спогадував.
Мартіян. На тії кошти,
що мав би я потратити, щоб двір сей
тобі вже не пустинею здавав ся,
я помагаю потаємки вбогим.
Ти вязнів не одвідуєш на те,
щоб я їх міг з темниці визволяти,
боронячи їх справ, як адвокат,
неначе-б то до віри непричастний,—
я через те довіре маю в суддів.
Аврелія. Те все робити міг би ти й без мене
щей краще. Навіть ту непишну одіж,
що я ношу, віддав би на убогих,
якби я вмерла... (*нервово*) О, далеко більше
я помогла-б тобі, колиб умерла!
Мартіян. Не заслужив я слів таких від тебе.
Се просто марнота й дрібна досада
в тобі говорять. Як „непишна одіж“
тебе так журить, — можу справить кращу.
Аврелія. Менї не треба кращої одежі—
для кого й нащо мала-б я вбіратись?
Мартіян. Ти так говориш, наче ідолянка.
Чого ж „для кого й нащо?“ Отже хутко
Великдень в нас, те радіснеє свято,
коли й убогі дбають про убрання.
Аврелія. Вони до церкви ходять, межи люде.
Мартіян. Чи ми святкуємо про людське око?
Сеж тілько ідоляне уважають,
що свято в тім, щоб орґії прилюдні
справляти з галасом, а христіяне
і в затишку шанують Боже свято.
Аврелія. Не знаю, може се і грішна думка,
але як ми святкуємо отак,
замкнувшись від усїх, в той час як инші
єднають ся для радощів у гурт, —
менї здаєть ся, наче ми вигнанцї,
що й Бог до нас не признаєть ся в небі,
як ми не признаємо ся до нього
перед людьми.
Мартіян. Колись і я так думав,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:38 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

але й громада наша й сам єпископ
мене запевняли, що більше значить
для Церкви ся моя таємна служба,
ніж як би я пішов хоч і на смерть.

Аврелія. Я не кажу про тебе, лиш про себе.

Мартіян. Хіба не можеш ти Христа любити
таємною та щирою любовю?

Аврелія. Моя любов, так як і віра, мертва.

Мартіян. Аврелїе! Знов сї страшні слова.

Аврелія. Страшнійше те, що криєть ся за ними...
(*Після павзи*). Ти памятаєш, тату, те Різдво,
як ти менї розповідав у-перше
про нарожденнє Бога в Вифлеємі?

Мартіян. Авжеж, хіба ж я міг би те забути?
Я хтів би знов побачити те світло,
що сяло у твоїх дитячих очах,
почути тее радісне тремтіннє,
що й я від тебе переймав тодї,
як ти сидїла на руках у мене.

Аврелія (*мрійливо*). Я довго, довго в тую ніч не спала...
Я марила про Божее Дитятко,
що в світ прийшло при співах ангелиних,
при яснім промінні зорі новоï.
У думцї я до Нього шлях верстала
з трьома царями і несла дари,
та мира, злота й ладану замало
менї для Сина Божого здавалось.
Я пурпуром вертеп йому встеляла,
вибірні квіти сипала у ясла,
в серпанки що-найтонші угортала,
і забавки робила з самоцвітів.

Мартіян. Безгрішні у дитини сїї мрії,
але в дорослої вони подібні до ідолянства.

Аврелія. О, не бій ся, батьку!
вони давно погасли... ще тодї,
як ти другого ранку мовив нишком:
„Дитинко, ти не говори нїкому
про те, що я росказував учора“...
Я тілько часом з гіркістю в душі
спогадувала їх, як на одправі
убогій хатнїй тут стояла. „Боже! —
я думала, —такі мої дари!..“

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:38 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Мартіян. Христос пишнот від нас не вимагає.
Аврелія. А все таки я чула, що в церквах
є малювання і величні співи,
але менї заказано те все.
Я тілько безборонно бачу в вікна
на вулицях весь ідолянський культ:
веселі сатурналії, поважні
теорії*) жерців, похі двестальок,
і думаю: „Ся віра неправдива,
але чому в нїй стілько є краси,
а наша правда так убого вбрана?“
Від сих думок любов моя вмірає..
Мартіян. Аврелїє! Коли ти христіянка,
ти вищую красу повинна тямить,
ніж ту, що ідоляне утворили.
Аврелія. Не бачу я її навколо себе!..
Ні, правда, раз я бачила її,
та ти сказав, що для мене тее...
Мартіян. Що саме?
Аврелія. Раз колись я в цирк пішла
ще з мамою... Ти гнівав ся на неї...
Мартіян. Бо знав, що призвела її до того
пуста цїкавість. А тобі ще й шкода
була з того́, — ти цїлу ніч горіла,
маячила, жахала ся, кричала...
Аврелія. А все таки то був єдиний раз,
що я побачила на власні очі
ту вищую красу, таку живу,
таку страшну...
Мартіян. Ти ще й тепер тремтиш
від спогаду самого. Непотрібно
було тебе туди водити!
Аврелія. Може...
Навіщо справдї бачити було,
як дївчина, вродлива, молоденька,
у білих шатах стала на аренї,
мов розцвіла на полї золотому
лїлея біла? На́що я те чула,
як арфою еоловою нїжно
вона там заспівала: „Аллилуйя!“

*) Теорії — релїгійні процесії.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:38 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Ой, нащо, нащо я тоді той пурпур
живий угляділа?.. Я розумію,
чому тоді ті люде як безумні
з амфітеатру кинулись на круг, волаючи:
„Ми християне!..“ (*Голос її істерично здіймається*).

Мартіян. Тихше,
вгамуй ся, доню.

Аврелія (*нервово сміючись*). Що? Почують люде
на вулиці, як ми тут, зачинившись,
у голос признаємось до Христа?

Мартіян. Я мушу замикатись.

Аврелія. Так, я знаю.
І ти б хотів, щоб я вуста замкнула,
а тілько серцем Богови молилась?
Чи так?

Мартіян (*тихо, упокорено*). Так, доню.

Аврелія. Ну, то знай же, батьку,
що я не можу так. Бо щоб мовчати,
то треба все забуть. Коли ж я мушу
забути те, що бачила там в цирку,
то мушу я піти від тебе пріч.

Мартіян. Для чого ж, донечко?

Аврелія. Тоді забуду
лілею білу, як сама розквітну
трояндою, нехай і не святою,
за те роскішною! Щоб я забула
арену золоту—хай злототкані
простелять ся під ноги килими.
Нехай заглушить гучний грім музики
луну святу еолової арфи.
Я з думки викину кривавий пурпур,
як обівють мене шовки червоні,
як цвіт юнацтва буде, мов безумний,
мені волати: „Ми твої раби“!

Мартіян (*з жахом дивить ся на неї*).
Аврелію! Де ти взяла сі мрії?

Аврелія. Від матері.

Мартіян. Вона тебе навчала?..

Аврелія. Вона мені се в кров передала,
бо я *її* дитина.

Мартіян. Не моя?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:38 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Аврелія. Ти сам мене позбавив свого спадку.
Уста замкнувши, ти замкнув і серце,
і я не хочу більше прислухатись,
що там в ньому, як у темниці, стогне,
нехай умре і стогін... Відпусти
мене до матері.
Мартіян. Чи ти гадаєш,
що там вітчим тебе нарядить зараз
у злото й пурпур?
Аврелія. Мама говорила,
що незабаром припадуть їй гроші
чималі звідкись.
Мартіян. Ти не знаєш, відки?
Аврелія. Я не питала. Все одно для мене.
Мартіян. Вона *від мене* хоче відсудити
маєтку половину.
Аврелія (*прикро здивована*). Справді так?
Мартіян. Вона й тебе либонь для того кличе,
щоб мати більше права до маєтку.
Аврелія. Сього не говори! Не буду й слухать!..
Що мати хоче відсудить маєток,
се негаразд... А в тім... як добре зважить...
се може й дійсно матері належить.
Мартіян (*різко*). Ти дійсно добре зважила!
Аврелія. Щож, батьку.
всеж мати віддала тобі самому
життя молодшу, кращу половину.
Мартіян. Стидай ся! По якому ти говориш?
То се ти думаєш, що так і слїд
життя своє частками продавати
за гроші то однóму, то другóму?
Іди! Ти справді не моя дитина!
Аврелія (*і собі розпалившись*).
Так! Не твоя! Не хочу буть твоєю!
Твоєю бути — се віддати значить
і молодість, і душу, і красу,
замкнути ся і зникнути од світа,
а щó за тее мати? Рабську долю,
нудне, безглузде, сїре животїннє!
Мартіян. Але за гроші можна б ще терпіти?
Чи так, по твойому?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:38 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Аврелія. Я вже сказала
все, як—по мойому, і більш нічого
не маю говорити. (*Повертає ся йти але спиняє ся на ході*) Мати завтра
збіраєть ся в Єгипет, бо вітчим
від цезаря туди леґатом їде.
Як що сьогодні я прийду до неї,
вона мене в Александрію візьме,
і там я буду жити, як царівна
єгипетська!

Мартіян. Дочкою Клеопатри?

(*Аврелія мовчки метнула на батька погляд повний ненависти і швидко подалась по сходах на гору*).

Мартіян (*кинув ся було за нею, але спинив ся*).
Ні... Що я їй скажу?.. (*Знесилений сідає на камінну лавку*). Як се негідно,
як низько вийшло! Нащо я се мовив?

(*З кімнати, що в глибині перістіля, виходить* Валент, *молодий хлопець, подібний до Мартіяна не тільки вродою, але й рухами, хоча не має стілько стриманости і влади над собою як батько*).

Мартіян. Ой, сину сину,
як-би ти знав, яке у мене горе!

Валент. Я чув з кімнати вашу всю розмову.

Мартіян. І що ж?

Валент. Сестра де в чому слушність має.

Мартіян. Так?..

Валент (*лагідно, але рішучо*).
Звісно, по жіночому вона
невтримливо з тобою говорила,
тай їй далась нелегко та розмова.
Аврелію я розумію. Сам я
себе тут наче зайвим почуваю.
Тай справді, батьку,—нащо ми тобі?

Мартіян. Ти не питав би так, як би мав дїти.

Валент. Я знаю, ти нас любиш. Ми тебе,
повір, теж любимо.

Мартіян. Твоя сестра
того не доказала.

Валент. Що робити?
Обоє ми не винні, що не маєш
собі ти з нас ні помочі, ні втїхи.

Generated on 2015-08-08 06:38 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Ми в тебе в домі тілько *бути* сміем,
а *жити* нам не можна, щоб не стати
для тебе камінями спотикання
на трудному шляху. То чи не краще,
якби зовсім нас тута не було?
Коли ти любиш нас, тобі самому
повинно бути тяжко, що для тебе
ми так марнуем молоде життя.

Мартіян. Чому ти, сину, кажеш „ми“? Хай справді
не вмів я виховать сестри твоєї,
але ж тебе я виховав инакше:
ти був у школі, маєш товариство,
я від людей тебе не заховав.

Валент. То, батеньку, ще гірше. Се не знає
Аврелія, як часом тяжко в людях,
а то б не нарікала на „пустиню“...
У школі—то ж були щоденні муки,
тортури справжні! Школярі у нас
всі на „римлян“ і „христіян“ ділились,
счиняли раз у раз сперечки, звади,
два таборі були непримиренні,
як на війні. Мене ж і ті, і другі
„межи́вірком“ дражнили, тай тепера
молодики так само називають
за те, що я—з твого нака́зу, батьку—
здаюсь байдужим до змагань за віру.
Між ідолян і христіян одмінком
холодним та оспалим я блукаю...
Ніхто не знає, що́ в мені кипить!

Мартіян. Господь, мій сінку, знає все таємне.
Він дасть тобі заплату.

Валент. За́що, батьку?
Чим прислужив ся я до слави Бога?
Чим сам собі я славу заслужив?

Мартіян. Де ти навчив ся славолюбства?

Валент. В тебе.
У мене дух займав ся, як я слухав
про вхід Господній у Єрусалим,
коли юрба народу несчисленна
„Осанна Сину Божому“! кричала,
і віття ліс над нею колихав ся.
Се ж був тріюмф!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:38 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Мартіян. Та не найбільший, сину.
Мовчазно терплячи наругу й муки,
Син Божий звеличав вінець терновий
над всї вінцї земні. *То* був тріюмф.
Валент. І той ще не найбільший. Там, на небі,
сїв Божий Син праворуч край Отця,
а в судний день, при сурмах ангелиних
появить славу другого пришестя..
Мартіян (*побожно*). Так сподіваємось. Але ж, Валенте,
належить слава Богови—не людям.
Валент. Павло апостол, батьку, був людина,
проте ж він славен був по всїх світах.
Ареопаґ, фільософи премудрі
чоло клонили перед ним. Народи
всїх мов перейняли його імення.
Церкви — то світачі його. Ох, батьку,
я за таке життя стерпів би все!
Мартіян. Не всїм те дано.
Валент. Знаю я, що слава
святая не судила ся менї,
бо сина-проповідника не сміє
у себе мати Мартіян Емілїй.
Мартіян. Син адвоката може прилучитись
до дїла батька. Звісно, се завданнє
не так величне...
Валент. Я твого завдання
не зневажаю, та мене не ваблять
закони й коментарії на їх.
Та й справи християнські не що-дня ж бо
трапляють ся.
Мартіян. За се хвалїмо Бога!
Валент. Тай .. Я з тобою буду щирий, батьку...
Такої слави, як твоя, для мене
було б недосить. Був я у судї,
тодї, як ти там промовляв. Дивую,
як міг ти говорити! Не зійшов ти
ще й на трібуну, а вже там стояла
клепсідра, той холодний часомір,
що краплею по краплї, невблаганно,
відмірює тобі той час короткий,
що вдїлено для оборони правди.

Generated on 2015-08-08 06:38 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Мартіян. Так щож, Валенте? Світачам небесним,
і тим порядок дано й певний час,
коли і скілько їм світить на землю.
Я до порядку звик. Хіба промова
моя була невдала.
Валент Ні. Здаєть ся,
промова та була з найкращих саме.
І щож? Кому ти розсипав ті перли
ясного розуму? Якісь дїди,
засушені в перґаментах, шукали
параґрафів по кодексах в той час,
як ти вдавав ся до душі та серця!
Мартіян. Та суддї й мусять пильнувать законів.
Я більше удавав ся з тим до люду,
а люд, здаєть ся, не байдужий буз.
Валент. Юрба плескала не тодї, як справдї
ставав ти на верхівлї свого хисту,
а як спускав ся до низин утертих.
Я червонїв при тих аплодісментах.
Мартіян. Хіба вже завжди так?
Валент. Та хоч би й нї,
то все ж я, батьку, вражений за тебе.
Останнїй проповідник з передмістя
яскравійшу, живійшу славу має,
ніж ти, найперший в містї адвокат!
Я б не стерпів такого!
Мартіян. Слухай, сину,
чи слава ж є—найбільша надгорода?
Чи ж найпочеснїйше у світї—лавр?
Шанебний дуб, оливна гілка миру,
свячена пальма — чи ж не рівноправні
вони славутнїм лаврам?
Валент. Може бути.
Та — що кому належить. Он сестра
волить як не лїлею, то троянду.
А я волїю—лавр. Такий я вдав ся.
Я пробував усї, менї приступні,
шляхи до слави. Вірші, проза, драма,
наука — все те зрадило. Не маю
я до письменства хисту. Чин живий,
або живе слово — се талан мій,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:38 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

я син оратора таки недарма!
Та досі скрізь цвілим і сірим муром
ставала на дорозі обережність.
Я не проламував ся через мур,
шануючи твоє завданнє, батьку,
але тепер знайшов я кружну стежку,
що вже тобі шляху не переріже...

Мартіян. Яку ж то саме?

Валент. Я вступлю до війська.

Мартіян. Ісусе Христе!..

Валент. Щож ти так жахнув ся?
Чи мало християн у війську служить?

Мартіян. Але ж вони там служать по неволі,
а ти по волї мав би лити кров,
носити цезарські орли, приймати
з нечистих рук вінці!

Валент. Бо чисті руки
вінців не мають для таких, як я.
Я людських душ не смію боронити
від князя тьми, то буду проганяти
хоч темні орди варварів північних.
Піду туди, де бій кипить найдужче,
а там уже ніхто не запитає
мене про віру. Там — аби одвага
та добрий меч; а се у мене буде.
Сьогодня запишу ся в легіон.

Мартіян. Сьогодня?..

Валент. Що ж уводитись? Навіщо?
Когорта має вирушити завтра.
У мене все готове.

Мартіян. Сину! сину!

Констанцій (*увіходить*).

Пробач, патроне, що тебе турбую.
Брат Ізоґен прийшов у пильній справі.

Мартіян. Проси в табелїн. (*Констанцій виходить*).
Я ще, Валенте, потім
поговорю з тобою. Будь же дома.

Валент. Якусь годину можу ще побути.

(*Іде через перістіль у свою кімнату. Мартіян іде в табліи і стрічає там Ізоґена, старого, поважного, спокійно-суворого чоловіка*).

Ізоґен. Мир, брате мій.

Generated on 2015-08-08 06:38 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Мартіян. Мир і тобі.

(*Показує Ізоґенови на крісло, той сїдає, Мартіян—проти нього на дзиґлику*).

Ізоґен (*придивляючись до Мартіяна*). Чого се
ти начé горем битий?
Мартіян. Ох, мій брате,
у мене дїти гинуть!
Ізоґен. Що ж їм сталось?
Я ж бачив їх здоровими недавно.
Мартіян. Вони не тїлом хворі, тілько духом.
Я трачу їх обох. Моя дочка
іде до матері, а син до війська.
Обом погибель певна.
Ізоґен. Що ти кажеш!
Та нащо ж ти пускаєш їх на згубу?
Ти ж батько їм—ужий своєї влади!
Мартіян. Не смію, брате. Говорив я з ними,
не як маючий владу, а як той,
що в глибині душі провину чує.
Ізоґен. Яку ж провину?
Мартіян. Я мов ідолянин
дїтей своїх на жертву рокував,
я положив їх на вогонь повільний—
тепер вони конають. (*Замовкає в тяжкому смутку*).
Ізоґен. Мартіяне,
ще не зовсїм тебе я зрозумів,
а то б я може дав якусь пораду.
Мартіян (*з раптовим поривом надїї схопив Ізоґена за руку*).
Дай, брате, дай пораду! Поможи
менї моїх дїтей поратувати!
З любови до Христа ратуй нас, брате!
Ізоґен. Аби я відав, як, невже не хтів би?
Мартіян. Проси епископа, щоб він дозволив
моїх дїтей до церкви привести.
Я сам проситиму, а ти піддерж.
Ізоґен. Тепер не час.
Мартіян. Ой, брате! Я не можу
хвилини тратити!
Ізоґен. І ми не можем.
Епископа закинуто в темницю.
Мартіян. Коли?!

Generated on 2015-08-08 06:38 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Ізоґен. Сьогоднї. Завтра буде суд.
Мартіян. Та як же так зненацька?
Ізоґен. Ти ж бо знаєш,
що знов уже такі часи настали,
коли для християн закон—не батько,
а злий вітчим. Я саме ж і прийшов
тебе просити, щоб на завтра конче
приготував ти оборону.
Мартіян. Трудно.
Короткий час. Я ще й не знаю справи.
Ізоґен. Я тут принїс тобі усе, належне
до сього дїла. Роздивись і зважь,
чи можна що зробити.

(*Подав Мартіянови сувій пергаментів. Той уважно роздивляє їх*).

(*Тимчасом* Аврелїя *збігає швидко та обережно в дїл і подовть ся до брами. На серединї перестїля спиняєть ся і подаєть ся до таблїна, але, уперто труснувши головою, завертаєть ся знов до брами. По дорозї зриває листок аґави, колеть ся, але, стлумивши стогін болю, ховає листок під свов покривало і, не оглядаючись, вибігає крізь фіртку за браму*).

Мартіян (*розглянувши пергаменти*). Дуже трудно,
але можливо, з помочею Бога.
(*Зважливо*). Так, брате, докладу всеї снаги,
всю нїч до ранку буду працювати,
і все зроблю, що тілько в людській силї.
Але тепер вдїли менї годину.
Дозволь покликати моїх дїтей,
сам розпитай їх про науку віри—
я їх учив, як наш канон велить—
і сього ж вечора, коли достойні,
введи їх у громаду.
Ізоґен. Нї, не можу.
Як раз тепер повинен ти стояти
при всїй повазї в очах ідолян.
Мартіян. Та сам же я до церкви не вступаю!
Ізоґен. Ти думаєш — нїхто не буде знати,
чиїх дїтей я в церкву приведу?
Тож сяя звістка наче блискавиця
все місто облетить! Як тілько вийдеш
ти на трібуну, — громом загуркоче

Generated on 2015-08-08 06:38 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

в юрбі: „У нього дїти — християне"!
Тодї вже й слова не дадуть промовить.
А де ж тепер ми знайдем оборонця?
Ти знаєш сам, що другого немає.
До инших тут у містї ми не можем
удати ся—вони не християне—
та й хист їх не дорівнює твойому,
а посилати в Рим — короткий час.
Крім того, ти ж і в Римі силу маєш,
є в тебе друзї при дворі й в сенатї.
Хто здатен помогти нам окрім тебе?

Мартіян. Але ж подумай, брате, я ж—людина,
я ж батько! Як же можу я покинуть
своїх дїтей — у тьмі надвірній гинуть?

Ізоґен. Та ти ж їх просвітив Христовим словом.

Мартіян. Зерно зродило плід занадто буйний,
упавши на добірну цїлину,—
як не зібрать його, то він поляже
і зогниє. Прийнявши слово, дїти
запрагли дїла. Сам ти знаєш, брате,
що як нема погожої води
вгасити спрагу, то людина мусить
хоч з брудної калюжі, та напитись,
або умерти. Дїти в мене, брате,
не лїтеплої вдачі. Їх Господь
не викинув би з уст. Моя дочка
святою мрією горіти здатна,—
з таких бувають мученицї, брате.
Мій син одважної, твердої вдачі,—
незгірший був би з нього проповідник.

Ізоґен. Се може бути. Тілько ж наша Церква
тепер не тим держи́ть ся, чим давнїйше.
Під час поро́ду, звісно, ллєть ся кров
і рветь ся крик, але той час минув ся.
Тепера Церква мусить кров щадити
і в молоко її перетворяти,
і рівним голосом, як мудра ненька,
розважно говорити. Наш епископ
нераз наказує дївчатам нашим
не рвати ся до мученських вінцїв,
а тихим послухом служити Богу.

Generated on 2015-08-08 06:38 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Та й проповідників у нас — не брак.
Тебе не можуть замінити дїти.
Ти в нас тепер немов наріжний камінь,
ти здержуєш усю будову нашу,
хоч сам невидний; а як ти схибнеш ся,
впаде нам стовп, розвалить ся наш дім,
епископа засудять на вигнанне,
церковні добра конфіскують. Чим же
тїла і душі наші будуть жити?
Наш ворог тямить, чим держить ся Церква,—
і вже не важить на овець, лиш цїлить
у пастирів, щоб розточить отару;
з лиця землї він не змітає вірних,
а землю вириває їм з під ніг.
Ти знаєш, — проти сього не поможе
нї проливанне крови на аренї,
нї проповіді грім. (*Мовчанне*).
Хто знає, може
ще й шкода від твоїх дїтей була б...

Мартіян (*враженый*). Чому?

Ізоґен. Тепера з молодими трудно.
Мов конї-неуки рвуть поводи
і не хотять нїяк ходити в шорах.
Була в нас вчора буря на зібранню:
епископ вилучив Ардента з церкви.

Мартіян. Ардента?! Чи ж то може бути? За що?

Ізоґен. Все за непослух. Ти запевне чув,
що там, на конфіскованій містинї,
де наша церковця малá стояла,
уряжено для цезарського культу
алтар і статую.

Мартіян. Так, я се знаю.

Ізоґен. Ардент наважив статую розбити.

Мартіян. Ой, Господи! За се—страшенна кара!

Ізоґен. Він кари не боїть ся. Нам же страшно,
що він напасть на христіян спровадить.
Весь клир просив, щоб не робив того.
Ти знаєш же його запеклу вдачу.

Мартіян. Такий його покійний батько був —
„Орканом“ ми його прозвали в школї —
але палкий мій друг свойому сину

Generated on 2015-08-08 06:38 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

і щире серце в спадок полишив.
Аж не зміщаєть ся менї у думцї,
щоб Церква одцурала ся Ардента...

Ізоґен. Немає ради иншої, хіба,
що він од заміру свого відступить.
Та мало сподіваючись на теє,
я поки-що вже виготовив листи,
де звістку подаю про вилученнє,
щоб розіслать по всїх церквах, урядах,
громадських і державних установах,
в той самий день, як він сповнить свій замір.
До тебе ж я з проханнєм удаю ся
від себе і від клиру: не приймай ся
нї в якім разї боронить Ардента,
якби його поставлено на суд.
Ще краще—ти зовсїм не признавай ся
до нього перед людьми. Мов не знаєш.

Мартіян. Але ж Ардентів батько був мій друг
і поручив його моїй опіцї,
як умірав.

Ізоґен. Формально ти не був
опікуном. В твій дім Ардент не вхожий.
Ти легко можеш осторонь стояти,
як тілько схочеш. Ти повинен, брате,
послухать нас, коли ти раб Христовий
і церкви-матері слухняний син. (*Мовчанне*).

Мартіян (*в тяжкому роздумі*).
Чи ж над людську силу сії жертви? —
Зректи ся друга... допустить свідомо
своїх дїтей загинути з душею...
Чи хто з людей коли чинив таке?

Ізоґен. Коли той друг тобі оселю спалить,
невже й тодї він все ще буде другом?
Хіба під час облоги не буває,
що й батько дїтям брами не відчинить
і їх не пустить в поле до криниці,
щоб ворога до міста не впустити,
хоч би від спраги дїти погибали?

Мартіян. Ох, брате мій! Тут дýші, дýші гинуть!

Ізоґен. Ти Богови їх душі доручи,—

Generated on 2015-08-08 06:39 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

він може вратувать в рові левинім
і в огняній печі.

(*Мартіян мовчки тяжко зітхає і схиляє голову*).

Ізоґен (*після мовчання*). То як же, брате?
Епископа ти будеш боронити?

Мартіян (*упалим голосом, наче байдуже*).
Авже ж, про се не може буть питання.

Ізоґен (*устав*). То я не буду відбирати часу.
Зостань ся з миром, брате.

Мартіян. В мирі йди.

(*Коли Ізоґен вийшов, Мартіян, одхиливши завісу, озиваєть ся*):
Валенте!

(*Валент увіходить в таблїн і стає перед батьком. Той мовчки дивить ся в землю, не зводячи на сина очей. Мовчанне*).

Валент. Щó ти мав казати, батьку?

Мартіян. Я мав надїю, що знайду пораду..

Валент. Яку?

Мартіян Просив я брата Ізоґена
ввести вас у громаду.

Валент (*радісно*). Ти просив?!
О! батеньку! (*Цїлує батькови руку*).

Мартіян. Не тїш ся, мій Валенте,—
брат Ізоґен не хоче.

Валент. Ми самі
до церкви підем, аби ти дозволив.

Мартіян. Не прийме церква.

Валент. Ізоґен хіба
вязати й розрішати має владу?

Мартіян. Він добре знає, що бажаво клиру.

Валент (*спалахнувши*). Коли бажає клир гасити душі,
то ми посвідчим се при всїй громадї!
Нехай громада судить межи нами!
Я їм скажу промову. Ти побачиш —
я імени твого не осоромлю!

Мартіян. Нї, сину, не чини руїни в Церкві,
инакше—я даремне жив на світї.

Валент. Се ж, батьку, рабство духа!

Мартіян. Нї, Валенте
не з послуху слїпого я прошу
тебе скорити ся братерській волї.
Брат Ізоґен довів так безперечно

Generated on 2015-08-08 06:39 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

потребу жертви, що і сам я мусів
схилити голову.

Валент. Чи він злякав
тебе новим гоненнєм?

Мартіян. Сину, вір,
я нї свого життя не ощажав би,
нї вас, того життя найкращих квітів,
якби я знав, що то послужить вірі.
Але шляхи Господнї—таємничі,
хто може їх збагнути? Може треба
і Господу рабів глухонїмих...

Валент (*сумно*). Там маю я потїшитись

Мартіян. Мій сину,
потїш ся тим, що ти ще молодий,—
коли Господь мене до себе візьме,
ти будеш вільний...

Валент. Може є сини,
що їх ся думка тїшить,—я не з тих.

(*Мовчаннє*).

Я, батьку, вже з тобою попрощаюсь.
Благослови мене. (*Склоняєть ся перед батьком*).

Мартіян (*насилу владаючи собою*). Поклич сестру.
Я хочу і її благословити.

Валент (*тихо*). Вона пішла.

Мартіян. Пішла?! Не попрощавшись!
(*Закривав тогою обличчє*).

Валент (*ще тихше*). Ти плачеш, батьку?

Мартіян (*одкриваєть ся*). Я хотїв би, плакать,
але не вмію.

Валент (*падав на колїна перед батьком*).

Батеньку, прости!
Я бачу, ми тобі розбили серце!

Мартіян (*підводить його*).

Я більше винен. Я розбив вам душу.
Нехай нас Бог помилує усїх!

(*Мовчазне прощаннє. Валент виходить через перестіль за браму, втираючи сльози. Мартіян, одхиливши завісу в таблїнї, проводить його поглядом*).

II.

(*Те саме місце і той самий день, тілько трохи пізнїйше*).

(*Мартіян працює в таблїнї сам. Часом погляд його блукав в про-*

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:39 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

сторі і затуманюється ся тяжкою думою, але він міцним зусиллєм волї примушує себе до роботи і похиляється ся над пергаментами).

(За брамою чутно гомін голосів, спочатку тихий, де-далї—гучнїйший. Потім прориваєть ся тоненький, тремтячий, але гострий від трівоги дївочий голосок: „Ой, мамо! я бою ся! Що ж се буде? Куди се ми заїхали"? Другий, спокійнїйший і глухійший жіночий голос відзиваєть ся: „Стривай". Слїдом за сим за брамою чутно стукіт, що зараз же, мов не своєю силою, обриваєть ся. Мартіян, почувши голоси, насторожив ся, виглянув з таблїну, пішов до брами повз Міма, нахиленого над клавсідрою, і відсунув у брамі кватирку).

Мартіян (*глянувши в кватирку на вулицю*):

Альбіно! Сестро! (*Одчиняє миттю фіртку і вибігає за ворота. Чутно гомін радісного вітання).*

(За хвилину воротар-германець відчиняє браму і кивав на Міма, потім удвох з ним уносить в перестіль легеньку лектіку (ноші з наметом і з запонами, на чотирьох ніжках, як ліжко). В лектіці сидить, одхилившись на подушки, Люцілла, *тоненьке, дуже хоровите дївча-підлїток. За лектікою йде поруч з Мартіяном,* Альбіна, *ще не стара, але дуже блїда, з сивуватим волоссєм і сумними, втомленими очима).*

(По знаку Мартіяна слуги становлять лектіку недалеко від ставка, вносять речі новоприбулих у кімнати, в глибину оселї; Мім там у кімнатах зостаєть ся, а воротар вертаєть ся за браму і зачиняє її за собою).

Альбіна. Що се, Мартіяне,
який чудний у тебе воротар?—
не то—не відчиняє, навіть стукать
у браму не дає.

Люцілла. Та ще й кричить
по варварськи, аж я перелякалась!

Мартіян. Ґерманець він, по нашому не вміє.
А не пускав тому, що я гостей
нїколи не пускаю в час роботи,
і не люблю, щоб стукались, клієнти ж
крізь сїни входять. (*Мартіян з Альбіною сїдають на лавцї недалеко від лектіки, але не поруч із нею).*

Люцілла. Дядечку, а де
Аврелїя?

Мартіян (*нахилив ся, наче щось підняти).*
Немає дома.

Люцілла. Шкода!
Я так хотїла бачити сестричку!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:39 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Альбіна. Та ще побачиш, певне ж ненадовго
вона пішла. (*До Мартіяна*). Таж правда?
Мартіян. Я не знаю.
Альбіна. А ми, сюди йдучи, там під горою
молодика зострілн, так подібний
до тебе! Може то був твій Валент?
Мартіян. Запевне.
Альбіна. От, якби напевне знала,
то я б його затримала, а так
не зважилась.
Люцілла (*до Март.*). А братїк хутко прийде?
Мартіян. Не думаю.
Альбіна (*глянувши на брата, нишком до нього*).
Ти мовби щось...
Мартіян (*теж нишком*). Нїчого.
Нехай я потім...
Люцілла. Дядечку, скажи,
сьогоднї день щасливий?
Мартіян. Тим щасливий,
що ви приїхали.
Люцілла. Нї, ти не знаєш...
Я все боюсь, коли б не був феральний.
Альбіна. Та нї-бо, доню, я ж тобі казала.
Люцілла. Ми, дядечку, три кораблї впустили
в Александрії—все в феральні днї
вони відходили.
Альбіна. Ну, і впустили,
погожі днї, на морі нас хитало.
Люцілла. Дарма! За те доїхали живі,
а то ще хто зна, як було б!
Мартіян (*нишком*). Альбіно,
чи то вона у тебе ідолянка?
Альбіна (*теж тихо*). Крий Боже, то вона через недугу
така слабенька духом.
Люцілла. Мамо! Дядьку!
Що ви шепочетесь? Кажіть по правдї—
феральний день?
Альбіна. Та деж там!
Люцілла. Календар!
Ой, дайте календар!.. (*Болїзно кривить ся
і хапаєть ся за серце*).

Generated on 2015-08-08 06:39 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Альбіна (*в трівозі кидаєть ся до неї*). Дай, Мартіяне,
прошу тебе. Ось зараз, зараз, доню!

(*Мартіян іде в таблїн і виносить звідти календар — марморовий кубик з написаним на ньому календарним текстом у три стовпці на кожному боці*).

Люцілла (*переглянувши одну шпальту*).
Так, правда, день Венери... Слава Богу!

(*Заспокоєна, одхиляєть ся на подушки, але зараз же знов трівожить ся і починав щось шукати*). Де, мамо, булла?

Альбіна (*виймає з мішечка, що коло пояса, невеличкий медальон на стрічечці*). Ось. (*Хоче знов сховати*).

Люцілла. Нї, дай сюди,
ти ще загубиш. (*Бере буллу і чіпляє собі на шию*).

Мартіян. Що ж таке в тій буллї?

Люцілла. Там камінець,—„гадюче око“ зветь ся,—
жрець Ескуляпа дав у Сіракузах,
там мама в храм ходила.

Мартіян (*до Альб.*). Правда, сестро?

Альбіна (*непомітно для Люцілли зробила знак Мартіянови, що нї*).
Та мусїла вже... Що ж ти з нею зробиш?

Люцілла. А в храм Лїбітіними вдвох підéм,
як відпочину. Мама от не хоче,
а там на кораблї казала жінка,
що просто як рукою здійме слабість.

Мартіян. Ти в мене й так поправиш ся, Люцілло.

Альбіна. Отсе ж я й привезла її до тебе
на пóправку. Египетська весна
їй завжди шкодить; той гарячий вітер—
то чисте пекло.

Люцілла. Тут як у раю—
так легко дихати... (*Глибоко дише, втїшно усміхаючись*).

Альбіна (*теж усміхаєть ся*). От бачиш, доню,—
казала ж я, що добре в дядька буде!

(*Мім приходить, бачить, що соняшний дзиґар вже весь покритий тїню, і здіймає клевця, щоб ударити в дошку, але Мартіян робить йому знак, що не треба, і показув рукою на браму. Мім, покинувши клевця, відчиняє фіртку, торкає воротаря і показує йому на бічний прохід у дворі; той увіходить у двір, зачиняє фіртку, засуває важким засовом браму і йде собі праворуч через двір у бічний прохід. Мім вертаєть ся і наливає кухликом воду в клепсідру*).

Generated on 2015-08-08 06:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Люцілла (*тривожно мацав в себе на грудях і шукав навколо. З одчаєм*).

Ой, мамо, лихо! Я згубила рибку [1])!

Альбіна. Як, донечко? Вона ж була на шиї.

Люцілла. Шнурочок певне перервав ся... (*Ламле руки і здіймав їх у гору*). Боже!

Прости мене! Прости!.. Ой, мамо, мамо!
Навіщо я тебе в той храм послала!
Господь прогнівав ся за Ескуляпа
і рибку одібрав, бо Він не хоче,
щоб я, нечиста, знак Христовий мала.
Ох, мамочко, тепер же я умру!..
Ой, нащо ж ти пішла до Ескуляпа!..

(*Альбіна безпомічно дивить ся на Мартіяна*).

Мартіян (*нишком до Альб.*). Скажи, що не ходила.

Альбіна (*так само, хитаючи головою*). Гірше буде.

Люцілла (*раптом завважає у Міма в руках свою рибку. Радісно*).

Дай, дай сюди! Ти де її знайшов?

(*Мім не рушить ся, спокійно роздивляючи майстерно зроблену рибку*).

Дай! то моя! (*до Мартіяна роздражнено*). Чому
се він не слуха?
Він варвар теж?

Мартіян. Ні, він глухонімий.

(*Бере од Міма рибку і подає Люціллі, вона втішно притискав рибку до серця і цілує її*).

Люцілла (*глянувши на Міма*).

То він страшний!

Мартіян. Ні, чим же він страшний?
Він добрий і покірливий, він буде
тебе носити на руках, як схочеш.

(*На мигах питає Міма, чи буде він носити Люціллу на руках. Мім потакує головою і всміхаєть ся привітно Люціллі. Вона теж усміхаєть ся*).

Люцілла (*до Мартіяна*).

Звели йому, щоб відчинив ворота.
Здаєть ся, з сього боку видко море,—
я подивлюсь.

---

[1]) Рибка — відома первохристіянська емблема; вона повстала з сього: грецьке слово ἰχθύς (риба) складаєть ся з початкових літер грецьких слів, що означають—„Ісус Христос Син Божий Спаситель".

Generated on 2015-08-08 06:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Мартіян. Там вулиця, дитинко;
там ходять люде, будуть заглядати.
Люцілла (*злякано*). А ти боїш ся? Певне тута люде
каміннєм кидають у християн?
(*До матері*). Щоб ти менї нїколи не ходила
на вулицю! І в церкву не пущу.
І щоб нїякі люде не ховались
у нас в кімнатї! Чуєш? Я не хочу!
А то заслабну гірше тай умру!
Альбіна. Нехай Господь боронить! Не трівож ся.
Куди ж я тут піду? Кого сховаю?
Я ж не знайома тут нї з ким.
Люцілла. У церкві
пізнаєш ся одразу з усїма.
(*До Мартіяна, нервово де далї все більше бентежачись*).
Ти, дядечку, не знаєш... то давно ще,
як я була маленька... все мій татко
ходив до церкви тай ходив... і люде
у нас ховали ся... А раз... вночі...
прийшла сторожа, тих людей забрала...
і татка з ними... І в темницю татка
замкнули... мучили... пекли залїзом...
а потім... до стовпа його прибили
і... і... (*Задихаєть ся, хапаєть ся за груди, стогне*).
Альбіна (*кидаєть ся до неї*). Люціллочко!
Люцілла. Води! Води!...
(*Мім по знаку Мартіяна подає їй води*).
Люцілла (*напившись і полежавши тихо, до матері*).
То ти не підеш?
Альбіна. Не піду, дитинко,
нїкуди не піду, з тобою буду.
Люцілла. А люде? Може дядько їх ховає?
Мартіян. Нї, в мене не ховаєть ся нїхто.
І ти не бій ся, нас нїхто не займе.
Мене тут поважають.
Люцілла (*зітхає з полегкістю*). О, се добре!
(*Закриває очі*). Якби хоч рік пожити так спокійно,—
я б видужала, мамо.
Мартіян. Дай то, Боже!
Не рік живи, а хоч і до заміжжя.
Люцілла. Який ти добрий, дядечку.. Щаслива
Аврелія! У неї татко є... (*В голосї їй бренять сльози*).

Generated on 2015-08-08 06:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Альбіна *(до Март.)* Дозволиш занести її в кімнату?
Вже вечоріє.
Мартіян. Певна річ. Там досі
прибрали вже й вечерю зготували.
Ви будете вечеряти в кімнаті,
чи у тріклінії?
Альбіна. Вже ж там, де ти.
Мартіян. Я не вечеряю. А ще до того
роботу наглу маю. Ось я зараз
скажу, щоб занесли Люціллу.
Люцілла. Ні!
Сама піду.
Альбіна. Тобі ж се трудно, доню.
Люцілла. Сама піду! Бо се поганий знак,
щоб на руках несли в нову домівку.
Альбіна. Се хто ж тобі сказав?
Люцілла. Сама я знаю,—
бо так уносять тілько в шлюбну хату,
або в гробницю.
Альбіна. Бог з тобою, люба!
Мартіян. Як ти вже віриш в тії забобони,
то думай, що як раз ти вийдеш заміж,
гостюючи у мене.
Люцілла. Ні, не те.
Бо в христіян не вносять в шлюбну хату,
то тілько в ідолян,—я ж христіянка.
Мартіян. То не повинна вірить в забобони.
Люцілла *(уперто)*.
Я все таки сама піду. (*Вилазить з лєктіки, Альбіна їй помагає. Вилїзши і зробивши кілька кроків, Люцілла спиняєть ся і скрикує*).
Ой, Боже!
Альбіна. Що? Що тобі?
Люцілла. А на що ж я дала ся
внести у браму? (*Стогне і хлипає*).
Альбіна. То ж нїчого, доню,
то ж тілько в перістіль, у двір, не в хату).
Люцілла *(спокійнїйше, але неймовірно)*.
Ти справді так гадаєш?
Альбіна. Вже ж, єдина!
І не гадаю, а напевне знаю:
в Єгіптї зветь ся домом все обійстя,
а тута перестіль — то ще не дім.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

(*Виводить дочку, стиха розважаючи, бічним проходом у дальші кімнати*).

(*Мартіян, провівши Альбіну і Люціллу, зараз вертається і дає Мімові на міґах розпорядок, щоб подав гостям вечерю, а сам іде в таблїн працювати, але завваживши, що там уже невидко, а в лямпі нема олїю, виходить знов у перістіль. Поки Мім вештається, почерез перістіль носячи вечерю гостям з кухнї в дальші кімнати, Мартіян в ті хвилини, коли зостається сам, заходить в кімнати своїх дїтей; з Авреліїної кімнати виносить стрічку і квітку лїлеї, з Валентової якісь таблички, несе їх, прикриваючи тогою, і ховає в таблїнї в скриньку*).

Альбіна (*підходить до завіси в таблїнї. В руках у неї мисочка з якоюсь стравою і чарка з вином*).

Я заважаю, Мартіяне? Вибач, —
я на хвилинку. Чи нема у тебе
з алоє лїків?

Мартіян. Та здається ся, єсть.
Нехай—запалять світло—пошукаю.

(*Виходить і, перейнявши Міма, показує йому, щоб засвітив світло Той приносить олїю, наливає в лямпу Мартіянову і в лїхтарню коло клепсідри, потім приносить запалену скіпку і засвічує світло в таблїнї і в перістілї. Мартіян з Альбіною тимчасом розмовляють*).

Мартіян (*угледївши в Альбіни страву й вино*).
Се що? Ти принесла менї вечерю?

Альбіна (*нїяково, поставивши принесене на лавку*).
Та... Се Люцілла конче напосїлась,
щоб я твоїм пенатам віднесла.

Мартіян. Я ж не держу нї олтаря, нї статуй.

Альбіна. Я їй казала те — не хоче слухать.
„Ти, каже, тілько в атріум постав,—
вони вже знайдуть“.

Мартіян. Як то сумно, сестро!
Твоя і Фестова дочка—шанує
не Бога справжнього, а ті привиддя!

Альбіна. Вона шанує Бога і боїть ся,
але у неї страх, нї, просто жах
перед усїм, що їй здається ся грізним
чи таємним... Се—лихо, Мартіяне,
палюча, люта рана в мене в серцї,
те марновірство! Але що ж я вдїю?
Ти ж бачив сам.. Є матері, що можуть
самі своїх дїтей на смерть віддати

Generated on 2015-08-08 06:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

за віру, але я... Ти, Мартіяне,
либонь мене осудиш?
Мартіян. Ні, Альбіно,
я не сужу нікого.
Альбіна. Їм вже легше,
тим матерям—їх діти раз конають,
раз терплять муку, а моя—щоденно...
Мартіян. І відколи ж се так?
Альбіна. Від смерти Феста.
Сім літ уже караємось отак.
Вона то й народилась дуже квола,
бо я тоді таке життя тривожне
провадила... Мені здаєть ся часом,
що я таки проти Люцілли винна,—
я кидала те хворе немовлятко
для служби вірі, я його труїла
своїм перегорілим молоком.
Ой, я її струїла ще в утробі
своєю кровю, що горіла палом
надземних поривань!.. Але вже потім,
як батько їй умер, сконавши в муках,
мені здало ся—Господи, прости!—
що вже моя родина заплатила
кривавий довг. Я більше не могла
те сиротятко мучити... Ой, брате!
не думай тілько, що душа моя
на тому заспокоїлась, ой деж там!
Моя душа в довічную неволю
попала ся, але, на жаль, не вмерла...
Мартіян. Чому „в довічну"? Ти ще можеш, сестро,
дістати ся на волю.
Альбіна. Як умру?
Мартіян. Та ні, ще тут, на сьому світі.
Альбіна. Брате,
як можеш ти мене сим потішати?
Я маю прагнути дитині смерти?!
Мартіян. Не смерти, лиш одужання. Люцілла
одужає, за когось піде заміж,
а ти сама тоді знов будеш вільна.
(Альбіна тяжко зітхає, безнадійно махнувши рукою).
Альбіна. Дай Боже, Мартіяне, щоб ніколи
ти не зазнав такого лиха з дітьми!..

Generated on 2015-08-08 06:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Мартіян (*глухо*). Я може гірше знаю.

Альбіна. Що ти кажеш?!

Мартіян. Ти для дитини занедбала віру,
я ж—навпаки.

Альбіна. Ти видалив дітей
за ідолянство з дому?

Мартіян. Християне
у мене діти, але тяжко їм
в такому домі, де нетяжко жити
хіба глухонімому.

Альбіна. Не збагну я...

Мартіян. Ти можеш обіцяти з легким серцем
своїй дочці до церкви не ходити,
поки ви тут гостюєте, бо й сам я
до церкви не хожу.

Альбіна. Ти відречений?!

Мартіян. Ні, гірше—потайний. І так я мушу.
Така громадська воля. Сих кайданів
душа моя не скине, поки в тілі.

(*Мовчанне Альбіна стискає братови руку*).

Голос Люцілли (*здалека*). Ну, мамо! Де ти?

Альбіна (*відзиваєть ся*). Зараз, зараз, доню!
(*Заспішившись*). Дай ліки, Мартіяне, я піду.

(*Мартіян виносить з таблїну слоїчок, Альбіна бере і йде до дочки*).

(*Мартіян віддав Мімови страву й вино, що принесла Альбіна, і дав знак винести геть. Мім виходить*).

(*Повна тиша. В перестілї світло з лїхтарнї вже бореть ся з темрявою, що напливає з кутків. В таблїнї Мартіян сидить, похилившись над працею*).

(*Раптом чутно наглий трівожний стукіт у браму. Мартіян зриваєть ся і біжить до брами*).

Мартіян (*ще на ходї*). Хто там?

Голос за брамою. Се я—Ардент... сховай мене!

(*Мартіян одсував кватирку в фіртцї. Крізь кватирку, при мінливій смузї світла з лїхтарнї, видко блїде, спотворене, скрівавлене обличче Ардента*).

Мартіян. Що стало ся?

Ардент. Я статую розбив.

(*Мартіян сплескує руками*).

Вони побачили... женуть ся... пробі,
сховай мене!

Generated on 2015-08-08 06:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Мартіян. Не можу я. Не смію.
Тут лїкар близько, забіжи до нього,—
йому се безпечнїйше, та й тобі.
Арденг. Я не дійду... Я весь зіхожу кровю...
побитий... скаменований... На Бога!
Ратуй мене! Згадай Христові рани!
Мартіян. Не смію, сину.
Арденг. Так, я син тобі!
Мій батько доручив мене... (*Спиняється ся, прислухається ся, здалека чутно рев юрби і тупотїннє її ніг*).
Ой, швидче
пусти мене!
Констанцій (*вибігає з своєї кімнати що зараз коло брами*).
Патроне, я сховаю
Ардента в себе в хатї.
Мартіян. Нї, неможна.
Твоя кімната в мене в домі.
Констанцій. Пробі!
Патроне, він сконає під порогом!
Пущу його! Дивити ся не сила!
Вони ж його убють, розірвуть, стопчуть!
(*Мартіян мовчки удержує його за руку, щоб не відсував засови. Констанцій силкуєть ся визволити руку, поривающись до брами*).
Арденг. Пусти мене!
Мартіян. Не можу я пустити.
Арденг. Господь тебе не пустить в царство Боже!
Будь проклятий! Пілат!! (*Зникає з кватирки. Рев юрби ближчає*).
Мартіян (*випускає Констанція*).
Арденте! Сину! (*Береть ся сам до засова, щоб відчиняти, але сильний стукіт скількох кулаків у браму вражає його і він спиняєть ся*).
Мартіян (*тремтячим голосом*). Хто стукає?
Скілька голосів. Сторожа і народ!
Мартіян (*намагаючись опанувати собою*). Чого вам треба?
Один грубий голос. Ти сховав злочинця!
Мартіян. Якого?
Той самий голос. Сам ти знаєш! Одчиняй!
Альбіна (*вибігає*). Що тут таке?
Мартіян. Йди, сестро, до Люцілли,
я може якось одверну біду. (*Альбіна виходить*).
Мартіян (*вже твердо*). Не мушу я нїкому відчиняти
крім слуг закона.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Голос. То пусти сторожу.
Мартіян. А хто менї запевнить, що юрба
не набіжить у дім?
Голос. Центуріон
мійських віґілів.
Мартіян. Ти?
Голос. Так, я. (*Той же голос промовляє до юрби*). Гей, люде!
Не йдіть за нами. Краще пошукайте,
чи не побіг він вулицею далї. (*Зюдом до Мартіяна*).
Тепер безпечно відчиняй.

(*Мартіян одчиняє. Сторожа входить у перестіль, попереду центуріон*).

Мартіян (*до центуріона*). Прошу вас,
без галасу чиніть повинність вашу,—
у мене в хатї хворі.

(*Сторожа розходить ся по кімнатах навколо перестіля, обшукує таблїн, заходить лїворуч в помешкання для рабів і з лївого проходу виводить Міма й воротаря. Инші віґіли задержують Констанція*).

Центуріон (*показуючи на задержаних*).
Мартіяне!
Се хто такі?
Мартіян. Сї два—мої раби,
а сей—мій писар.
Центуріон (*до сторожі*). З їх нїхто не схожий
з утїкачем?
Де-хто з сторожі. Та деж там! — той побитий,
весь у крові, тай постать в нього инша.

(*Центуріон махає сторожі рукою, злювлених випускають. Центуріон подаєть ся до проходу праворуч, Мартіян його переймає*).

Мартіян. Я вас просив би лиш в одну кімнату
не входити, бо саме там недужа.
Центуріон. Ну, знаєм тих недужих! (*До сторожі*).
Скрізь шукайте!

(*Сторожа йде в прохід, одтїснивши Мартіяна на бік, так що він не встигає пробитись наперед*).

(*За хвилину чутно проникливий крик. Люцілла в білій нічній тунїці з широкими рукавами вибігає в перестіль, за нею стрівожена Альбіна. Мартіян поспішає за ними*).

Альбіна. Куди ти, доненько?

Generated on 2015-08-08 06:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Люцілла (*метушить ся*). Де нам сховатись?
(*Натрапляє на лектіку і влазить туди*).
Ховай ся, мамо! Лізь сюди, до мене!
Альбіна. Та на що ж?
Люцілла. Забере тебе сторожа!
Альбіна То не сторожа... то... (*Стиха до брата*).
Ой, Мартіяне,
що їй сказати?
Мартіян. То... до сина гості...
леґіонери...
Люцілла (*здавленим голосом*). Ні! Неправда! Ні!
(*Чутно брязкіт зброї, сторожа вертаєть ся в перістіль. Люцілла поспішно засуваєть ся завісами*).
Центуріон. А тут ви скрізь шукали?
Один віґіл. Скрізь.
(*Люцілла видає глухий стогін. Центуріон підбігає до лектіки*).
Центуріон. А хто тут?
Альбіна (*хапає його за руки*).
Молю! Благаю! Не дивись!
Центуріон. Я мушу.
(*Розсуває завіси і заглядає в лектіку. Люцілла з хрипким криком підводить ся і зараз же падає зомлїла*).
Центуріон (*до Альбіни, трохи збентежений*).
Прости, Матроно, я не знав...
(*У браму знов стукають*).
Голос за брамою. Стороже!
Знайшли його! Знайшли. Ось тут він! Тута!
Центуріон (*до Мартіяна, ввічливо*).
Пробач нам, пане, за таку турботу,
але ж ти знаєш, ми повинні.
(*Мартіян мовчить. Центуріон дає знак сторожі і виходить укупі з нею за браму*).
Альбіна (*що захожувалась тимчасом коло Люцілли, скрикує*):
Боже!
Вона холоне!
Мартіян (*нахилив ся і собі до Люцілли, здрігнув ся і швидко одвів Альбінині руки від Люцілли*). Ні, сестричко, ні...
вона зомлїла.. (*Робить знак рабам,*
вони виносять лектіку з Люціллою праворуч).
Альбіна (*бєть ся у нього в руках*). Ой, пусти, пусти!
Мартіян. Та я ж іду, я, сестро, йду з тобою.
(*Виходять праворуч*).

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

(*Раби вертають ся, воротар виходить ліворуч, Мім лишаєть ся в перестілі*).

(*Згодом чутно тяжкі ридання Альбіни*).

(*Мартіян виходить і стукає в двері до Констанція, той виходить з кімнати*).

Мартіян. Прошу тебе, заклич яких сусідок,—
неможна ж так її лишити з трупом.

Констанцій. Невже твоя небога вмерла?!

Мартіян. Так.

Констанцій. Спокій її душі... Іду, патроне. (*Виходить*).

(*Мартіян іде до Альбіни. Мім тимчасом спокійно поправляє світло в таблінї і в перістілї, поглядає на клепсідру, зарівнює коло неї розтоптаний та зритий ногами пісок*).

(*Констанцій проводить двох жінок через перістіль у правий прохід, щось їм пошепки говорячи на ходї; вони смутно похитують головами і зітхають. Провівши жінок, Констанцій вертаєть ся в свою кімнату*).

Мартіян (*проводить Альбіну попід руки і садовить її на лавку далї од світла*).

Сядь тут, сестричко. Матері неслїд
дивити ся на ту сумну роботу.

(*Альбіна плаче у нього на плечі*).

Альбіна (*спиняючи плач*).

Вона казала правду .. (*Знов плаче*).

Мартіян. (*тихо*). Що?

Альбіна. Навіщо
внесли ми на руках її в сей дім!
(*Плаче дужче*).

Мартіян. Не треба думати такого, сестро.
Се Божа воля.

Альбіна. Правда, Мартіяне,
Господь мене карає по заслузї!
бо я відступниця! Раба лїнива!

Мартіян. Господь наш—милосердний. Се не кара.
Се він свою дитину заспокоїв,
він дав спочити їй від мук тяжких.

Альбіна (*після моменту стишення знов вибухнула плачем*).
Ой, доненько! А за що ж ти мене
скарала так? (*Раптом уриває, одхиляєть ся від Мартіяна бере його за руку і шепоче*). Ох, як вона уміла
думки читати... що найтаємнїйші...

Generated on 2015-08-08 06:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Вона сказала раз: „Ти ненавидиш
свою любов до мене“... (*Зсунула брови і затопила ся в тяжкій задумі*).

Мартіян. Не воруш
тих спогадів. Господь тебе покликав
знов до роботи,—будь покірна. Йди.

Альбіна (*не зміняючи виразу*).
Куди?

Мартіян. Туди, де працювала з мужем.
Там будеш між братами.

Альбіна (*притомнійше*). Ти, мій брат,
а ти мене від себе одсилаєш.
Не приймуть і вони: „Зрадлива“, скажуть.

Мартіян. Ні, сестро, каміня не кине в тебе,
хто має серце. (*Тихо і проймаюче смутно*).
Я ж — не можу більше
заковувать в кайдани рідні душі.
Я мушу бути сам. Таким, як я,
неможна мати кревної родини,
неможна й другом називать нікого.
Ти мусиш так заїхати далеко,
щоб тінь моя тебе не доступила,
і там ходи не в темряві, а в світлі.

Альбіна (*знов плаче*).
А як же я Люціллоньку покину?
Хто буде доглядать її могили?

Мартіян. Родину мертву я приймати смію
в свою оселю, і твоя дитина
в садочку в мене буде спочивати.
Я досі не садив квіток—для неї
зрощу їх цілий гай.

Альбіна (*з риданнем падає йому в обійми*).
Спасибі, брате!..

(*Мім підходить до клевсідри, придивляєть ся до неї і починає голосно калатати в дошку клевцем*).

Альбіна (*кинулась*). Що се таке?

Мартіян. Се Мім свій обовязок
сповняє — знак дає, що спати час.

Альбіна (*встав*). Тобі спочити треба.

Мартіян. Ні, я буду
до рана працювати.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Альбіна. Я піду...
Піду... в останнє надивлюсь на доню...
Ой, доненько! Яка менї гірка
без тебе воля! (*Виходить плачучи*).
Мартіян (*підходить до дверей кімнати Констанція*).
Ти іще не спиш,
Констанцію?
Констанцій (*виходить*). Невже я міг би спати
після такого?
Мартіян. То ходи до мене.
Нам треба сю ніч попрацювати.
Констанцій. Ти можеш працювати?
Мартіян. Я повинен.
(*Ідуть в таблїн. Констанцій попереду, сїдав до стола, наготовляє таблички.*
Констанцій. Бою ся, що писатиму погано, —
рука тремтить.
Мартіян. Дарма. Я розберу.
Я потім все одно скажу инакше,
а се лиш так, для прояснення думки.
Так легше думати. (*Сїдає в крісло*).
Констанцій (*підводить голову і скрикує*).
Патроне! пробі!
та ти ж зовсїм посивів!
Мартіян. Се неважно.
Ну, я проказую. (*Діктує, Констанцій пише*).
Шановні судді!
Я вас прошу розважити спокійно,
з холодним розмислом, сю просту справу,—
вона прозора буде мов кришталь,
коли її не затемнить диханнє
якої пристрасти. Кришталь найкраще
нам роздивлятись при холоднім світлї"...
Констанцій (*випускає стіля з рук*).
Прости... не можу...
Мартіян. Дай. Я сам скінчу.
(*Бере до себе табличку й стіля і пише помалу, але твердою рукою*).

24/XI 1911.

Generated on 2015-08-08 06:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

О. ОЛЕСЬ.

День... Весна. Прозоре небо.
Кожний світить ся листок...
Із різниці тихо плеще
Крові темної струмок.

Все в цвіту рожевім, білім...
В серці кожному любов...
Над струмком корова стала,
З жахом дивить ся на кров.

Пісня жайворонка лєть ся.
Верби радісно шумлять...
Купи сірих тїл доходять,
Тихо стогнуть і хриплять.

На даху голубка сїла
І годує голубя...
По між трупами шукає
Матїр кинуте ягня.

День. Весна... І в серці пісня,
В серці повно молитов!
Мають крила!.. Кров на крилах...
О, чия на крилах кров?!.

Generated on 2015-08-08 06:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ДМИТРО МАРКОВИЧ.

„З давно минулого".

(*Спогади судебного слїдчого*).

Гай! гай! багато води утекло, багато жив і пережив, багато бачив людей, і злого і доброго. Бо я вже, вибачайте, старенький: вже й не дочуваю, й не добачаю. А давно минуле так і стоїть перед очима, неначе жилось учора. Багато і я робив і більше було хиб, злого, ніж доброго. От що́ робило ся, переживало ся, що бачив, що чув—про се хочу росказати.

Як я попав на посаду і „службу" я росказую у своїх мемуарах, що колись надрукують ся, а коротенько кажучи, став я судебним слїдчим випадково. Готував ся до справжньої праці, і почав вже помалу працю, стояв на доброму ґрунтї у залежности од бажання розуму й душі і... і тут щось скоїло ся. Неначе мене хтось (fatum, чи що?) з усієї сили ногою штовхнув у спину, я плигнув і став на кругї топчака, а як обпер ся, топчак під ногами пішов і я мусїв йти по топчакови і йти, і йти... Так пішов. А душа не вмірала, вона шукала відповіди, оборони, і щоб себе перед собою ж виправдати, (бо сам себе скривдив) розум знайшов виправданнє: а) ти працюєш на користь правди, оборонцем стаєш покривджених, тих, кого обікрали, знасилували, вбили, б) ти стоїш на законї, а усякий закон саме найпоганьший — краще від доброї самоправи: dura lex, sed lex... Так себе виправдував. Але тут ще одна риса. Шукаєш правди, сповняєш закон, право і розшукуєш винуватого в злочинї, та скільки він винуватий, та що його довело до злочинства і друге инше, а головнїйше хто винен, де він? І тут так тебе захопить, що нїчого не бачиш, не чуєш, усїм єством оддаєш ся розшукуванню; прокидаєть ся щось хиже, звіряче, неначе на польованню за дичиною йдеш. Людини, її страждань у ті хвилї не почуваєш, — а тільки мацаєш, шукаєш — де, де він, хто? У такий мент впасти у гріх, помилку, завше можна...

Інодї топчак життя на хвилину стане і під впливом гарних людей, приятелїв, лїтератури, або совісти, що прокинулась, — починають ся питання, муки душі, безмірні муки, сумнїви у правдї працї. Питання: винуватий? Отся людина—винуватий? А хіба ж він винуватий? А ти, ти, хоч і не просто, хіба й ти і усї не винуваті, хіба ж не ми його, хоч і несамохіть, штовхали на сю путь злочинства?.. Муки душі великі, і станеш як той стовбур,

Generated on 2015-08-08 06:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

не знаючи куди йти,—а топчак закрутить ся й потягне і знову пішов, топчеш його, штовхаєш і йдеш... І знову слїдства, люде, окривджені, нещасні, знову працюй до стоми серед самих поганих умов для душі і для тїла: серед холоду, недоїдання по селах, блукання ночами по степах, топлючи ся у болотї, розбитий, стомлений...

І страх обхопить душу, щоб не стати рутиною, не завмерти і у людинї завше бачити людину, бо злих до краю людей—я не бачив, у самому великому злочиннику лежать людські іскорки тепла і добра, треба їх розшукати, освітити...

Отсе передмова, а тепер піде і саме оповіданнє.

I.

„Судебна помилка".

Се така помилка, із-за якої людина присуджуєть ся до кари і несе ту кару безвинно. „Не помиляєть ся тільки той—хто нїчого не робить", але у судовій справі маса „гарантій" щоб не було помилки і все ж вони бувають, незалежно од волї слїдчого і суду, при виконанню усїх законів і „гарантій". Се велике нещастє для людини невинно засудженої, нещастє і моральна мука для слїдчого як першого у помилцї і для суддїв.

Про таку помилку йде річ.

В 1873 роцї я був кандидатом на судові посади і менї доручено вести слїдство по кишиньовському повіту. Як тепер памятаю, на другий день Покрови 2 жовтня у ночі менї подали коперту з трьома сургучовими печатками і на середньому стебло од гусячого пера, з написом адреси і додатком „Везти верхомъ, во весь бѣгъ лошади и того скорѣй". „О произшествіи". Прочитав і забило ся серце: се була перша важна справа, де я мушу сам, несвідомий молодий хлопець, вести її. Прочитав „дознаніе" пристава. Річ у тому, що 3 верстви од села Гидігиша серед кукурудзяного поля знайшли забитим на смерть парубка Тому Гиждсу. Хто забив, незвісно. Пристав чекає мене у селї, а поштові коні з сусїднього села пришле за мною у ночі, чи дуже рано. Конешне, сон кудись утїк. Я хвилював ся, нервово ходив, пив чай міцний, хапав книжку судових уставів, перечитував те, що добре знав, хапав судебну медицину, там шукав, перечитував. Чого я шукав—я не знав, може згодить ся. Що робити т а м, з чого починати—я не знав. Бігаю отсе по хатї і дивлю ся на часи, виглядаю у вікно, чи не приїхали конї? Немає, на лихо, я знову хвилюю ся...

— Ха, ха, ха! От умора!—смієть ся з другої хати мій приятель слїдчий по важнїйшим справам покійний Маляревський.—Ха, ха, ха! Та чого ви як скажений бігаєте?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Як чого? Се ж перша справа про душегубство, людина забита! Ви пойміть! От я передивляю ся книжки...

А він ще гірше сміють ся, як той навіжений.

— Та ви, М—ч, вибачайте—дурень! Хіба ж се все потрібне?

— А... а... що ж потрібне?

— Потрібне mens sana in corpore sano перше, друге „здравый умъ и твердую память", а третього хоч одбавляй — се охоту до праці, а тому перше: треба лягти і виспатись, у друге лягти і виспатись і у третє теж саме. А що робити? Дорогою обдумати, намітити, а далі на місці видно буде... Ну, лягаймо!

Послухав я, ліг, але немає сну, якісь поля кукурузяні, червоні од крові лізуть у голову, хтось стогне, бачу жінку—матір вбитого чи що, чую плач, ще, ще щось і заснув.

— Конї прибули,—гукнув наш слуга.

Як резиновий схопив ся я з постелі і за 10 хвилин я сидів на возі.

Була пята година, насвіт благословляло ся, манюсенький приморозок свіжив повітре.

Четверо костей з шкурами, себ то коней, ледве тягли „орудіе пытки", як ми звали поштовий віз. Циган візник з усієї сили сіпав віжками, та хльоскав батогом по ребрах нещасну товарину.

Добру годину ми так перли ся по Кишиневу, минули Инзову гору, де колись жив Пушкин, й зїхали у долину накінець міста, до річки Бика. Тут почало ся саме нещасте: ся вулиця нїколи не висихала, болото то густе то рідке по саме колїно, а коням під черево, „орудіе пытки" підскакувало й нас підкидало у гору, у боки, спереду назад, збоку набік, — бо люде, щоб переходити через сю багноху, поклали серед вулиці поперек її здорові каменюки. З пів години мучили ся конї, страждали ми і виїхали на камяний міст — кінець міста, кінець муки. Дорога зразу стала тягнути ся на гору, по сухому. Візник зліз, причепив дзвінка на шию коневи, а з воза витяг з під соломи дубового дрючечка. „Тепер підуть,—промовив він. Сїв й зразу дрючком почав молотити по ребрах бідних коней.

Згук од того бою рвав душу, а ксні ледве, ледве побігли.

— Не бий! Хай ідуть по малу, бачиш вони безсилені...

— Так пане, вони з ранку з учора ще нїчого не їли, усе ми їздили з становим...

Потягли ся ми шагом, по малу... Отсе, думаю, погана прикмета: треба хутко їхати, хутко робити, а так, то і суд буде такий „скорий", як ми їдемо а далі й такий „правий" та „милости-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

вий", як отсе візник милостивить коней дрючечком... А нарешті сі прикрі думки хутко розвіялись, бо сонечко засвітило красно, прекрасно, і зогріло нас своїм теплом. Якісь приємні надзвичайно пахощі насли ся: єднали ся озон раннього підморозка з духом од трав та пожовклої кукурузи.

— Он-де, там лежить — показав на горі візник, а до села ще верстов 30 буде...

— Їдь просто туди.

Дорогою вже я обмислив, що робити, з чого починати.

Візника з кіньми я послав у село за становим і лїкарем, коли він приїде, а сам з дороги пішов стежкою серед кукурузяного поля — до того місця, де лежить забитий. Пройшовши з 200 ступнїв побачив на стежці віз-каруца молдованська, коло неї пара волів привязані, їдять кукурузяне бадїлле, тут коло воза сидять двоє селян, один мабуть спав, а другий куняв, бо коли я ближче підійшов вони перелякано повскакували. Се були „стражерь" вартові. За каруцою трохи з стежки лежав забитий. Лежав він так, як його знайшли, не чипали трупа; на кукурузяній соломі, під головою більша купка соломи; лежав на правому боці підперши правою рукою праву щоку обличчя, лїва рука подовж тїла вільно лежала. Нїяких слїдів боротьби не було. Кишенї не вивернуті. На лївій сторонї голови була кушма (шапка смушева), видна рана на виску, з під кушми через сю рану текла кров далї по щоці лївій і далї на землю. Кров одною лавою застигла. З першого погляду ясно, що Тома Гиждсу приїхав у поле, наломав баділля, дав їсти волам, з баділля зробив собі постелю, лїг спати і його ві снї забито. Тут же коло трупа лежить здорова люшня з каруци, товстий кінець її з кровію. Люшня ся прийшлась до колес каруци Гиждсу і без сумнїву злочинець її зняв й нею ударив по голові покійника. Став я шукати слїдів од чобіт, од ніг, але все навколо було потупано: стражері казали, що учора тут було трохи не усе село, сила людей приходила.

З того що бачив, я вивів, що убито Гиждсу не з метою пограбувати, се помста й убив злочинець знайомий або приятель або сусїда забитого, бо знав де його знайти; забив його спавшого. Обміркувавши усе, менї здавало ся, що коли навмисно забито, не випадково, коли людина йшла з метою забити, то чому-ж вона не взяла чи сокиру, чи дрючка, чи шквореня? А зняв люшню, боячись, що той прокинеть ся і нею убив? Таким чином: або убивець прийшов сюди не з метою убити, або він не люшнею забив. Але люшня замазана кровію? Тисячі догадок замучували менє

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

і я не міг стати на доброму ґрунті. Але думав те й буде, що убито не люшнею, що прийшов злочинець маючи на меті забити і приніс з собою щось друге, чим й забив Тому. Коли так, то він не міг йти шляхом й звернути полевою стежкою до поля Томи, він повинен йти просто кукурузяним полем. Пішов я кружати, слїди є, багато їх близько місця убивства, а далї нїчого не видно.

Дай, думаю, злїзу на каруцу і зверху подивлю ся, може де побачу поломлені стеблини. Зробив так, дивив ся довго: стеблини не рядками вийшли, бо нерядками й сїяні, дивив ся і от за чверть верстви примітив, що де-кілька стеблин зломані. Пішов я туди навпростець, біжу аж дух спирає; прибіг і бачу—на землї попорпано, неначе хтось ногою зачепив ся, носом чобота протяг по землї і упав, бо тут дуже земля придавлена й видно, що впавший підвів ся, спираючись на локіть. Серце моє било ся так, що думав, воно лусне. Не було сумнїву, що хтось утїкав, біг, зачепив ся ногою, впав, підвів ся і знову побіг. Але слїду цїлої підошви не було, не можна було нї зміряти того слїду, нї зняти з нього „відбиток". Йшов я кукурузяним полем з пів верстви по слїдах, що од підбора або од носка чобота, і вийшов на царанину, тут земля поросла травою, тверда як камінь і нїякого вже слїду не було. Усї сї слїди вели у бік од села Гидігиша у напрямку до якогось другого села, що виднїло ся верстов за пять чи сїм.

Я повернув ся туди, де по мойому хтось упав. Шукав я тут довго. І на колїшках лазив, придивляв ся, чого я шукав — не знаю, думалось, що може що знайду, може що згубив злочинець, чую, що до убитого стали підїзджати, дзвоник поштовий вже чутно, треба туди йти і у той мент, як я зібрав ся уходити, щось блеснуло на землї, дивлю ся, на землї коло коріння зломаного стебла кукурузи лежить мідна бляшка, от така, які бувають на русскій зброї. Я підняв її і заховав.

Чомусь я зрадїв, менї здавало ся, що тепер усе ясне. Здавало ся...

Пристав був з лїкарем і фершалом, були поняті, відра, вода, дошки замість стола. Я зробив опис усего, що було. Роздягши забитого, зняли кушму і під нею рана велика, кістки розбиті і вдавлені у мозок. Місце сього вдавлення невелике, але дуже глибоке. Питаю лїкаря, чим можна зробити таку рану. Він сказав: твердим, тупим тїлом, наприклад головкою сокири; йому показали люшню.

— Ну, отсїею люшнею можна, та нею без сумнїву й забито, бачите товстий край у крові.

Я був певен, що не люшнею.

— А прикладїть до кучми другу люшню, таку-ж саму, як і тая.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Зняли люшню, наділи знову кучму на голову забитого, приклали до неї люшню і вона як була чиста, так і зосталась—крові не було і не могло бути, бо вона довга і тілько кінець її приходив ся до рани. Лїкар здивовано дивив ся.

— А! так... Не знаю, може й не люшнею, се не моє діло.

Приклали до самої рани, вдавили і люшня була вдвоє ширше. Не було сумніву, що не люшнею вбито, що вона замазана кровю навмисне після убивства. Про слїди й мій знахід — я мовчав. Як роздягли Тому, страшенний жаль обхопив: се був здоровенний парубок лїт 25, красивий, тїло неначе з міді виховане, нїгде нї одного значка, якої хвороби або що. Лїкар заявив, що Тому забито у снї, з одного маху, одним ударом страшенної сили.

Поки лїкар наводив у протокол, а трупа зашивали, ми з становим одійшли отдаль од юрби, що тїсним колом обступила нас.

— Ну, що знайшли? Що чули? Чи є винуватий, — запитав я.

— Е! Де там! Нїчогісінько. Скільки людей питав—нїчого, тільки „ну-штіу“ (не знаю) і годі. Очевидно, що тут замішана громада, усї селяне, бо я їх добре знаю: як тільки усї до одного ну-штіу—громадська справа і тут хоч лусни не дізнаєш ся; а як громаду не зачіплює, — вони де-що роскажуть, а жінки ще з охотою самі виплигують і набрешуть чого й не треба. Там у селї я зібрав усїх кого розпитував, там самі питатимете, може й дізнаєте... А що-ж той другий, умер, чи живим завезли його?

— Хто! Який другий?

— Як який? Та хіба візник не дав вам бумаги?

— Нї, не давав.

— І людей до вас не привозили?

— І людей не привозили.

— Ну, мерзавець же! Ну, я-ж тебе.

Захвилював ся старенький становий і побіг було до візника. Я його затримав.

— Годї вам, покиньте візника... Який чоловік, що там? Роскажуйте.

— Ах, розбійнику! Ну я-ж тобі накладу... Сьогодня маємо 3, а учора 2-го жовтня перед світом їхали двоє міщан на парі своїх коней. Знаєте лїс недоїзжаючи Кишиньова, верстов за десять? Він увесь по байраках, по горах. Ну, от як виїхали вони, аж тут з-під мостика вискочило три цигани й циганка, з дрючками довгими; циганка стала перед кіньми, а цигани давай молотити тих людей; той, що сидів — дістав по голові і звалив ся, а другому,

Generated on 2015-08-08 06:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

що лежав, не так дістало ся, бо удари попадали більше по драбині воза; він мовчав — неначе забитий на смерть. Тоді цигани їх добре потрусили, забрали усі гроші; віжки привязали до драбини, набили коней батогом і дрючками і вони понесли ся. Як вискочили з лїсу, той що лежав на возї, схопив ся і повернув коні у Яловені до лїска, а я одправив їх до вас з бумагою...

— Отсе так... Нїчого не знаю... Се справа. Може той бідаха й помер.

— Думаю і я, що так. Обидва були побиті, покрівавлені... А я таки піду до візника, куди він бумагу закинув, і де ті люде.—Становий пішов хутенько до юрби і скоро вже щось кричав, а далї чутно, як він гупав, бив когось.

А я стояв, як дурний; зовсїм розгубив ся: думки про вбивство Томи панували, а тепер мене мучило, що того побитого, пораненого десь волочуть і не дадуть нїякої помочи, доки слїдователь не огляне і не опише ті рани. Тїкать у город до раненого? А як же тут? Нї, не можна... Треба добитись чогось, треба дізнатись правди, знайти винуватого, оборонити вбитого Гиждсу... Труп одягали баби... У головах стояла висока жінка, блїда, блїда, з стиснутими губами, худа, якась уся гостра і пильно, пильно дивить ся у обличе Томи; вона не плакала.—Се його мати,—хтось менї сказав. Поодаль, без кучми, стояв чоловік лїт під 50, теж блїдий, суворий, на обличю риси душевної муки, брови зведені до купи—гнїв змішав ся з стражданнєм. Я одвів його трохи на сторону і спитав:

— Ви батько покійному?

— Батько.

— Чи не знаєте, хто його вбив? Може на кого думаєте?

— Нї, не знаю... Ви не мене питайте—я нїчого не знаю. Син мене не слухав, вештав ся. Ви от кого питайте,—і він показав на юрбу парубків, що стояли поодаль.—Сї волоцюги, пяниці, розбишаки—сї знають. Хіба вони поважають старших? Хіба вони хати тримають ся? Мій був такий же. Я нїчого не знаю, не відаю, нїчого не чув і не бачив... Бог сина дав—Бог і забрав, Його свята воля!

Жалко менї стало старого, а проте думалось, тут не виїдиш нїчого, од сього не дізнаєш ся...

Була уже 12 година, сонце добре припекло, горобцї, посмітюхи і друге мале птаство збірало ся у велику кумпанїю і перелїтало по кукурузляках, цвірінькало і співало; вітрець ледве подихав і нїс свіже, пахуче повітрє. От пройшло близько 40 лїт і досї чую той чудовий дух-пах і досї не зрозумію, звідки набірало ся по

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

степах України, то по садах і полях Бесарабії тих пахощей, здорових, приємних, ніжних?

Хутко ми з становим добігли до Гидігиша; лікар з фершалом потяг просто до дому до Кишиньову. Становий теж поїхав розшукувати розбійників, що пограбували міщан у лісї.

Заїхали у „Каса-ді-обштіе“ себ-то у обчеську хату. Про се треба росказати докладнїйше. У Бесарабів села великі, багаті і кожне село має свою сільську пошту, пару, а то й троє коней, свого сільського писаря і хату, де заїжають пани урядовцї, се й є „Каса-ді-обштіе“. Найбільше такий заїзд у вдови,—се дві кімнати, а то й три; „Касоя“ маленька хатинка, де є піч, де сидить сама хазяйка, а другі кімнати—без печі; тут усї лавки устелені килимами молдованської, своєї роботи, по стїнах теж килими, а по рогах хати цїлі гори килимів, або подушок аж до самої стелї. А по бальках стелї квітки-чорнобривцї, безсмертники, барвінок, мята пучечками і тут же висять з осени аж до паски иноді квіти винограду, зразу свіжого, а далї привяленого. Чистота надзвичайна у хатї і коло хати, на вікнах надвіконницї вишивані, чи сицеві, над дверима і коло ікон рушники вишивані, але тілько білою ниткою і нї червоної, нї чорної, нї блакитної, або синьої заполочи наших виробів не побачите.

Слїдство, як і казав становий, нїчого не виявило. Нїяк не міг добити ся, хто покійного бачив у останнє, вечором, як він зібрав ся і поїхав у поле. Більше сто душ я спитав—нїхто його не бачив, не знає. Питав я і тих хлопцїв, на яких показав менї батько покійного: нїхто нїчого не знає, не чув, не бачив. З ким він приятелював—не знають. Просто з злости я усї губи покусав і нічю поїхав до дому. Становому я дав дорученнє довідати ся, хто останнїй з Томою був у селї, чи за селом.

— Ну що, є винний?—сміючись запитав мене Маляревський.—По обличю бачу, що нїчого не добили ся.

Я почав йому усе росказувати і, як найшов бляшку і слїди. Тут Маляревський аж підскочив.

— Осе так, осе добре... Що-ж, ви завели у протокол?

— Нї,—кажу,—не заводив.

— Погано, дуже погано... Тепер бляшка не має нїякого значіння, але вона може згодити ся... Дуже згодити ся. Треба лїчити ся з психольоґією людини і національними рисами. Інтелїґент признаєть ся, коли побачить, що усї докази добуті і, що немає сумніву в його винї, а проста, мало освічена людина—нїколи того не зробить. А молдована можна забити на смерть і він не признаєть

Generated on 2015-08-08 06:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ся, а знайдіть у нього яку небудь ганчірку, ґудзик—corpus delicti—і він без доказів, без „уликъ“ признаєть ся. Конешне, нам не потрібне признанне своєї вини, але для душі слїдчого і його певного знання і переконання—признанне обвинуваченого дуже користне. Ваша бляшка може згодити ся...

— А що до нас привезли побитих?

— Привезли. Я їх обдивив через лїкаря, завів у протокол і вам передаю. Становий, що од вас поїхав після полудня, прислав аж троє циган і циганку з возом і кіньми. Він їх затримав у лїсї, де був розбійний напад, у балцї. Один з побитих мабуть умре... Ну, до завтра усе розберете, а тепер лягайте, бо бачу, що ви от ще упадете.

І справдї, через пять хвилин я спав, як той забитий бідний Тома.

Петро Чебан росказав, що світом, як уже добре розвиднїло, він їхав возом з Іваном Гапченко, вертались з ярмарки. У лїсї „Круглику“ тільки що зїхали на мосток, з під нього вискочило троє циган і циганка. Жінка ухопила коней, стала перед ними, а циган здоровенною ломакою лупнув по голові Івана, але сей не впав, правив кіньми, Іван і тому сидів, а Чебан лежав. Цигани почали у трьох молотити дрючками по Іванови і по Чебанови, але сей останнїй достав тілько раз по обличю і залив ся кровію, усї удари попадали по драбинї і Чебан прикинув ся мертвим, а Гапченко й справдї лежав непритомний. Тодї цигани їх обтрусили добре, витягли грошї з кишень більше, як 500 карбованців, віжки привязали до драбини, набили коней і вони понесли ся по дорозї. Чебан, як виїхали вони на гору, ухопив батіг і що сили погнав конї. Ще як зїзджали з гори, Чебан запримітив, що під лїсом стоїть циганський віз і коло нього троє коней, двоє було темної масти, а один білий у чорних плямах строхатий, чи то були чорної шерсти плями, чи гнїді—не розібрав добре. Циган, що били, він добре замітив і може їх пізнати, як би йому показали їх. З протоколу станового видно, що він затримав віз і троє коней: один темний шпак, другий каштануватий, а третїй білий у гнїдих плямах, строкатий.

Сї цигани були уже у тюрмі і тому я взяв з собою Чебана і поїхав до тюрми. Смотритель тюрми вивів надвір усїх циган, які були, а було їх 40 душ і трьох, що пограбували Чебана. Усї були у сивих рештанських халатах і таких же шапках.

— Я не пізнаю нїкого, бо ті, що грабували мене, були у своїому убранню, та ще не так убраннє, а були вони у кушмах і як би тепер кушми наділи, то може я й пізнаю,—казав Чебан.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Надїли усїм їхнї кушми. Чебан довго ходив, розглядав і показав:

— Здаєть ся отсей.

Се був циган, що уже чотири місяцї сидїв у тюрмі.

— А сього я пізнаю і сього,—і Чебан показав на Йонїцу Чораря і Георгіцу Бокріу. Чорар і Бокріу були затримані 3 октября у балцї, на днї яру у лїсї Круглику.

Тричі я питав Чебана і він тричі казав те-ж саме. Не було нїякого сумнїву, що затримані у лїсї Йонїца Чорар, 40 годів, Кирика Скрипкора, 35 років, Георгіца Бокріу, 23—і циганка Моріука Ложкар, 20 років — пограбували Гапченка і Чебана. Їм погрожувала каторга. Конешне, Чебан не пручав Скрипкоря і Маріуки, помилив ся і признав одного, який не міг бути у лїсї, бо його alibi було без сумнїву доказано, — але двоє коней темної масти і один білий у гнїдих, темних плямах строкатих і, те що Скрипкар і Маріука були у-купі і самі признали ся, що не розлучали ся у нїч на 2 октября, переконало і мене і мого colleg'у і товариша прокурора, що сї самі цигани а не другі зробили напад розбійний і тому я їх усїх зоставив у тюрмі.

На допитї усї вони росказали слово у слово, що один то і всї, що на Покрову вони були дома у Гирлях, а 2 числа виїхали з Гирль після полудня і у ночи їх бачив, як вони їхали у Костештах, коваль циган, що на царинї має кузню, розмовляли з ним а у ночи і ранком бачив їх сусїда старий циган Чоботар і усї чисто сусїди бачили, як вони рушали, сонечко уже звернуло з полудня. Їхали вони у Оргеіван повіт, де великі лїси, щоб наробити ложок і везти весною на Подїлле, вони ложкарі і тільки Йонїца коваль (Чорар — коваль по циганськи і по молдаванськи).

— Чого-ж ви заїхали у саму гущавину, на самий низ балки?

— О! домнїшоруле (господинчик!) Там сама добра липина, ми хотїли украсти липини на ложки.

Невільно і я і смотритель розсміяли ся такій відповідї, бо липина на кущах не росте і по протоколу видно було, що се була сама дрібна гущавина, лїщина переплетена диким хмілем, що знайшли циган тілько тому, що кінь заржав, почувши ходу верховцїв, що обшукували лїс.

Того-ж дня, негаючи часу, я їхав у Костешти і Гирлї. Треба було хутко їхати, щоб острожний телєґраф не попередив мене і не знайшов би свідків за око вина, як робило ся, хто передавав і коли — ми не знаєм, але що тільки не зробить ся у тюрмі, знають, із тюрми в день два летять звістки за 20, 30 верстов, купують ся свідки, ховають ся крадені конї і друге инше.

Generated on 2015-08-08 06:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

У Костештах, коваля, що на царині коло села, я знайшов зразу. На моє запитанне, чи знає він Чораря, Скрипкоря, Бокріу і Маріуку він сказав, що добре знає.

— А де вони тепер?

— Сего я не знаю, вони кудись поїхали.

— І що-ж? Давно поїхали, чи сими днями.

— Е, де там! Давно, дуже давно, так що я й не памятаю... А що, хіба вони попали ся? Може що зробили? Коли то вони зробили?— уже коваль мене розпитував.

— Я добре не знаю—сказав я,—що вони зробили і чи зробили що, а от може ви забули, може бачили їх у четвер на тому тижні (Покрова була у понеділок, а у вівторок рано учора був напад на Чебана?).

— Де там! Кажу, що давно вони поїхали... От... чи не у неділю на тому ще тижні...

І так alibi — не доказано, сумнівів уже мало було.

Треба ще додати, що по молдаванськи я погано говорив і хоч трохи не все розумів; тому усе велось через товмача. Товмачили писарі, або як тепер „калорош“ з волости. Калороша се були вартові, найбільше з кінських злодіїв, ідеальні верховці. Їх обовязок був завше бути на коні, чи при коні і найперший у двох летіти як скаженим поперед фаетона мирового посредника бити нагаями селян, що не звертають хутко з дороги, а двоє провожало позаду фаетона. Вони розвозили бумаги. волосну пошту, водили рештантів і були товмачами. До мене приставили молодця Колораню Костакія. Одягнений у козачу одежу з червоним поясом і червоним верхом на кушмі—він був такий чепурний та гарний, що на його задивлялись і не тілько дівчата.

Сонечко уже зайшло, зразу темно стало, як ми рушили до Гирлі. Костакій знав де бурдія [1]) старого Чоботаря і ми, ставши на дорозі, пішли піхотою з ним і з старостою просто нагору до бурдії. Я нехотів кликати до зборні, бо бували випадки, що свідок тікає і поночи його не знайдеш, або злякаєть ся, краще самому зайти і його розпитати у його у хаті.

Увійшли у сіни тихенько і Костакій зразу одчинив двері у хату.

Коло самих дверей велика піч палала і ярке, червоне полумя освітило хату. Передомною стояла дівчина—уся червона од того червоного світу. Се була надзвичайна красуня! Минуло уже

[1]) „Бурдія“—хата, мазанка у землі так що вікна при самій землі, краще сказати землянка.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

45 лїт і тепер серце моє бєть ся од одної згадки про неї. Чорне кучеряве волосся розкувдало ся і як у рамцї виявило ся красиве обличє: брови стиснули ся, великі чорні очи, як мигдалена, дивили ся злісно і здивовано, червоні губки розкриті, і білі, пребілі зуби світили ся; шия гола і низкий виріз сорочки виявив красу грудей, коротенька червона спідниця давала постатї її вражінне малої дївчини. Такої краси я ще не бачив і зовсїм задубів. Стою як той стовп, а серце бєть ся і чую, знаю, що мушу увійти, розпитувати—і не маю сили, дивлю ся і здаєть ся, дивив ся б увесь вік! Але поміг Костакій.

— Одійди, дай дорогу,—гукнув він і дївчина одскочила у темряву середини хати. Мрія розлетїлась...

Що я питав, що говорив, не памятаю. Бачу, що просто дурію і очи шукають очей дївчини.

Знову Костакій виручив.

— Ваше благородіє! Нехай старий з дївкою йдуть з нами, тут душно, ви зовсїм зблїдли, пройдете ся по свіжому повітрю і у Каса-ди-обштіє допитаєте їх. Я, конешне, згодив ся. Циган з дївчиною йшли попереду нас.

— А що? Правда хороша? Сподобала ся?—запитав Костакій.

Менї дуже неприємно було, що він се примітив, але я не втерпів і сказав.—Чудова! Як її зовуть?

— Кіра... її усї знають.. але до неї нї як не можна приступити, таке каторжне горде...

Ну, думаю, уже і інтімности, от тобі й слїдчий!

Я замовк. Але очи Кіри, уся вона гнївна, красива пекла мене. Першого я питав старого Чоботаря. Він одрік ся від своїх сусїдів, казав що їх не знає зовсїм і коли я здивовано перепитав, а Костакій розсміяв ся, Чоботар сказав, що помилив ся, він їх знає, але вони давно поїхали. Може не так давно, може учора чи позавчора. Е! де там! Так давно, що він уже й забув коли, ясно було, що нїякими силами не можна було дійти правди, Чоботар не скаже дати або дня, коли він у останнє бачив сусїдів Чораря і других.

Він пішов і увійшла красуня Кіра. Вона зблїдла, а все таки также дивила ся суворо і злякано. Стала коло порога. На усї мої питання вона уперто говорила „нуштіу“ — не знаю, вона нїкого не знає, не бачила. Хто вона, який їй родич Чоботар, вона уперто казала „нуштія“.

Костакій засміяв ся і каже менї:—Чоботар, то її „борбату“ (чоловік), а Бокріу наречений... — У сей мент Кіра хутко оберну-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ла ся до Костакія і гукнула:—Брешеш собака!—і плюнула. Усе обличє її горіло, очи були такі гнівні, неначе іскри з їх посипали ся.

Я звелїв Костакію мовчати і щоб дати час заспокоїти ся, виняв табашницю, скрутив папіросу і закурив. Кіра не спускала з мене очей, оглянула ся, подивила ся у вікно; подивив ся і я — там притуливши лице до шкла пильно слїдив Чоботар. Мабуть і він запримітив нас, хутко одскочив од вікна і в сей мент Кіра була коло стола. — Дай тютюну — ухопила в жменю і як стріла опинила ся у кутку. З вікна уже не можна було стежити за нею. Вона така була прекрасна, вираз усього лиця і найбільше очей змінняли ся як блискавиці, одно було краще другого. Я чув, що щось близьке, миле до мене, що нас щось єднає. Став я записувати, що вона казала, і на хвилину одриваю ся од писання і дивлю ся і дивлю ся на неї.

Вона мабуть чула серцем, помітила, яке зробила на мене враженнє і тому страх пропав, кудись і злість щезла і вона дивилась на мене, і коли наші погляди стрічали ся очима, вона усміхала ся.

Розумна дївчина, очевидно, бояла ся пошкодити своїм сусїдам циганам, не знала ще, де вони і у чому їх винуватять, а тому на всї питання або мовчала, або казала нуштіу; сим не пошкодить.

Записувати скінчено, а я ще пораю ся коло паперів, щоб ще раз подивити ся на красуню. Але усьому кінець буває: я висипав увесь табак з табашницї у бумажку, хутко пішов до дверей і на ходу непримітно оддав Кірі. Вона, як те звірятко, ухопила табак і гарячою рукою стиснула мою руку. Се був лесит; але рука моя була неначе попечена, горіла і я довго се чув.

— Темна ніч, може б ви заночували?—хитро посміхаючись говорив Костакій.

— Нї, поїду; дванадцять верстов, се година їхати.

— А красуня-ж як зостанеть ся?—спитав він, але я вдавав, що не чув.

Менї стало противно, і я б з великою охотою випхав його у шию.

Ніч справдї була темна, але в 2 години я був уже дома.

Сї два днї і дві ночі були такі бурливі, стілько переживань, їзди, допитів, що я злїз з „перекладної“ як пяний і хитаючись пішов до хати. Не міг я і їсти до утоми. Завше веселий Маляревський нїчого мене не питав, і я був рад сьому, бо я нї за що на світї не сказав би про Кіру, що я закохав ся...

Generated on 2015-08-08 06:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Утома страшенна, а сон кудись утїк. Руки, ноги, спина—усе болїло, а тут ще, як на гріх, думки одна другої чорнїй. Я бачив, що так не можна вести справ, не можна залицятись з свідком, не коханнем треба бавити ся, а сухо, твердо дїло робити. Се ж сором... І усе, що бачив, в сї днї став перебірати: жаль огортав серце, жаль про забитого Тому, жаль за побитих міщан; а той бідний Гапченко непритомний і очевидно умре; жаль і за циган. Хто його знає, чи винні вони, чи се ж вони били і грабували? Але докази усї як на долонї: Чебан пізнав двох, добре пізнав, вони усї у гуртї були, не розїднали ся, ховали ся у гущі у проваллї, alibi їх не підтвердило ся... А у серцї щось ворушить ся, а як не вони, тодї що? І коли такі будуть переживання щоденно, то ти, думало ся, й тижня не проживеш. Та то ще нїчого. А на батька бісового підвернула ся от-тая... На що вона менї... А вона, тая, як жива от стоїть і усміхаєть ся...

— Ей, чоловіче! (Маляревський завше говорив по великоруськи і тілько часом закидав по нашому). Не спиш? Крутиш ся, а? Що ж з того буде?

— Не спить ся, а все болить, утомив ся.

— Ну, послухайте мене. З початку і я так почував... страждав, а от привик .. Слухайте, уставайте, не можна неїсти цїлий день... Ходїм!

Я послухав його, випили ми аж по три чарки горілки, їсти забажало ся; попоїв і справдї неначе на свїт народив ся. Лїг я спати і устав на другий день у 3-їй годинї після полудня. Устав як пяний, бо цїлу нїч Кіра не давала менї спокою, тільки вона снила ся, тільки її я бачив, як прокинув ся, заплющу очі і от,-от вона...

А топчак життя закрутив ся: надійшли другі справи, крадїжки, мошенства. Пройшов тиждень, завше у працї став я Кіру по-малу забувати, не то що забувати, а не так гостро пекло мене, не так тягнуло у Гирлї до неї.

Цїлі днї з молдаванами, а вільні години, балакаючи з Маляревським і нашим письмоводителем, я вчив ся по молдаванськи. Моїх учителїв дивувало, що учу слова кохання. Через 10 до 12 день я вже міг розмовляти, метод зближення молдавської мови з словами латинськими і французськими дуже менї запоміг.

Якось хутко через тиждень, кажуть, що якась циганка прийшла. Так мене й шпигнуло. Кіра,—подумав я, і справдї увійшла Кіра, сама. Пильно подивилась і бачучи моє холодне обличє, знову здвигнула брови і суворо дивила ся.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Що вам треба?—запитав я.

— Одпустіть з тюрми Чораря і... і того... другого...

— Кого саме?

— Ну, того... Бокріу одпустіть... Вони невинні.

— Не можна, по закону не можна. Ви не знаєте, що вони зробили.

— Усе знаю, вони міщан не грабували, не били... Чуєш? Не били і не грабували. Се зробили другі.

— Хто ж саме? Скажи хто вони, то Чораря і других одпустимо.

— Я не знаю. А як дознаю, скажу. А тодї пустиш?

— З великою охотою...

Кіра зрадїла, усміхнулась й пішла.

Становий по мойому дорученню шукав, розпитував і одного дня прислав протокола і хлопця Михалакія Тондю. У Гидігиши нїчого не можна було добитись і випадково у корчмі становий узнав, що на Покрову єврей Іцко з села Яловень їздив до Гидігиша і вернув ся до дому пізно вечером. Становий його розпитав і Іцко становому, а далї й у мене на допитї, росказав, що на Покрову він був у Гидігиші, де він купує кукурузу і вино і добре знає усїх мешканців сього села; перед вечором він виїздив з Гидігишу, одїхав верству і нагнав каруцу паровицею волів, на каруцї сидїли покійний Томас Гіждсу і Михалакій Тондю. Іцко добре їх розглядїв, бо ще видно було, де Іцко став, злїз з воза, поздоровкав ся з парубками і запалив в їх цигарку. Він їх лишив і подав ся до Яловень, а Тома і Михалакій поїхали за ним—се дорога до поля Томи, де його у-ранцї знайдено забитим. Як вони звернули з шляху до того поля — він не бачив, бо їхав хутко, а вони йшли по малу. Воли були Томині, бо він поганяв.

Михалакій Тондю і у станового і у мене на допитї казав, що то все брехнї, він Томи з ранку не бачив, з ним не їхав і нїчого не знає, а що Іцко на нього говорить по злобі, яка злоба, з чого—він казав, що не знає, що з Іцком не сварив ся, не бив ся і нїяких прикрих стосунків не мав, а що він має свідків, які його бачили у корчмі пізно, коло полуночи, бачили його і з вечора у селї.

Тондю був арештований становим, я мусїв або одпустити його або одіслати до тюрми, поки не дасть за себе заставу. Докази по мойому були дуже малі. Що їхав з Гиждсу, се ще не значило, що він убив його; я не міг класти на душу свою тягаря і заперти людину у тюрму. Тут саме прийшов товариш прокурора. Прочитав справу й питає.

Generated on 2015-08-08 06:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Що ви думаєте робити з парубком?

— До дому його одпустю. Не можна-ж арештовати, не маючи доказів.

— Як немає? Його Іцко бачив у останні часи з забитим, коли він невинен, чому не каже правди: так з Томою і пішов туди й туди, а він явно бреше, бо винен? Чому він учора становому на допиті не вказав свідків його alibi? А тепер як мав час умовитись, то показує на свідків! За око вина, або пів рубля таких свідків можна мати десять, двадцять. Ви його садіть до тюрми.

— Ні, я сього не можу зробити, я не переконаний у його вині; а коли ви так переконали ся, беріть на вашу совість, давайте офіціяльне „предложеніе“ на бумазї, я сперечати ся не буду.

Товариш прокурора почервонїв, захвилював ся, він не думав, що кандидат може мати своє переконанне, може „имѣть свое сужденіе“; ухопив бумагу і написав „предложеніе“.

Як не тяжко було, мусїв одіслати Тондю до тюрми. Але щоб він не довго був там, я в той самий день поїхав до Гидігиша. Найперше зробив трус у нього в хатї, чисто геть перебрав усе його убранне, зброю, врештї я шукав бляшок — і їх не було; на сорочках брудних, на мінтянї і новому і старому — нїде не було нїякої плями, щоб здавала ся на кров; забрав дві сокири і молоток, дивив ся у лупу і нїяких плям нї червоних нї жовтих небуло.

Батько Тондї казав, що на Покрову перед вечером він послав Михалакія у виноградник подивити ся, чи не дуже бродить вино, бо там у хатцї стояло ще пів бочки молодого, останнього вина. Виноградник сей по дорозї на Яловенї верстви $1^1/_2$ од Гидігиша у праворуч од шляху, а Томине поле верстви за 3 у лїворуч. Син його прийшов, як стемнїло, повечеряв і пішов спати до клунї.

Свідки, яких указав Михалакій, росказали, що бачили його у селї перед вечором на Покрову, але година, коли вони його бачили, не сходила ся з часом, у який його бачив Іцко з Томою, вони бачили ранїйше. Другі свідки були у обході „стражѣр“, і як завше, сидїли у корчмі, туди приходив близько полуночи Тондю, випив пів ока вина і пішов до дому. З десяток сусїдів виявили, що Тондю і забитий товаришували, були приятелї, жили дружно й нїколи не сварили ся.

У вечорі (я заночував у Гидігиші) закликав батька покійного і маючи вільний час, ми з старим довго балакали, але нїчого міцного не достав. Старий казав „ді жяба“ (напрасно) заарештували Тондю, він не міг убивати, вони приятелї були... се дїло чиїх других рук... І далї у розмові старий признав ся, що Тома

Generated on 2015-08-08 06:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

часом звідкиль приносив сало, а раз у ночі пригнав паровицю волів, старий побив його міцно і волів вигнав за село. Воли були з чужого села і їх знайшли хазяїни. Старий не хотів просто сказати, що Тома десь крав, але ті факти, що він подавав, ясно виказували, що се був справжній злодій.

— Ви мене питали, де був мій син? Що робив? Я тоді був дуже схвильований, а тепер згадав, може вам згодить ся. Тома ніч на Покрову дома не ночував. Прийшов перед світом злий такий, що і добридень не сказав. Усе щось бубонів, лаяв когось — очевидно, що посварив ся, а може його й побито, бо мінтян і сорочка насилу були порвані. До церкви він не ходив, цілий день лежав у клуні, туженько перед вечором повечеряв, запріг воли і поїхав, як він сказав, на поле, щоб рано збірати кукурузу. З ким він сварив ся, з ким бив ся — не знаю.

Де був Тома, з ким із злодіїв водив кумпанію—нїяк не можна було дізнатись. Повернувши до Кишинева я приїхав просто до тюрми, викликав Тондю і прочитав усе, що я дізнав у Гидігишу, а як прочитав, що казав його батько, він став навколюшки і говорив:—Маєртац (простіть), я бояв ся і брехав. Се правда, я йшов до виноградника, за селом їхав Тома, я сїв до його на віз і підїхав до доріжки, що веде до нашого саду і пішов собі, а Тома подав ся далї. Побув трохи у саду, оглянув бочку з вином, я пішов до дому, повечеряв, лїг у клуні, а як стемнїло, пішов до своєї дівчини, але вона не вийшла з хати і до себе не пустила. Я трохи поблукав злий на дївчину, зайшов у корчму, випив вина і зараз повернув ся до клуні, де лїг спати.

— Що-ж ви балакали з Томою?

— А де там! Він був злий, хмурий, а на питання, чом не вийшов до „джоку“ [1]), він одповів, що не хтїв; чому, питаю, а він каже: „Ех! як би ти знав, як я утомив ся, мене трохи не забили, ледве утїк. Ну, я їм докажу свою славу, я їм заллю горячого сала за шкуру; усе виявлю! На мої питання, хто-ж се його бив, з ким він сварив ся,—він одповів: „Тепер не скажу, пізнїйше узнаєш, усї узнають“. Я б може що і допитав ся б, але тут підїхав Іцко і ми розмову скінчили.

— А що, чи правда, що покійний Тома був злодій?

— Не знаю... він старший від мене і не признавав ся... Кажуть, що воли нїби покрав і привів до дому... казали нїби і гусей і сало і друге инше, що він носив на наші гулянки, було крадене, але у селї нашому нїчого не пропадало тодї. Не знаю...

[1]) Джок—танок, на майданї збираєть ся молодь, наймає музику і танцюють у свято.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Маючи на увазі, що факти після бумаги товариша прокурора змінили ся, я написав постанову звільнити Тондю. Як я йому прочитав сю постанову, він зрадів як дитина, плакав, цїлував ноги— і я трохи, трохи не заплакав.

— Коли я що довідаю про забійство Томи, я зараз прийду і усе вам роскажу, — казав радий і веселий Тондю.

Се був хороший, добрий мент. Як мало треба зробити, думало ся, щоб дати відрадну хвилю людинї: крихту серця і трохи більше працї!

Справа про забійство Томи лежала, вилежувалась. Справа про розбій циганами скінчена лежала, бо треба було наводити усякі запитання по судах та міщанських управах, бо вони усї судили ся, і їх імя і по батькови нїяк не сходило ся, а справу пустити з невідомими людьми не можна. Я про неї став забувати серед других справ, тілько Кіра нагадувала ся; вона що два, три днї приходила, ставала коло порога, їла мене очима, а я все більше закохував ся в неї. Стоїть з пів години і дивить ся, просто гіпнотизує, а далї:

— Пустиш на волю?

— Нї, не можу... Я ж казав, коли виявить ся, що вони не грабували, тодї пущу. А ти нїчого не чула?

— Нїчого... Не пустиш?

— Нї...

І піде. Тільки раз, предостаннїй раз, на моє питанне—чи не чула чого, чи не дізнала, хто з циган бив міщан і пограбував,—вона з великим презирством і обидою промовила:

— Я не становий і не слїдчий, що б вишукувати...

Після сього разу я думав, що вже більше її не побачу, не прийде, але я помиляв ся.

Кіра завше приходила у ранцї, коли бував і наш писар і мій товариш, у 3-їй годинї вони уходили, писар вже не вертав ся, а Маляревський зараз після обіду виходив з дому і вертав ся пізною добою. Я-ж читав, чи підготовляв роботу, бо її було маса. Наш слуга теж до 9-ої години десь пропадав.

Днїв через пять після останньої з Кірою образливої розмови я сидїв і сумував за Кірою: така вона була менї мила, хороша.

Вечоріло, була 4-а година. Аж хтось увійшов у передпокій. Мент, двері хутко одчинили ся і на порозї стояла Кіра.

Не можу описати, яка незвичайна радість була!

— Не пустиш?—питає, а сама ухміляєть ся і очи блищать.—Я тебе образила? Ага!—і смієть ся.—Пустиш?

Generated on 2015-08-08 06:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Нї, нї, не пущу.

— Не пустиш?—і кажучи сї слова вона як серна плигнула, сїла менї на колїна, обвила рукою за шию і цїлувала у щоки, у губи, цїлувала огненно. Цїлує і шепче, хутко говорить. Що вона говорила, я не знав, не чув, уся кров вдарила у голову і я її згубив. Я теж цїлував її..

З її шопотїння я розібрав: пусти, пусти Бокріу, се мій брат, я буду твоя жінка, ти будеш мій барботу (чоловік), пусти я до тебе прийду на ніч...

Уся кров одмила од голови, розум вернув ся, менї гидко стало, я її зопхнув з колїн і весь тримтячи говорив.

— Купить прийшла? Душу мою купити? Не купиш, геть!

— Так?! Так будь же ти проклятий, щоб тебе сира земля не приняла...—Вона кричала щось багато вкруг мене, хусточка з голови спала, коса роспустила ся, вона уся тремтїла, а очи? О! вони палали!

— Проклятий, проклятий,—плюнула до мене і вийшла,

Кіра була стократ прекрасна тепер, лице моє горіло... Я зразу рішив: к чорту посаду, випущу циган, заберу Кіру і повію ся по світу. Я хутко вибіг у двір.—Кіра—гукав я її, но її не було.

Тремтячим голосом, повним одчаю я ще раз гукнув: — Кіра, лін ін коче (ходи сюди),—вибіг за ворота і знову гукнув. Кіра неначе крізь землю провалилась, щезла.

А у мене серце неначе одірвалось, душу обхопив одчай, сум... Щезла моя мила, щезла чиста любов...

Страшенно я засумовав. Нїчого не міг робити, усе закинув, справи лежали без руху і я лежав. Помітивши се, мій товариш-патрон Маляревський не розпитував, що зо мною і од чого я так змінив ся, а просто сказав:—Ідїть до Михайла Тедоровича (прокурора так звано, а я був кандидатом при прокурорі), я з ним уже говорив, возміть одпуск, та їдьте до Одеси чи що, провітретесь. З вас усе рівно немає робітника".

Послухав його, пішов до прокурора і в тойже день поїхав до Одеси.

Приятелї, collegi по університету, український гурток, його справи, співи у хорі, театр—усе мене розважало і через тиждень я себе почував знову добре, міг уже робити, але на душі був якийсь вибрудок, Кіра сидїла ще і як згадував її, почував і огиду до неї і жаль... і почуття чогось милого.

Пройшов уже і листопад; настав і грудень та такий, якого старожили не памятають: теплий, сухий, тільки ночами невеликі морози: погода чудова стояла як в осени.

Generated on 2015-08-08 06:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Приняв я масу справ од патрона, бо він, яко „особо важних дїл“ слїдчий, вів одну велику справу. Памятаю, що другого чи третього грудня годин у 11 принесли менї листа од прокурора, він прохає мене, коли можна і я не допитую свідків, в ту мить зайти до його у камеру, инакше він сам прийде. Свідків не було і я пішов.

— От спасибі, що прийшли... Що, достали ви прошенне чи дознанне од полїції про убійство у селї Дрислигенах?

— Нїякого не було.

— До мене заходив ґубернатор і росказав, що зранку прийшла цїла юрба з Дрислигень і росказали, що учора громада з старостою і сільським писарем били їх синів і що душ 30 побитих, покалїчені є і на смерть забиті. Їдьте, бога-ради, зараз же. От вам і бумага—проханне сих батьків. Читаю бумагу, писана вона рукою нам звістною одного підпільного уличного адвоката, що побиті сини проханців, і троє уже умерли, а останнї мабуть до вечора не доживуть.

До Дрислигень верст 15 і через 3 години з доктором, фершалом я був уже там. Заїхали до сільської росправи. Сільського писаря я знав; се розумна і знаюча людина. Питаю, де у вас на смерть забиті парубки, нехай соцький покаже. Писар засміяв ся.

— У нас—каже—хвалити Бога нїхто не вмірав.

— Як не вмірав? А от бумага, читайте. Троє умерло, а 27 побиті до полусмерти.

Писар прочитав, знову засміяв ся.

— То все брехня... А от й у мене уже готова бумага, дознанне до вас, пане слїдчий, про злодїйства зорґанїзованою ватагою (кражи шайкою), от ті побиті—се усе злодії і громада їх била і добре била, нї я, нї староста не могли боронити, бо і нас би забили.

З того дознання видно було, що Дрислигенї велике село у 500 хат і що уже 3 роки крадїж не перестає: що ночи когось обікрадуть: крали сало, мясо, рушники, килими, а далї й воли крали і три коровиці пропали, а одну злодії покинули коло Гідигиша і її знайшли і забрали.

Як я дочитав де сего місця—мене неначе хто у бік штовхнув... От-от, думаю, щось тут є.

Люде плакали, шукали, а крадїж йшов за крадїжем. Позавчора поймали у коморі двох у той мент, як вони набили два міхи з салом і убраннем. Коли хазяїн і його сусїда, що стежили, бо почули якийсь шорох, затримали злодіїв і вели вже до хати, на них

Generated on 2015-08-08 06:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

накинулось 20 парубків з дрючками і одбили злодіїв з рук, але в сей мент вийшла хазяйка з світлом і хазяїн, його жінка і сусїда добре пізнали двох, що крали і ще 4-х з юрби, що одбивали. Счинив ся галас, збіглось трохи не все село. Пішли ловить і піймали усіх. До ранку їх держали у холодній, а ранком зібралась громада, витягли рештантів з холодної і почав ся допит, самосуд. Парубків били дрючками і голими руками. Бють одного—він признаєть ся, росказує, хто, де й коли крав; тягнуть і того, і сього бють, били аж доки не виказали усї злодійства за весь час. Тут же при всїй громадї побиті признали ся, що перше вони зібрали ся у ночи коло вітряка за селом і там заприсягли, що нїкого не видадуть, усе дїлитимуть по-рівну і за ватажка вибрали старшого лїтами, що уже сидїв у тюрмі за крадїж, Афтенія Пломадялу; казали, що був і другий ватажок з села Гидігиша—Тома Гиждсу, сей мусїв одводити коней, волів і ховати крадене і продавати його, а гроші давати касірови. За касіра вибрали Петронія Кирику.

Батьки злодіїв поїхали у Кишиньов до адвоката і той написав їм прошеніє і запевнив, що синам нїчого не буде, а староста і писар підуть геть на Сибір.

Прочитав я, і скажу по правдї, хоч і бере тепер сором, я зрадїв, бо вже був певен, що знайду убивця Томи Гиждсу, але я не знав, яке правдиве, велике щастє я знайду. Просто випадок, щастє. Про нього нижче річ піде.

Зараз ми пішли з лїкарем оглядати „мертвих“, але вони були живі. Афтенїй Пломадяла лежав у кучмі, заплющивши очі і ледве дихав. Лїкар оглявув його: лице побите, на голові шишки, на спинї синяки, пульс нормальний і гарячки немає. Афтенїй не міг устати, але лїкар закричав на нього: „Сколаті“ (уставай)!—і він встав. Ребра цїлі, видимо його добре побили і лїкар сказав, що побої легкі і через три днї синяки пройдуть. Петронію Кирику достало ся більш, у нього було з три рани на голові, але непогрожуючи нї життю, нї здоровлю. Останнї були побиті, але так же легко, нї переломів, нї виразок не мали. Я залишив справку по жалобі про писаря і старосту, а почав за крадїж ватагою.

Свідки більше 25 душ доказали цїлий рядок крадїжу і те, що усї парубки признали ся, а Афтенїй і другі навіть показали де-які речі захованими, доказали свідки, як вони вибрали головою Афтенія, а Петронія касіром, як усе пропивали у гуртї, як ще був Тома з Гидігишу переводчиком краденого. Таким чином признання усіх 30 парубків підтвердило ся ще і другими речами і рїжними обєктами крадїжу.

Generated on 2015-08-08 06:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Після того я звелів заарештувати Афтенія і Петронія, лікар сказав, що се їм не пошкодить; а сам після того зробив трус у хаті Афтенія, шукав сокири чи молотка і найшов під лавою дві сокири, на одній на обухови явно видно засохлі темно-руді бризки, плямки,—без сумніву се були бризки од крови. Забрали ми сокиру до зборні, поклали сокиру коло столу і прикрили бумагою.

На допиті Афтеній Пломадяла, що добре вже навчив ся у тюрмі по-руському, зразу сказав:

— „Знать не знаю, вѣдать не вѣдаю".

— А ви-ж признавали ся людям?

— Як бють, то на себе наговориш.

— Але усе, що ви казали—признали й другі виноватці і по вашому знайшли і покрадені речі? Чи так?

— Може й так... Не знаю, не винен.

Дивлю ся я на нього, а він у мінтяні і підперезаний ремінцем, а на ньому бляшки і з правого боку одної немає... Дух у мене сперло, захвилював ся я страшенно: от і убивець Томин, сумніву не було. Я встав, випив води, закурив папіроску, заспокоїв ся і покликав чотирьох старих людей, писаря і старосту і почав допит.

— Ну, гаразд, ви не крали, не були й головою злодіїв, але чому-ж се на вас сорочка крадена?

— Ні, се моя,—усміхаючись казав Афтеній.

— Може скажете, що й мінтян не крадений?

— А звичайно, скажу, бо се мій власний.

— А може й ремінець не крадений? Сього ви вже не скажете, се напевно крадений, я так гадаю.

— Гадайте, що хочете — воля ваша, але сей ремінець у мене уже пять літ і його на мені бачили сто людей, я маю свідків тому,— спокійно одмовляв Афтеній. Очевидно він не запримітив, коли і де загубив бляшку з ремінця.

— Ну, добре, так і запишем. Так слухайте, люде добрі, чули, що усї речі Афтенія його власні, а не крадені?

— Чули.

— Що й ремінець його і що він носить його пять років?

— Чули, бачимо. Так Афтеній?

Афтеній став хвилювати ся, але твердо одмовив:

— Усе моє і ремінець мій.

— Дайте його сюди.—Він подав.

— А де-ж бляшка? Бачите люде, бляшки немає?

— Бачимо.

Generated on 2015-08-08 06:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— А от нате подивіть ся, чи не буде отся бляшка (я вийняв з кишені бляшку, що найшов недалеко од забитого Томи) підходить до усіх других, чи ні?

— Ні, не то що підходить, а се така сама, як і всі,—промовили поняті і писар.

Афтеній зблід.

— А от се чия сокира?—я подав сокиру.

— Моя... а де ви її взяли?

— У тебе в хаті... Де-ж се ти, Афтеній згубив бляшку?

Він мовчав, а далі ледве промовив:

— Не знаю.

— Придивіть ся люде добрі, чи немає плям чи бризки на обухови.

Люде стали оглядати:

— Є, от і он-де є, темно-жовті плямки, неначе ржа... а може... а може й кров...

Мені стала ясна, як божий день, картина, як було убивство і тут я забув мій обовязок слідчого суддї і зробив те, що повинен робити, признаю ся, як то і не соромно мені; я усе забув і хотів, щоб Афтеній признав ся, я робив насильство над його волею і душею.

— Тепер слухай Афтеній: у ночі на Покрову ви зібрали ся десь, був з вами і збутчик злодій Тома Гиждсу, ви там сварили ся, щось не поділили, Тома пригрозив вам, ви його хотїли бити, порвали на йому сорочку і мінтян, але він вирвав ся, одбіг і сказав вам, що не подарує вам кривди і завтра виявить усї злодійства, а що коли його будете ловить, то він наробить такого галасу, що все село збереть ся і він зараз виявить. Ви перелякали ся і Тома утїк перед світом. Бояли ся ви, що він виявить і тому згодили ся, або помирити ся з ним, або його забити на смерть, так як ви коло вітряка присягали ся. Як стемнїло ти, Афтеній, взяв отсю саму сокиру під мінтян і пішов у Гидігиш до Томи, знав де він спить і крадькома залїз у клуню, але його не було, не було на дворі волів і каруци; ти догадав ся, що Тома поїхав чи у сад, чи у кукурузняк. Знаючи де його поле, крадькома по за селом, пізньої доби, ти знайшов Тому. Він спав, ти націлив ся обухом і вдарив його по голові так, що він і не здрігнув. Щоб заховати кінці, бо ти мудрий, сокиру обтер об траву, зняв люшню з його воза і товстий кінець замазав кровію, і пішов навпростець до Дрислиген. Одійшовши кілька кроків, тобі страшно стало і ти став бігти, біг сильно, зачепив ся за стебел кукурузи, впав, хвильово схопив ся і ще дужче побіг. Але Бог бачив, що ти робив: ремінець з бляш-

Generated on 2015-08-08 06:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

кою зачепив ся за стеблину і бляшка одірвала ся, а я її знайшов. Ти біг хутко до царини...

Тут скоїлась біда: Афтенїй ставав все блїднїйший і блїднїйший, захитав ся і упав непритомний.

Не можу сказати, що я почув у сей мент! Стид, сором, біль душевну, що я насилував, мучив людину,—се та сама інквізиція! Але пізно, не вернеш.

Побризкали водою, дали напити ся, підвели його, він сїв на лаві. Тиша стояла. Афтенїй важко дихав, а далї став навколїшки коло столу. Як я не умовляв, він стояв.

— Винен... я... я се зробив,—тремтячим голосом говорив він.— Беріть бумагу і пишіть... усе, усе так було... я забив Тому... обухом... Зразу забив... Але вам неправду росказали мої товариші... признаю ся і у крадїжі... признаю ся і у тому, що мене вибрали за ватажка... Ми сварили ся, хотїли бити Тому, він утїк... усе... усе так було, але мої товариші не казали, що його треба забити, не було на те умови, казали, що треба або побити добре, або дать йому щось з краденого і погодити ся з ним... Я один, я сам надумав забити, бо я знав, що він не подарує і нас погубить... Мій гріх, моя вина...

Менї його страшенно було жалко, я трохи не плакав, але тут думка блиснула „крокодильові сльози“ і я стиснув себе.

О півночи я все скінчив; у двох з писарем ми списували копії з постановлень про арешт. Коли се писар і каже:

— Щоб вас ще запевнити, що то за злодюги і скілько вони робили турботи, я вам покажу книгу, де записуєм, хто і за що був арештований і сидїв у холодній чи буцугарнї. От прошу подивити ся—усе одні і ті-ж парубки, от квітень—празники і вони бють ся, гвалтують, вештають ся по ночах і, звичайно, крадуть, тут найбільше сидїли, май—косовиця меньше, червень—робота у полї коло кукурузи—меньше, липень і далї жнива, а от сентябр—виноград доспіває, давлять вино. Тут що ночі не один, то другий сидять і все отсї парубки. От подивіть ся самі.

Передивляю ся, так, правдиво, от кінець сентября, читаю і... весь похолодїв, волоссє на голові підняло ся, страх обхопив і я заплющив очі. Знову читаю, так, вони, вони саме... 30 сентября затримані за крадїж курок Чорар, Скрипкар, Бокріу і Маріука, а з боку „при них троє коней: каштан, гнїдий і строкатий“, ще нижче—„утїкли з буцугарнї 2 октября коло полудня“. О! Мій Боже! Та се-ж мої цигани, що мусять іти у каторжну роботу за розбій над міщанами, що зробили перед світом 2 октября...

Generated on 2015-08-08 06:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Ви не помилились у запису, ось тут?

— Помилив ся? Е, ні. Я сих циган у віч добре і давно знаю, вони на Гирлях сидїли, а я був у Костештах писарем літ 8, я їх добре знаю. Ні, я не помилив ся.

— Як же се було, як і за що їх затримали, як вони і коли утїкли?

— Я усе чисто добре памятаю, бо було перед великим святом Покровою, 30 сентября на царанині стали цигани ранком, а в півдня підняв ся галас, баби піймали циганку Маріуку, вона під плащем несла дві курки, баби циганку тягнули до зборні, аж тут прибігли цигани і одбили її, тодї вискочили чоловіки і парубки, зловили і циганку і троє циган з курками, а у Скрипкаря знайшли під мінтяном аж дві украдені сокири. Ми усїх трьох заперли у буцигарню. Дознання нїколи було робити і писати, бо перед святом баби білили зборню. Староста казав, щоб цигани пересидїли свято, а то у свято саме добре красти, бо усї зранку у церквї, а далї пють немилосердно і гуляють, а 2 числа зробимо дознанне, запишем усе і одішлем циган до станового. 2 числа я заходив у зборню, бачив їх, говорив з ними і казав, що вже тепер не викрутять ся, що тепер підуть до Сибіру. Так я їх страшив. Се було о пів десятій годинї дня. Я пішов додому на годину, пішов і сторож, а як я вернув ся у 11 годин, то нї циган, нї воза і коней не було. Вони штовхнули двері, клямка злетїла і цигани утїкли. Люде не хотїли заводити справи із-за курки, а я таки бояв ся і жалїв сторожа—бо по його винї утїкли, так ми й не писали.

— Ви тих циган пізнаєте?

— Ну, як же не пізнати, як я їх знаю дуже давно і вони були у моїх руках разів 20, приходили за пашпортами, крали, повістки брали, сидїли у буцигарнї.

Була вже третя година ночи.

Утома велика, а спать неможна: яка страшенна судова помилка, не будь сього випадкового огляду книжки — 4 душі-б згинули, пішли б напевно до каторги! Присяжні засїдателї суворі до циган—пропали б люде. Який жах переживань у сих людей! Який жах охопив мою душу, що була б винна в неправому судї і неправих стражданнях невинних людей. Я ждав розсвіту, щоб ухопити з собою писара, їхати до тюрми і визволити невинних людей з неволї, щоб вони й хвилини зайвої там не сидїли.

І що ж вийшло: помилка з Тондею—але вона скоро виявилась, помилка з цига нами — сї просидїли два місяці. І спомянув я слова Кіри: „Вони не винні“. Чому вона не сказала, де вони були в ніч

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

розбою, чом вони самі мовчали? Се усе треба виявити... А Кіра? Кіра правду казала. Згадала ся вона і серце замірало і коханнє неначе знову виросло, і забув я й про циган і про Тому і Пломадялу і тільки вона прекрасна, красива, гнівна, а тепер ще й правдива, вона панувала над моїм серцем...

Ще не розсвіло, як ми з писарем їхали у Кишиньов. Дорогою писар менї казав:

— Вибачте менї Ваше благородіє, чи можу я вам пораяти?

— Прошу, дуже приємно.

— Я знаю, що вам треба, щоб цигани признали те, що ви знаєте, що вони були у буцигарнї і не могли грабувати?

— Так, се менї потрібно, але не конче.

— Коли ви їх запитаєте—то вони знову і од сього відмовлять ся, бо вони дикі люде і не поймуть віри, думатимуть, що ви їх ловите; треба, щоб мене не бачили і як вони набрешуть, зразу менї прийти. Ось побачите.

Послухав я писаря. У 7 годинї ми просто до тюрми підїхали. Писаря заховали у другу кімнату, а у першу привели трое циган і циганку.

— Ну, — кажу — признавайтесь, легче буде, не брешіть: крали курки у Дрислигенах під Покрову? Я все знаю.

— Яка-та Майка Прекурата! (ось Мати пресвята!) Не були, не знаємо! Щоб земля не приняла, щоб дїти померли, щоб нас порозривало на шматки! — загомонїли усї зразу, хапали з долу неначе землю і кидали до роту неначе їли її. Але тут увійшов писар і як гримне:

— Брешете собачі сини! Признавайтесь за курку!

Цигани остовпіли і як один впали навколюшки, а циганка аж лягла на дїл...

— Валю, валю! (Ой, ой) Махртац, домнуле! (простїть господине). —І стали все валити на Маріуку, що се вона злодїйка, а вони чесні робітники, а Маріука скочила і стала на їх плювати і кричати:— Се злодії, вони, вони крали! Курку то добре! А сокиру? Хто? Я вкрала? Ось, ось злодії (на Скрипкоря), осей украв аж дві сокири. А ви, собачі дїти, вихопили у мене курки? А?—і таке инше. Як би не начальник тюрми, що гаркнув на їх, вони б напевне побились би на смерть.

Як тільки вони заспокоїли ся, я прибавив їх допити, де вони були і коли виїхали з Дрислиген до протокола огляда книги. Вони росказали, що страшенно бояли ся, щоб люде їх не били; на Покрову усї пили і про їх забули, а другий день знову пють і з

Generated on 2015-08-08 06:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

похмілля завше бють ся і бють циган. Тому вони дали сторожеви 5 рублїв, щоб він довше не вертав ся, одбили клямку і утїкли. Вони були певні, що молодь пяна посїдає на коней, поженеть ся за ними і почнуть їх бити, їх уже раз так били у одному селї, де Маріука покрала гусок. Тому вони заїхали на саме дно яра і там переховувались. Се було близько полудня 2 октября, до лїсу усього дві верстви. Вони думали пересидїти днїв зо три, коли перестануть шукати, і їхати у Оргієвські Лїси. Не казали вони про се на допитї і брехали тому, що винні за курки і бояли ся кари, а як міщан не грабували, то сього і не бояли ся і тільки тепер зрозуміли, яка велика кара за розбій, а за курок може ще й кари не буде.

Таке їх показаніе рядком з оглядом книги арештованих і показаннєм писаря дали певний доказ, що вони невинні у розбої і я написав постановленнє про їх визволенне.

— Зрозуміли? Ви вільні, їдьте куди хочете. Тільки не крадьте курок.

Боже мій! Як вони зрадїли! Кинули ся до мене, цїлували поли мойого пальто, цїлували ослін, на якому я сидїв, а Маріука вихопила з рук перо і його поцїлувала.

— Се луминяск скау домітале! (да просвітить ся ослон твій). Се луминяск консдєю домітале! (да просвітить ся перо твоє!)—і таке инше. Галасували вони дуже, нарештї їх вивели, я оставив тільки Бокріу.

— А що Бокріу, Кіра—се твоя наречена?

— А пан знають Кіру? Я чув про се, вона переказувала. Нї, пане, не наречена, се брехня, вона моя сестра.

— Як же? Твоє назвисько Бокріу, а її Чоботар?

— Се по приємному отцеви, вона сирота; я їй не рідний брат, а так...

— Як так?

— По циганському звичаю сиротї вибирають батька і брата, я їй побратим, а Чоботар вибраний батько; а женитись можна на такій сестрі.

— Що ж, ви поберетесь?

— Нї, вона за мене не піде. Вона нї за кого не піде, вона така чудна: поживе з ким з тиждень і утїче, покине. Та у мене є жінка...

Справи скінчені. Можна одпочити, утома така була, що нї думати, нї дивити ся на світ божий не хотїло ся—а тільки спати й спати.

Generated on 2015-08-08 06:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Я так і зробив, і заснув так, як може заснути хлопчина 25 років...

На сьому уже б можна і скінчити: були дві судові помилки, але прикладено трошки більше праці, а головнійше щасливий випадок усе поправили, і невинні, що могли йти у каторгу, тепер на волі, перетерпівши два місяці тюрми. Моральне задовольненнє повне і читачі нехай шукають винного, нехай би осудили мене і усіх, як би не горе, мука і каторга Пломадялі. Щоб спасти ся одному—треба другому страждати. Так завше у життю...

Можна скінчити... але хочеть ся ще поділити ся з читачем епільоґом, з тим, що пережило ся. Може се буде цікаво, хоч нікого ні чому не навчить і нічого користного не дасть.

„І про що він ще буде писати, думає читач, уже-ж усе?"

А про Кіру, забули?

Ви забули, а я її й досі не забув і ніколи не забуду. Ся дика людина зоставила такий слід, виразку у серці, що забути її не міг.

І дике, і правдиве і яке вільне! „Зійдеть ся з ким, поживе близько тиждень і утіче, покине"—як казав Бокріу. І дике, а я її кохав. Може вона така й мила була, що дика, що не побояла ся за кривду мою плюнути на мене. А сеж не кривда: невинних людей запер, держить у тюрмі? Хіба се не образа вільній людині, за якою і пани гоняють ся, що от той хлопчина слідчий нехтів її кохання, її ласки? Хіба се не кривда? Ні, її правда, її сила. І знову, і знову бажання її бачити, з нею навіть жити, обхопили мене. Але як се зробити? Поїхати до неї? Вона знову обплює; ще цигани можуть ножа запхати у бік, — се мене не страшило, я тілько її бояв ся. А може ту паскуду Костакія підіслати, закликати її до себе і перепрохати? Огида, бруд, сього не можна.

Став я жалкувати, — як я не догадав ся попрохати до себе Бокріу, з ним побалакати, просити його, щоб він нас помирив. Ну щож? Не догадав ся, а тепер кликати Бокріу не можна та і як його покликати? Повісткою? А сором, а судебна етика де? Щоб за для свого власного діла кликати за свідка людину? Ні і се не йде...

Минуло кілька день; нудьга, одноманітна нудна робота, сама неприємна у слідстві, канцелярська, а тут ще Кіра не дає спокою... Терпів я, терпів, а далі, посідлав коня і поїхав до Костешт і у Гирлі. Обїхав я цариною Костешти, підїхав до Гирль і став

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

під вербою. По той бік яра бурдея Кіри; перебігти туди — 5 хвилин. Ще не смеркло. Стою я і очей не зводю: а може вийде моя мисль, може хоч здалека побачу.

Але нї, не виходить вона і щось незвичайне робить ся там. Морозне повітре доносило гомін голосів, поза бурдією стояли три циганські каруци напяті ряднинами і кілька коней було. Очевидно, що у бурдеї гості. Пізнав я і строкатого коня Бокріу. Чи не весілля? І серце стиснуло ся. З бурдеї виходили цигани і знову входили. Аж ось і Кіра: вийшла, постояла, подивила ся навколо і знову пішла до хати... Нї, даремно я їхав. Не піде вона до села, не стріну її, не побачу, а заїхати до циган, де вони може й пють вино, не мало рації. Повернув і тихо ходою поїхав назад...

Я втеряв всяку надію і рішив, щоб не було, викинуть з серця і з голови отсї дурниці. Став багато працювати, читати, де куди ходив, а як не спало ся — пив вино.

Стояв зімовий вечір. Місячно було і на дворі світло, як у день. Я був сам-один у кімнатах. Тілько що запалив лямпу, як рипнули двері і на порозї стояла Кіра.

З переляку і несподіванки її бачити — я замер. Стоїть вона, блїда, руки опустила, очи до долу. Мовчить.

— Буона сара (добри-вечір), Кіра!

— Буона сара, боеруле! (пане).

— Ну, ходи ближче,—кажу схвильовано, а голос тремтить.

Звела Кіра очи, пильно подивила ся на мене, підійшла близько і каже.

— Коли хочеш... бери мене... роби, що хочеш...

Обняв я її, пригорнув, вона усміхнула ся, пильно, гаряче цїлувала, а далї:

— Я думала, що ти мене проженеш. Я хочу бути твоєю жінкою, а ти мій, мій, драгуца (дорогий) барбату (чоловік).—Взяла мене за руку, повела у другу кімнату і двері замкнула...

Прогостювала Кіра у мене добрих дві години. То були дикі, повні ласки, поцїлунків, незабутнї години! Я був як одурілий, нїчого не памятав, а тілько одно щастє, саме горяче кохання наповняло мене, панувало над мислями і всею істотою!

Під кінець вона притихла; трохи і я прийшов до памяти; Кіра сказала:

— Ти думаеш, що я прийшла тому, що обіцяла прийти за волю Бокріу? Нї, він без того на волї. Я прийшла тому, що кохаю тебе. Давно хотїла прийти, але бояла ся, що ти проженеш.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— За що-ж ти мене кохаєш?

— Не знаю... Я ще тоді покохала, як ти менї дав табаку у Костештах...

— З того часу і я тебе кохаю, моя ти зірко!

— Ось, бачиш! Я так і думала. Я ще думала, ти не злий, а далї бачу, що ти такий-же злий як і наші цигани, не добрий, розсердилась на тебе і не вбила тому тілько, що ножа не мала...

— Ну і що-ж? Я й тепер злий?

— Нї, добрий... Я впевнилась, Бокріу казав. То вони були дурнї, і я була дурна, що не сказала тобі правди, де були цигани... Ти добрий, сильний, прогнав мене... Правдивий... О! О!—і знову дикі, гарячі поцїлунки.

— Я твоя жінка...

Кіра дивила ся своїми чарівними очима: вони були довгі, вузькі, не блищали, а ласкаво, мягко дивили ся. Я цїлував її очи і тут... тут мене кольнуло у серце. Я згадав приміту, що коли милий цїлує очи милій, то вона або покине або вмре.

— Ми, Кіро, будем жити ввесь вік оттак? — запитав я навмисне, бо бояв ся її втеряти і хотїв наперед знати її мислї.

Кіра засмутила ся, затихла, а далї каже:

— Нї, мій драгуца, я твоя жінка тілько сьогодня...

— Як? Ти мене кохаєш, а я тебе, на щож нам розїднати ся?

— Так треба, так буде... Ти боєр (пан), я проста циганка, а усї цигани злодії...

— Ти не злодїйка, не циганка, ти, красуне, моя жінка!

— Може се й так... Я не можу, я тут задушу ся... тут повітря немає... Сьогодня я твоя жінка... Завтра годї!—Вона сказала се з такою силою, що я мимохіть піддав ся її волї і хапаючись як утопаючий за соломинку, упалим голосом я ледве міг спитати:

— А ми-ж побачимо ся ще? Ти мусиш приходити, коли не можеш завше жити... Прийдеш?

— Не знаю... Може й прийду, може й нї... не знаю... нехочу брехати.

— Ти зо мною так, як з тими двома чоловіками.

— Не згадуй... Не так: з першим я була у хатї 2—3 години, одіпхнула його од себе, бо він напитий був горілкою, смердїв, противний — я утїкла; а з другим була тиждень... і не кохала його.

— А не мала од них дїтей?

— Од першого не могла мати, бо як прийшла дївкою, так і утїкла; од другого не мала. А од тебе як би я мала дитину,

Generated on 2015-08-08 06:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

то хотїла б, щоб очи були як твої, сїруваті, не чорні, о! Як би я її любила...—Кіра замовкла, спустила очи до долу неначе втомлена сидїла замисливши́сь, а далї хутко схопила ся, обняла мене, цїлувала і говорила:

— Не держи мене... не треба .. хай я буду вільна... я не можу...

Кіра вирвала ся з рук і хутко вибігла ..

Я не міг її затримати.

Ухопив шапку і вибіг до воріт, щоб ще раз, може у останнїй, подивити ся на милу вільну пташку.

По вулиці тихою ходою йшла Кіра, а за нею старий Чоботар іде і щось говорить голосно, лає її. От вони ще пройшли, він усе лає,—тут Кіра хутко обернула ся, ухопили його за комір, повернула назад і потягнула до наших воріт. „Гейда, ла боєр! (ходїм до пана)". Умить старий вирвав ся, стрілою полетїв і зник... Я стояв на вулиці... Кіра мене побачила, послала поцїлунок рукою, хутко пішла, завернула у провулок і щезла...

Щезла на віки... (Далї буде).

М. ВОРОНИЙ.

Експромт.

Г'ей, хто має міць
Грізних блискавиць,—
Той уміє з бою брати,
В саме серденько влуча́ти
Молодих орлиць!

Гей, хто має дар
Викликать пожар
В ду́шах піснею палко́ю,—
Той засяє над юрбою
Сонцем з-поза хмар!

Гей, хто вільний світ
Любить з юних лїт,—
Той зустріне всюди, всюди,
Де за волю бють ся люди,
Ласку і привіт!

Гей, кому що-мить
Серденько болить
За народ, за край коханий,—
Той робітник пожаданий
Знає що́ робить!

Generated on 2015-08-08 06:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ОР. ЛЕВИЦЬКИЙ.

Історія будови памятника Б. Хмельницькому у Київі.

В липні сього року минає 25 років з того часу, як було закінчено будованнє памятника Б. Хмельницькому, а проте історія сього будованнія мало кому відома, бо комітет, що завідував сею справою, хоч і хвалив ся під час одкриття памятника, що „подробный отчетъ по этому предмету опубликуетъ впослѣдствіи по заключеніи всѣхъ разсчетовъ“, але не справдив своєї обіцянки, обмеживши тільки коротенькою відомостю про будованнє памятника на сторінках „К. Старины“[1]). Тепер з тих людей, що складали з себе комітет, я один лишаюсь на світі і через те почуваю себе повинним трохи ширше розповісти про справу будованнія памятника, ніж се було зроблено комітетом в 1888 р. Не вважаючи на те, що справа ся виникла майже з офіціяльної ініціятиви, увесь час велась під спріяючим урядовим захистом і взагалі вважалась за справу патріотичну, вона часом наражалась на несподівані перешкоди, про які комітетови незручно було й згадувати в своїому справозданню. Через те гадаємо, що під сей час, коли Українці збірають ся ставити у Київі памятник Шевченкови, історія будованнія памятника їх давньому національному героєви мусить уявляти з себе не тільки звичайний, а може ще й навчаючий інтерес.

Гадка про те, що слід би на Україні поставити памятник Хмельницькому, виникла ще в 1850-х роках, коли в Київі знайшлись учені люди, що стали цікавитись українською історією. Таким власне ученим Українцем-патріотом був насамперед перший ректор київського університету Михайло Максимович. Видаючи в 1859 р. історичний альманах „Украинецъ“, він містив там свої наукові листи до московського проф. Мих. Погодіна про Богдана Хмельницького і між иншим писав таке: „Когда въ виду московскаго Кремля любуюсь я великолѣпнымъ памятникомъ Минина и Пожарскаго, то всегда говорю себѣ: зачѣмъ же и до сихъ поръ нѣтъ ни въ Кіевѣ, ни въ Переяславѣ подобнаго памятника Освободителю Малороссіи отъ того же самаго ига, тяготѣвшаго надъ нею еще болѣе и долѣе, чѣмъ надъ Москвою? И если ужъ не подеклись объ этомъ Разумовскіе, Завадовскіе, Безбородьки, Трощинскіе и другіе малороссіяне, то хоть бы вы, великороссіяне, вздумали наконецъ выплатить этотъ долгъ своей благодарной памяти славному гетману, руками

---

[1]) „Кіевская Старина“ 1888 р., іюль.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

котораго вся Малороссія, восточная и западная, оторвалась отъ Рѣчи Посполитой польской и примкнула къ Москвѣ, въ общій составъ русскаго міра". Сю гадку Максимович нераз висловлював в своїх писаннях про історію України; її поділяли й инші кіяне, й між ними приятель його, голова київської Археоґрафічної Комісії, відомий Михайло Юзефович. Міняючи кілька разів своє політичне „лице", він в ліберальну пору царювання Олександра II удавав з себе славянофіла-демократа, майже українофіла, приятелював з Хомяковим, Самариним, Аксаковим, а з другого боку — з Кулішем, Білозерським, Галаганом, навіть з Шевченком, містив статті у „Основі" і палко полемізував з Поляками за їх „притязанія" на Україну і за честь видатних дїячів української історії. Якось трапилось, що відомий польський літератор Грабовський помістив в московській часописі „День" полемічну статтю, в якій обізвав Б. Хмельницького звичайним бунтарем, подібним до Пугачова, що його цариця Катерина держала у залізній клітці і покарала як розбійника. Се боляче вразило Юзефовича, і він з таким запалом відповів Грабовському: „Нѣтъ, г. Грабовскій! Историческое мѣсто Хмельницкаго не то, которое вы ему указываете: его мѣсто — на Софійской площади Кіева, на бронзовомъ конѣ, въ доспѣхахъ вождя народнаго, указывающаго мечемъ на востокъ и этимъ движеніемъ руки рѣшающаго судьбу Польши. Вы намъ напомнили про долгъ, оставшійся у Богдана за Россіей, и мы вамъ за это искренно благодарны".

Після такої похвалки треба було вже подбати й про її здійсненнє. А час був до того дуже погожий; 1860-ті роки — се була доба, коли трохи не по цілій Росії будувались памятники усяким героям, а відповідно потребі розвелось чимало й артистів, що постачали потрібні задля сього проєкти і часом самі намагались з своїми послугами, щоб мати заробіток. Поміж такими артистами найбільш вславив ся тоді відомий Михайло Мікешин, бо він брав участь в будованню памятників „Тисячоліття Росії", царицї Катеринї II і адміралу Грейгу в Миколаєві. До його й звернув ся Юзефович з запитаннєм, чи не взяв ся б він зробити проєкт памятника Хмельницькому, і взагалї прохав його поради в сїй справі. Той з превеликою охотою озвав ся на сей заклик і влїтку 1868 р. сам прибув до Київа. Разом з Юзефовичем вони ухвалили, що памятник конче мусить стояти на Софійській площі, і навіть визначили місце, де саме треба його ставити. Тоді ж Мікешин зробив перший ескіз памятника відповідно обставинам майдану, на якому він стоятиме, і умовив ся з Юзефовичем так, що нїякого конкурса обявляти нетреба, а що він матиме нагоду приватно показати цареви свій проєкт і коли цар його ухвалить, тоді вже Юзефович подбає про те, щоб від київського ґенерал-ґубернатора надійшло проханнє про дозвіл збірати жерт-

Generated on 2015-08-08 06:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ви на памятник. Так воно й сталось. Цар Олександр II цікавив ся художньою скульптурою і инколи одвідував майстерню Мікешина, коли той ліпив фіґури для памятника цариці Катерині. Угледівши якось там великий малюнок невідомого лицаря на баскім коні, цар запитав, що то есть і для чого. Мікешин пояснив, що на Україні, під вражінєм недавнього польського повстання, виникло загальне бажанє пристойно вшанувати патріотичну вислугу гетьмана Хмельницького, що прилучив Україну до Росії, збудованнєм йому памятника, і коли буде на те милостиве царське призволенне, то київський ґенерал-ґубернатор радо причинить ся до сієї справи формальним порядком. Цар ласкаво похвалив такий замір, і самий проект памятника йому подобав ся. Мікешин зараз же сповістив про се Юзефовича, і через місяць-другий тодішній київський ґенерал-ґубернатор князь А. Дундуков-Корсаков мав уже (16 сїчня 1870 р.) формальний царський дозвіл збірати жертви на памятник Хмельницькому по цілій Росії. Швидко потім, під зарядом ґенерал-ґубернатора, склав ся осібний комітет по збудованню памятника з таких осіб: голова М. Юзефович, члени: М. Максимович, прот. П. Лебединцев, М. Ригельман, А. Воронїн, діректор 2 ґімназії Ів. Слепушкин і інспектор Ів. Самчевський, проф. В. Антонович і К. Козловський.[1]) Сей комітет мав напів-урядовий характер, бо всї його постанови стверджувались ґенерал-ґубернатором, а в більш поважних справах — мінїстром внутрішніх справ. Зараз же комітет подбав про те, щоб надрукувати і розіслати по цілій державі коротку записку про дїяльність Хмельницького з закликом до суспільства жертвувати на памятник „тому, кто возвратилъ русскому народу Кіевскую святыню, кто спасъ, можетъ быть, православіе на берегахъ Днѣпра и положилъ краеугольный камень нынѣшнему государственному зданію всея Россіи“.

В-осени того-ж 1870 р. комітет вирішив питанне й про місце для памятника. З приводу сього питання багато було тоді різних думок серед київського громадянства і навіть в місцевій пресї. Де-хто раяв ставити памятник перед університетом,[2]) инші хотїли, щоб він стояв у сквері проти Золотих Воріт, або ж проти оперного театру, а були й такі, що раяли будувати його серед Бесарабки, де тоді стояли тільки невеличкі крамнички. Комітет признав найбільш пристойним місцем майдан проти Софійського собору, маючи на увазї історичну згадку, що тут власне кияне урочисто стрічали Хмельницького 27 студня 1648 р., коли він з військом вертав ся на Україну, погромивши Польщу, та ще й те, що тут найбільше буває селян, що приходять на прощу до Київа.

[1]) Напотім до комітету вступили й инші особи, й між ними в 1874 р. і автор сих рядків.

[2]) Тодї на місці теперішнього Миколаївського парка була велика пуста площа.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Цїкаво зазначити, що, одводячи місце для памятника, ні комітет, ні ґенерал-ґубернатор і не подумали звернутись в сій справі до київської городської думи або управи.

Тимчасом Микешин виготував бронзову модель памятника і привіз її до Київа, де вона й була виставлена на якийсь час для загального огляду[1]). Ся модель мало походила на теперішній памятник Хмельницького. Під копитами коня там лежав труп ксьондза-єзуїта, укритий пошматаним польським знаменом, тут же валялись шматки порваного ланцюга. Далї, за конем, збита його копитом, сторчма летїла з скелї фіґура польського пана, а ще нижче — фіґура жида-рандаря, руки якого заклякли на проскурах, пасках і награбованім церковнім начинню. Сї три фіґури, на думку автора, повинні були „наглядно изображать три недуга, противъ которыхъ боролся Хмельницкій на Украйнѣ и которые послужили гибелью для политическаго существованія Польши". Ґранїтна скеля з Хмельницьким, його конем і трьома названими фіґурами, мусїла стояти на чотирокутному лабрадоровому пєдесталї, на трьох боках якого мали бути три бронзові барелєфи: 1) Збаразська битва, 2) Переяславська рада і 3) урочиста зустріч Хмельницького у Київі. На чолї памятника, нижче кінної статуї Хмельницького, мала стояти ґрупа з пяти фіґур: посередині кобзар співає й грає на бандурі,[2]) а його в глибокій задумі слухають — з одного боку Великорус і Білорусин, а з другого — Українець та „червонорусъ" (галицький русин). Над ними на скелї, нижче кінної статуї, напис: „Единая недѣлимая Россія гетману Богдану Хмельницкому". А під фіґурою кобзаря на пєдесталї вірш з народньої думи часів Хмельницького:

„Та не буде лучче, та не буде краще,
Як у нас на Вкраїні,
Що немає жида, що немає ляха,
Не буде й унії".

Або ж другий варіянт:

„Згине Польща, згине,
А Русь буде панувати".

Придивившись ближче до сієї моделї, публїка, а з нею й більшина членів комітету, зостались дуже незадоволеними видом майбутнього памятника. Занадто вже грубе й прикре вражінне робили фіґури ростоптаного конем ксьондза, збитого сторчма пана і жида. Де-хто з членів комітету рішучо вимагали, щоб сї фіґури відкинути, бо вони ж потрібують чимало зайвого кошту, а проте дуже пошкодять художньому вражінню памятника. Але такі змагання нї до чого не довели, бо проєкт

[1]) Сю модель купив потім Вас. Тарновський, і тепер вона переховуєть ся в Музеї його імени, в Чернигові.

[2]) За модель для фіґури кобзаря Микешин мав замір узяти живу постать Т. Шевченка.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

був уже ранійш ствердженый царем, та й сам Мікешин не хотів і слухати ні про які зміни в моделі.

В осени того ж 1872 року Мікешин знову прибув до Київа і подав комітетови детально виготованый обрахунок коштів будованя памятника. По його рахунках виходило так, що він береть ся виконати всі художні роботи і вилити їх з бронзи за 145,200 рублів, не лічачи металю, лабрадору і взагалї камяної роботи. Ся кольосальна сума прямо перелякала комітет, бо він не сподівав ся зібрати і в половину стільки. Стали торгуватись, і нарештї Мікешин подав формальну заяву до комітету, що „желая съ своей стороны содѣйствовать скорѣйшему осуществленію патріотическаго дѣла", він скидає з заправленої цїни 49,500 р. і згожуєть ся виконати художню і бронзову працю за 95,700 р., не лічачи вартости металю і камяної роботи. Порушенний такою великодушністю, комітет теж не схотів бути невдячним і зараз же став просити князя Дундукова удатись до високого уряду, чи не буде його милости нагородити Мікешина за його високо патріотичний учинок якоюсь земелькою, що тодї щедро роздавалась урядникам ради „насажденія" російського землеволодїння. Наслїдком такого „ходатайства" був височайший приказ — одмежувати Мікешину 1000 десятин казенної землї в Катернославській губ. Отак, як-то кажуть—ні сїло, ні пало, артиста зробив ся поміщиком. Памятник Хмельницькому—се був тодї ще журавель, що лїтав десь між хмарами, а в когось в руках була вже добра синичка. Вдячний Микешин прозвав свій маєток: „Мікешин-Царедар".

Тодї ж Мікешин пораяв комітетови удатись до морського мінїстра з проханнєм пожертвувати скільки буде потрібно на памятник лому зеленої міді (старих гармат, то-що). На початку 1873 р. вийшов царський приказ — видати на вилив памятника Хмельницькому 1600 пудів казенної міді. Тепер у комітета був уже потрібний металь і зібрано тисяч 25 р. грошей. Можна було вже прийматись і за працю до будованя памятника. Поки що, комітет лїтом 1873 р. договорив Мікешина виготувати верхню ґрупу памятника на таких умовах: за художню працю, себ то за лїпку в глині, формовку, виливанне і розчистку скульптурних оріґіналів в ґіпсї Мікешин мав відобрати — за статую гетьмана з конем 6000 р. і за фіґуру ксьондза-єзуїта під конем 2000 р., крім того за вилив цїлої ґрупи з подарованої казною міді 15,000 р., а всього — 23,000 р.; вся праця мусїла бути викінчена до 1-го травня 1875 року. Підчас сього пробуванія у Київі Мікешин пильно працював по музеях під приводом проф. В. Антоновича, виробляючи найменьші деталї козацького озброєння, одежі, кінської збруї і т. и.

Повернувшись до Петербурґа, Мікешин зараз же прийняв ся до працї. Роспочав він її в майстернї адмиралтейства, де лїпив разом різ-

Generated on 2015-08-08 06:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ні фіґури задля казенних кораблів, але через рік його звідтіль прогнали. Вибрав ся він в майстерню відомства казенних шляхів і мусів з краю роспочати напів докінчену працю, але й тут йому не пощастило і прийшлось будувати власну майстерню. Мікешин пояснив, що сі пригоди спіткали його либонь через якісь „польські інтриґи". У всякім разї через них він так спізнив ся, що закінчив працю тільки по весні 1878 р. Тодї ж відбув ся царський огляд ґіпсових оріґіналів верхньої ґрупи памятника, при чому звелено було знищити фіґуру ростоптаного конем ксьондза-єзуїта, польське знамено, шматки порваних кайданів, а залишити тільки гетьмана з конем.

Тепер лишалось тільки здати ґіпсові форми на гамарню й вилити їх з бронзи. Тут повинна була піти в дїло та мідь, що її подарувала казна. Комітет давно вже допитував ся, де саме переховуєть ся та мідь? Мікешин писав, що він ховає її у власнім домі, загрузивши нею цїлий поверх. Комітет прямо дивував ся, що Мікешин так задарма переховує його добро, аж тут випадково розкрилось ще більше диво з тією міддю. В травнї 1876 р. Юзефовича покликано було до Петербургу в ту славетну комісію, що розглядала українські справи і вимудрувала антиукраїнські постанови. Забажалось йому оглянути форми статуй памятника, які в той час були вже здані в гамарню Дж. Берда задля виливу в ґіпсї. Розбалакавсь він з самим Бердом про дальшу працю — і з превеликим дивом почув, що Берд змовив ся з Мікешиним вилити з власної бронзи фіґури памятника за ту саму цїну 15,000 р., яку Мікешин вимовив собі у комітета за вилив з казенного металю. Розятрений таким нечуваним підступством, Юзефович присїкав ся до Мікешина: де ж та мідь, що комітет доручив йому взяти з казенного складу і яку він ховав либонь у своїому домі? На се Мікешин отверто одповів:

— За якого ж дурня ви мене почитуєте, коли гадаєте, що я став би з Кронштадта перевозити ту мідь до свого дому і через кілька років задарма ховати її? Вам до того немає дїла, чи Берд вилле памятник з вашого, чи з власного металю, бо комітет заплатить за се однакові гроші.

Словом сказати — Мікешин продав мідь ще тодї, як тільки відобрав від комітета формальну довіренність забрати її з морських складів, і спокійно положив гроші до своєї кишені, справедливо рахуючи, що комітет нїколи про се й не дізнаєть ся. Та так би воно й сталось, коли-б Юзефович не їздив до столицї. Тепер вони навіки росплювались, сї недавнї ще близькі приятелї.

Повернувшись до Київа, Юзефович зараз же скликав комітет і став радити ся, що дїяти з Мікешином. На його думку, конче треба було ужити всяких способів, щоб своєвільний учинок Мікешина не зо-

Generated on 2015-08-08 06:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

став ся без належної кари і щоб пожертвувана з казни на памятник мідь, вартістю принаймні в 10.000 р., не пішла марно. Після довгого міркування комітет ухвалив: жалітись в міністерство внутр. справ і прохати його: а) Мікешина віддати під суд за самовільний продаж казенного добра; б) стребувати з нього виручені за продаж гроші і вернути їх комітетови, і в) зараз же наложити „запрещеніе“ на його маєток в катеринославській губ., випроханий задля його комітетом. Князь Дундуков цілком пристав до сієї ухвали і написав що слід у міністерство. Там звичайно затребували од Мікешина „объясненіе“. Він так виправдував свій учинок: хоч комітет і доручив йому забрати з кронштадських морських складів 1,600 пудів міді, але не дав йому ні коштів, ні способів, як її перевезти до Петербурга і де переховувати. Щоб не наражати комітет на зайві видатки на се, він завважив за краще — продати ту мідь на місці, а коли вона буде потрібна, купити її за ті ж самі гроші. Повернути зараз сі гроші він не може, бо їх не має, а згоден рахувати їх як плату за наступні роботи по збудованню памятника. Комітет протестував проти сього, що ніяких наступних заказів він уже не доручить Мікешину, бо не діймає йому більш віри, а конче домагаєть ся, щоб була здійснена його перша ухвала; але міністерство одповіло на се, що коли комітет добачає в учинкови Мікешина якесь карне злочинство, то йому вільно власним заходом правуватись з ним через суд. Комітет змагав ся, що він не має коштів наймати адвоката, а видаткувати на се гроші, зібрані на памятник, не вважає можливим, та на се не було вже ніякої одповіди. І скільки разів напотім комітет не поновляв сю дражливу справу з Мікешином, з міністерства була одна одповідь: хай комітет, коли хоче, сам позиває його. Навіть в останнім своїм протоколі (1 листопада 1891 р.), перед закриттєм, комітет, зовсім уже зневірений в надії як-небудь розквітати ся з Мікешиним, постановив: „Убѣдившись, что комитетъ не располагаетъ никакими средствами къ тому, чтобы побудить г. Микѣшина приступить къ окончательному расчету за проданную имъ мѣдь, опредѣлили: представить г. генералъ-губернатору подробную записку по этому предмету и просить его принять по отношенію къ Микѣшину мѣры, какія онъ признаетъ найболѣе дѣйствительными“. На тім ся справа й скінчилась. Чи стребувало таки міністерство з Мікешина гроші за ту мідь, чи так вони марно й загинули, невідомо.

А комітет і справді не хотів уже мати ніякого діла з Мікешиним. Навіть контракт з гамарнею Дж. Берда на вилив в бронзі кінної статуї Хмельницького був заключений самим комітетом з платою по 30 р. з пуда за вилив разом з метальом, тоді як в попередньому контракті з Мікешиним така сама плата була вимовлена за один вилив. В серпні 1880 р. статуя була вилита і привезена до Київа.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Тепер комітет мусів вирішити важне питанне: що далі чинити з сією статуєю і взагалі з памятником? Коли в 1873 р. ся статуя була замовлена, то гадалось, що в міру прибутку нових жертв будуть замовлятись по черзі і инші фіґури й части памятника. Але трапилось так, що з 1875 року збори жертв почали помітно зменшатись, а далі й зовсім зникли. Правду кажучи, не мало причинив ся до сього сам комітет. Розіславши в 1870 р. по всій державі 50,000 закликів, та й то здебільшого до урядових осіб, він на тім і спочив і більш про себе й не озивав ся; а позаяк провінціяльна преса тоді майже не істнувала, то нїкому було розголошувати в глухих кутках та нагадувати, що треба жертвувати на памятник Хмельницькому. Помітно було, що заклики комітета розворушували де-не-де й національні українські почуття. Де-які жертводавці, посилаючи гроші на памятник, в листах дякували комітету за працю до ушанования памяти славного українського гетьмана. В підписних листах, що розсилались по школах українських ґубернїй, деякі школярі вписували свої пятаки, висловлюючи своє задоволенне, що жертвують на памятник „батькові Богданові". Взагалі можна сказати, що перші запросини комітета до жертв на памятник Хмельницькому викликали широке співчуттє не тільки на Українї, але й по цілій державі, та на жаль — сї перші запросини були й останнїми. А тут почав ся Самарський голод, Герцеґовинське повстанне, Сербська війна і нарештї Руcько-Турецька війна 1877—1878 р. Се були такі події, що викликали виключну до себе увагу російського громадянства і вимагали од його великих матеріяльних жертв. Отже не диво, що давнї запросини до жертвования на памятник Хмельницькому, нї разу не поновлені, були забуті в сї трівожливі часи, і комітет лишив ся з невеликою сумою (меньш 40,000 р), яку встиг зібрати за попереднї роки. А сих грошей вистачало тільки на те, щоб росплатитись за кінну ґрупу памятника, та ще хіба на збудованне не дорогого постаменту до неї. Про той постамент, який був проектований Мікешиним,— з кобзарською ґрупою та з барелєфами — нїчого було вже й гадати: на се потрібні були великі кошти, тисяч 60 або й більше, а зібрати таку велику суму не було нїякої надії. Та й хто зробив би той постамент, коли з Мікешиним комітет зовсім росплював ся, а иншого майстра замовити було годі, бо на сю роботу комітет давно зробив контракт з Мікешиним? Що ж чинити було з кінною статуєю Хмельницького, що її привезено до Київа в шматках, в кількох великих скринях, і за браком иншого пристойного поміщення, для схову зложено в Старокиївському поліцейському участку? Не лежати ж їй там боснає до якого часу! І так по Київу розійшлась тоді жартлива помовка, що Хмельницького арештовано, бо він, мабуть, прибув без пашпорта. Треба було конче по-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ставити статую на призначене їй місце хоч би на якомусь дочасному постаменті, який напотім можна було б замінити справжнім, проєктованим Мікєшиним. Було придумано кілька проєктів таких дочасних („временныхъ“) постаментів, але з них найбільш уподобалась комітетови ось яка гадка: поставити Богдана з конем на камянім стовпі належної височини, обсипати сей стовп землею, облицювати дерном і надати йому вигляд тих „високих могил“, нїмих свідків слави козацької, якими так рясно засіяні степи України. Змалювали се на папері — вийшло чудово й оріґінально: на круту зелену могилу злетів верхи Богдан, змахнув булавою та й закляк в сїй позї. Послали сей проєкт до столиці, і цар (7 березня 1880 р.) милостиво ствердив його. Можна було вже роспочати мурованнє стовпа під статую, а насамперед треба було точно визначити місце на площі, де саме його мурувати. Тут виявилась деяка різноголосиця між членами самого комітету. Дехто, найбільш катедральний протопоп о. Петро Лебединцев, встоювали за те, щоб будувати памятник не проти св. Софії, а на Бесарабській площі, яка на новому пляні Київа була так і зазначена під назвою „площадь Богдана Хмельницького“. Кажуть, що до зміни сієї назви найбільш причинив ся той же о. Лебединцев, бо він був ґласним городської думи під той час, як переробляв ся старий плян Київа [1]). Щоб назавжди положити кінець отсим змаганням про місце для памятника, Юзефович для остаточного порішення сього дражливого питання випрохав у тодїшнього ґенерал-ґубернатора Черткова дозвіл скласти особливу комісію з членів комітету і місцевої думи під головництвом віцеґубернатора Гессе. Ся комісія (в липню 1880 р.) визначила для памятника пункт пересїчення Володимирської вулиці і лїнії від воріт Софійської дзвінниці до воріт Михайлівського манастиря — як раз той самий пункт, який вибрав колись Мікєшин з Юзефовичем. Але через якийсь час проти сього місця запротестував київський митрополит Філофей. Та з благодушним владикою легко було поміркуватись: він тільки хотїв, щоб памятник не загорожував прямої дороги від Софійського собору до Михайлівського манастиря, і коли його впевнили, що памятник буде відсунений трохи набік з сієї лїнії, то він і заспокоїв ся і сказав, що взагалї нїчого не має проти того, щоб памятник стояв на Софійській площі. Коли лїтом 1881 р. стали вже звозити матеріял для будівлї, тодїшнїй ґенерал-ґубернатор Дрентельн звелїв запросити гласних городської думи і разом з ними сам прибув на Софійську площу, щоб уже остаточно вибрати місце для

[1]) В інтїмних розмовах з земляками о. Лебединцев любив хвалитись, либонь за його порадою в новий плян вписані і такі назви вулиць, як Тарасівська, Паньківська й Нїкольсько-Бот. переулок, немов би то на честь Шевченка, Кулїша та Костомарова.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:49 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

памятника, яке нїкому вже б не шкодило. 16 липня того-ж 1881 р. дума формальним актом одвела під памятник те саме місце, на якому він і тепер стоїть. Комітет гадав, що більш не буде вже перешкод, і роспочав роботу.

Але тільки що встигли викопати яму задля фундамента, як од мінїстра внутр. справ ґрафа Ігнатєва летить телеґрама Дрентельну: негайно припинити роботу. Виявилось далї, що ґр. Ігнатєв роспорядив ся так, відобравши від обер-прокурора св. синода Побідоносцева ось яку бумагу: „Управляющій кіевскою епархіею преосвященный Іоаннъ сообщаетъ, що на сумму, собранную чрезъ подписку по всей Имперіи, отлитъ въ Петербургѣ изъ бронзы и доставленъ уже въ Кіевъ памятникъ гетьману Богдану Хмельницкому въ видѣ конной группы, котерая имѣетъ быть поставлена на курганѣ до 4-хъ сажень высоты и 10-ти ширины. При испрошеніи Высочайшаго разрѣшенія на сооруженіе этого памятника мѣстомъ для постановки его предполагалась Бессарабская въ Кіевѣ площадь, переименованная тогда же въ площадь Богдана Хмельницкаго. Между тѣмъ кївская городская дума в засѣданіи 16 го минувшаго іюля постановила: памятникъ этотъ поставить на Софіевской площади, въ ея центрѣ, противъ алтарной стѣны Кіево-Софіевскаго собора, извѣстной подъ именемъ „Нерушимой стѣны“. При означенномъ положеніи и высотѣ памятника на площади не только будетъ закрытъ видъ на соборъ со стороны Крещатика и Михайловскаго монастыря, гдѣ проходятъ массы богомольцевъ, совершаются церковныя процессіи и движется городская публика, но еще всякому, направляющемуся съ этой стороны къ собору будетъ представляться уже не алтарная стѣна собора, а задняя часть лошади. Естественно, такимъ видомъ смущенъ будетъ каждый благочестивый христіанинъ, обычно творящій на себѣ крестное знаменіе въ направленіи къ „Нерушимой стѣнѣ“ св. алтаря Кіево-Софіевскаго собора этой древнѣйшей святыни не только Кіева, но й всей православной Россіи. Находя такую постановку конной группы предъ св. алтаремъ Кіево-Софійскаго собора неприличною и оскорбительною для религіознаго чувства православныхъ поклонниковъ русской святыни, тѣмъ болѣе, что существующій восемь вѣковъ Кіево-Софіевскій храмъ, созданный великимъ княземъ Ярославомъ, сыномъ св. равноапостольнаго Владиміра, самъ по себѣ есть болѣе важный историческій памятникъ, чѣмъ статуя дѣятеля позднѣйшаго періода русской исторіи, преосв. Іоаннъ ходатайствуетъ объ отмѣнѣ помянутаго постановленія кіевской городской думы относительно постановки памятника Богдану Хмельницкому на Софіевской площади При этомъ преосв. Іоаннъ присовокупляетъ, что соруженіе памятника противъ алтарной стѣны Кіево-Софіевскаго каѳедральнаго собора, предполагавше-

Generated on 2015-08-08 06:49 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

еся еще въ 1880 г., признано было неумѣстнымъ какъ состороны высокопреосв. митрополита Филоѳея, такъ и бывшаго генералъ-губернатора Черткова, имѣвшихъ по сему предмету словесное объясненіе между собою и съ предсѣдателемъ комитета по сооруженію памятника тайнымъ совѣтникомъ Юзефовичемъ.

„Дополнительно телеграммою отъ 11 августа сообщая, что работы по сооруженію памятника на Софіевской площади уже начаты съ 7-го августа, преосв. Іоаннъ проситъ о принятіи мѣръ къ скорѣйшей пріостановкѣ сихъ неумѣстныхъ работъ.

„Вполнѣ раздѣляя означенное мнѣніе управляющаго кіевской епархіей, тѣмъ болѣе, что мѣсто для постановки памятника разъ уже было назначено, долгомъ поставляю сообщить о вышеизложенномъ вашему сіятельству, покорнѣйше прося васъ не отказать сдѣлать распоряженіе объ отмѣнѣ состоявшагося 16 минувшаго іюля постановленія кіевской городской думы по сему предмету“.

Ся несподівана перешкода зробила на Дрентельна дуже прикре вражіннє. Він сам був при тому, як городська дума одводила на Софійській площі місце для памятника, ревно дбав про те, щоб уважити бажання митрополита, і був певен, що тепер уже памятник нікому не стоятиме на дорозї, а тепер виявилось, що комусь таки він був на завалї. Посилаючи Юзефовичу копію Побідоносцевого писання, Дрентельн прохав його як найшвидче зготовити „для представленія въ министерство въ подкрѣпленіе опроверженій доводовъ духовнаго вѣдомства“ плян Софійської площі з точним виміром далечини памятника від „Нерушимої стїни“, від Софійської дзвінницї і від Присутствених Міст. Юзефович негайно зробив се, та ще й додав від себе широку записку з дуже гострим „опроверженіемъ“ доводів, висловлених в донесеню владики Іоанна в св. синод. Він був певен, що в сїй справі владика Іоанн був тільки ширмою, за якою зрадливо ховалась добре відома Юзефовичови особа, його давнїй приятель, і через те з його пера зривались занадто вже різкі та гострі вирази. Ось що власне писав Юзефович:

„Долгомъ поставляю представить отвѣтъ мой на доводы, приводимые противъ постановки памятника не только на избранномъ пунктѣ, но и на самой Софіевской площади.

„1) Въ отзывѣ преосвященнаго Іоанна оберъ-прокурору св. Синода сказано, будто при испрошеніи Высочайшаго разрѣшенія на сооруженіе памятника Хмельницкому для его постановки предполагалась Бессарабская площадь, переименованная тогда же в площадь Богдана Хмельницкаго. Въ этихъ словахъ нѣтъ и подобія правды. Видно, что преосвященный былъ введенъ въ заблужденіе творцами этой украинофильской интриги, враждебной самому Богдану Хмельницкому и не переносящей

Generated on 2015-08-08 06:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

памятника ему, какъ историческаго свидѣтельства о единствѣ и неразрывности Русской земли. Мнѣ лучше, чѣмъ кому-нибудь другому, извѣстна исторія воздвигаемаго памятника: я первый поднялъ вопросъ о немъ, какъ наглядный отвѣтъ, съ одной стороны, польскимъ притязаніямъ, а съ другой — зарождавшемуся тогда украинофильскому сепаратизму [1]). Я первый сообщилъ эту мысль художнику Микѣшицу и вызвалъ его въ 1868 году въ Кіевъ для совѣщанія по этому предмету. По пріѣздѣ его, мы вмѣстѣ осмотрѣли Софійскую площадь, какъ историческое для памятника мѣсто, куда побѣдитель Польши явился, послѣ побѣдъ своихъ, въ торжественномъ вступленіи въ Кіевъ и въ храмѣ Ярослава всенародно приносилъ благодареніе Богу за освобожденіе отъ иноземнаго ига своей родины. Тогда же Микѣшинъ составилъ первоначальный рисунокъ памятника, который и теперь хранится у меня на стѣнѣ кабинета, съ предположеніемъ для его постановки Софійской площади, а не иного мѣста. И какъ допустить, чтобы могло прійти кому-нибудь въ голову ставить задуманный памятникъ на Бессарабской площади, гдѣ во время Хмельницкаго не было и жилья, которая теперь служитъ мѣстомъ толкучки, горизонтъ которой окруженъ горами, трактирами и разными промышленными зданіями и откуда одобренный Высочайшею волею жестъ Хмельницкаго ни какъ не могъ бы указывать на Москву, а уперся бы неизбѣжно въ одно изъ подобныхъ зданій! Слухъ о Бессарабкѣ, какъ избранной для памятника, пущенъ былъ въ ходъ какимъ-то мѣстнымъ газетнымъ репортеромъ не прежде, а послѣ переименованія этой площади въ площадь Хмельницкаго, когда чуть не всѣ кіевскія улицы задумано было окрестить историческими именами. По какимъ соображеніямъ на долю Хмельницкаго выпала эта „толкучка“, я не знаю, такъ какъ я не участвовалъ въ комиссіи объ этихъ переименованіяхъ, но думаю, что это случилось просто такъ, по неотысканію для него другого мѣста.

„Такимъ образомъ Софійская площадь связана съ основною идеей памятника, по Высочайшему одобренію, и перенести его на другое мѣсто значило бы не только исказить эту идею, но и произвольно нарушить священную для насъ волю въ Бозѣ почившаго Императора.

„Опредѣленный нами первоначально пунктъ памятника находился на пересѣченіи Владимірской улицы и пути, ведущаго отъ Софійскаго собора къ Михайловскому монастырю, вблизи входимыхъ вратъ перваго. Высокопреосвященный митрополитъ Филоѳей нашелъ это мѣсто

---

[1]) В останніх словах допущений анахронізм: в ту пору, як Юзефович тільки ще аґітував за те, щоб був поставлений памятник Хмельницькому, він сам ще був українофілом, і через те в його тодішніх писаннях не було й гадки про те, либонь памятник ставить ся на докір українофілам.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:49 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

неудобнымъ и обратился къ бывшему генералъ-губернатору Черткову съ просьбой объ избраніи другого на площади пункта, съ тѣмъ, чтобы этотъ путь остался открытымъ. По порученію генералъ-адъютанта Черткова, я имѣлъ съ митрополитомъ личное по этому предмету объясненіе и тутъ же объявилъ ему полное на его желаніе согласіе, причемъ его высокопреосвященство, на мой вопросъ, объявилъ мнѣ, что онъ ничего не имѣетъ противъ другихъ пунктовъ на площади, лишь бы линія между Софійскимъ соборомъ и Михайловскимъ монастыремъ оставалась свободною. За тѣмъ мы остановились по правую сторону этого пути отъ собора; но когда повѣрили по компасу, то оказалось, что указательный жестъ статуи упирался бы въ зданіе Присутственныхъ мѣстъ, чего допустить никакъ было нельзя, а потому рѣшено было избрать пунктъ по лѣвую сторону означеннаго пути, откуда этотъ жестъ по Владимірской улицѣ указывалъ бы прямо на сѣверовостокъ, въ направленіи Москвы. Городская дума, въ полномъ своемъ составѣ осмотрѣвъ площадь, окончательно избрала это же мѣсто.

„2) За симъ перейду къ другой сторонѣ обвиненій. Изъ отзыва преосвящ. Іоанна оказывается, якобы памятникъ ставится противъ алтарной стѣны Софійскаго собора (закрытой отъ площади высокою стѣною) и будетъ не только заслонять видъ на соборъ со стороны Крещатика и Михайловскаго монастыря, „но еще всякому, направляющемуся съ этой стороны къ собору, будетъ представляться уже не алтарная его сторона, а задняя часть лошади, и что, естественно, такимъ видомъ смущаться будетъ каждый благочестивый христіанинъ, обычно творящій на себѣ крестное знаменіе въ направленіи къ „Нерушимой стѣнѣ“ св. алтаря Софійскаго собора, этой древнѣйшей святыни не только Кіева, но и всей православной Россіи“; вслѣдствіе чего преосвящ. Іоаннъ находитъ такую постановку конной группы передъ алтаремъ собора неприличной и оскорбительной для религіознаго чувства православныхъ поклонниковъ святыни. Не полагаясь на заочное представленіе о положеніи памятника, я отправился на мѣсто, чтобы повѣрить это положеніе собственными глазами. И что же оказалось? Оказалось, что памятникъ ставится не противъ алтарной стѣны, а противъ промежутка между ею и колокольней, такъ что ни съ какой стороны, ни отъ Михайловскаго монастыря, ни отъ Десятинной церкви, ни отъ всѣхъ безъ исключенія улицъ, ведущихъ къ собору съ Крещатика, алтарная стѣна собора памятникомъ нисколько не заслоняется: отовсюду она остается совершенно открытою, и памятникъ является глазамъ отъ нея въ сторонѣ. Притомъ, ниоткуда памятникъ не обращается къ зрителямъ исключительно заднею стороною, а со всѣхъ путей какъ на самой площади, такъ и ведущихъ къ ней, будетъ виденъ въ профиль справа или слѣва, обращенный перед-

Generated on 2015-08-08 06:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

нею частью въ три четверти поворота къ Софійскому собору. Такъ какъ большая часть постамента уже окончена и выходитъ наружу сажени на три, то всякій можетъ убѣдиться въ этомъ наглядно.

„3) Наконецъ, нельзя не обратить вниманія и на то обстоятельство, что въ своемъ протестѣ духовное вѣдомство, или вѣрнѣе, какъ мнѣ положительно извѣстно, блюстители св. Ярославова храма находятъ неприличнымъ и даже оскорбительнымъ для чувства народнаго благочестія имѣть въ его сосѣдствѣ памятникъ человѣку, подвигу котораго самая православная святыня этого храма обязана, быть можетъ, своимъ спасеніемъ, тогда какъ тутъ же, на той же площади, въ самой оградѣ того же храма, не считаютъ противнымъ приличію и оскорбительнымъ для благочестиваго чувства православнаго народа помѣщать и выставлять на оградѣ цѣлый рядъ вывѣсокъ съ надписями: „номера для пріѣзжающихъ“, „ресторація и трактиръ“ съ рисункомъ билліарда [1])!

„Въ заключеніе имѣю честь всепокорнѣйше ходатайствовать, чтобы, въ случаѣ отмѣны нынѣшняго мѣста для памятника, сдѣланный уже расходъ на произведенныя работы по сооруженію постамента, до 3500 рублей, былъ откуда-нибудь возвращенъ комитету, такъ какъ это деньги жертвователей, присылавшихъ намъ свои патріотическія лепты даже изъза Байкала, и ихъ вычеркнуть изъ счета мы не въ правѣ“.

Певна річ, що таке саме, або подібне „опроверженіе доводовъ духовнаго вѣдомства“ послав і Дрентельн в одповідь на запитанне ґр. Ігнатьєва. А Юзефович, добре розуміючи, що ся справа більш усього залежить від Побідоносцева, з яким він здавна особисто приятелював, послав йому копію своєї записки, що подавав Дрентельну, з додатком ось якого приватного листа:

„Глубоко уважаемый Константинъ Петровичъ! Удостойте принять благосклонно посылаемаго къ вамъ при семъ челобитчикомъ самого Хмельницкаго съ отвѣтомъ на обвинительный противъ него актъ его адвоката и, какъ праведный судья, рѣшите, можетъ ли Богданъ оскорбить какую бы ни было православную святыню своимъ сосѣдствомъ, хотя бы даже и при тѣхъ условіяхъ, какія измыслилъ для его осужденія украинофильскій его обвинитель о. Лебединцевъ. Я прямо называю этого человѣка по имени, потому что у меня въ рукахъ его собственноручная, безъ подписи, записка, поданная имъ митрополиту Филофею, вслѣдствіе которой владыка и обращался къ генералъ-губернатору Черткову, а потомъ имѣлъ объясненіе со мною, какъ изложено въ моемъ, прилагаемомъ при семъ, отзывѣ генералъ-адъютанту Дрентельну. Но дѣ-

[1]) Такі вивіски дійсно були тоді, тільки не на огорожі церковного двору, а там, де тепер стоять митрополичі доми, що проти фонтана.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:49 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ло въ томъ, что все обвиненіе достойнаго представителя украинскаго сепаратизма построено на показаніяхъ, въ которыхъ нѣтъ и слова правды. Преосвященный Іоаннъ тутъ ни при чемъ: онъ довѣрился безъ повѣрки интригѣ фарисея, который, можно быть увѣрену, не возразилъ бы ни однимъ словомъ, еслибы памятникъ ставился любезнымъ для украинофиловъ измѣнникамъ Выговскому или Мазепѣ Этотъ фарисей, будучи членомъ нашего комитета по сооруженію памятника Хмельницкому съ самаго основанія комитета, никогда ни однимъ словомъ не возражалъ никакимъ нашимъ предположеніямъ и постановленіямъ и подписывалъ безпрекословно всѣ наши протоколы; но потомъ, когда памятникъ былъ отлитъ и доставленъ на мѣсто, то есть, когда въ его осуществленіи, замедлявшемся разными обстоятельствами, не оставалось болѣе сомнѣнія, этотъ истый хохлацкій Шельменко прибѣгнулъ къ тайному намъ противодѣйствію, сперва черезъ митрополита, а теперь черезъ преосвященнаго Іоанна. Въ настоящую минуту, какъ я слышу, онъ очень ухаживаетъ за священникомъ великой княгини Александры Петровны и давалъ ему на дняхъ банкетъ; вѣроятно, старается вовлечь въ свою интригу и этотъ авторитетъ. Простите мнѣ рѣзкость выраженій, но я не переваривaю подобныхъ субъектовъ и тѣмъ еще менѣе въ санѣ православныхъ священнослужителей. Смѣю надѣяться, что вы повѣрите тому, что мною изложено въ официальномъ отзывѣ генералъ-губернатору, и освободите кіевскаго двойника Пожарскаго отъ незаслуженнаго преслѣдованія".

Що більш перемогло, оборона з боку Дрентельна перед мінїстерством, чи лист Юзефовича до Побідоносцева — невідомо, а тільки справа кінчилась так, що комітетови дозволено було вести й далї роспочату роботу коло мурования постамента під памятник, на тім самім місці, яке одвела київська городська дума. Розумієть ся, Лебединцеву зараз же стало відомо, що писав про його Юзефович, і він негайно заявив, що вибуває з комітету. На жаль, ми не маємо фактичної основи, щоб ствердити, або відкинути підозріннє Юзефовича, либонь останнїй заколот з поводу місця для памятника став ся „по интригѣ" Лебединцева. Знаємо, що він здавна раяв ставити його не на Софійській, а на Бесарабській площі, яка за його приводом і була перейменована в площу Хмельницького. Відомо й те, що за ввесь час, поки Лебединцев був катедральним протопопом у Київі, він завжди мав великий вплив і значіннє в єпархіяльних справах. В той саме час, коли став ся конфлїкт за памятник, митрополит Філофей тяжко недугував (швидко й помер), і замість його правив епархією формально вікарний владика Іоан, а фактично (як тодї казали) Лебединцев; значить, і справа з протестом проти памятника навряд щоб пройшла без його, принаймнї, поради. Тільки з якої речі треба йому було виступати в сїй справі так гостро й підступно — сього

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:49 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

не можемо зрозуміти. Розуміється ся, натяк на його нїби-то „украинофильскій сепаратизмъ“ — се була тільки полемічна фраза, якій по щирости не надавав віри й сам Юзефович, як і взагалї не щирі були його теревенї, нїби-то памятник Хмельницькому був шпичкою в ніс „українофілам“. Він добре знав, що в самому комітетї більша частина членів складалась з українофілів різної масти. До них дїйсно належав в певній мірі й Лебединцев, але українофільством був помазанний колись і сам Юзефович.

В осени 1881 року вимурували високий камяний стовп, поставили на йому кінну статую Хмельницького, накрили її деревяною будкою — та й не знали, що далї чинити. Треба було-б обсипати стовп землею та робити могилу, як було проєктовано; але фахові люди, інженєри та технїки, поміркувавши гаразд над сим проєктом, вирішили, що його не можна здїйснити: при височинї в 5 сажнїв і дїяметрі в підставі $7^1/_3$ сажнїв, як зазначено було в ствердженому царем проєктї, така могила вийде занадто крута і швидко розсунеть ся; а коли поширити її в підставі і зробити більш розложистою, прийдеть ся зайняти дуже багато місця. Прийшлось одкинути гадку про постамент в формі зеленої могили. Натомість архитектор В. Сичугов вигадав новий проєкт: обложити стовп з памятником не землею, а нетесаним камінєм, щоб вийшла камяна скеля, тільки в формі могили. І сей проєкт був прийнятий і навіть ствердженій царем, але здїйснити його не взяв ся нї один архітектор, навіть і сам автор, бо се, мовляв, дуже складна, мало випробувана робота і потрібує великих коштів. Нарештї той же Сичугов придумав, замість камяної могили, обложити постамент тесаними ґранїтними плитами так, щоб вийшла четверокутна утята пірамїда. Подавши сей проєкт на височайше ствердженнє, комітет зараз же найняв майстрів, які й прийнялись тесати камінне, що залишилось ще з того часу, як будували в Київі ланцюговий міст, і тепер було подароване на памятник Хмельницькому. Аж тут вийшов царський приказ: будувати постамент для памятника в формі камяної могили з нетесаного ґранїту, згідно з попереднїм проєктом. Тепер комітет не знав уже що й казати: одно те, що в його бракувало коштів, а друге — нїхто з місцевих архітекторів не брав ся за таку роботу. Так минув 1883-й і 1884-й роки, і тільки наприкінцї 1885-го року обізвав ся архітектор В. Н. Ніколаєв, що може збудувати такий постамент, як що комітет постачить коштів на 12000 рублїв. Його докладний проєкт і общот був провірений технїчно-будівничим комітетом при мінїстерстві внутрішніх справ, і за тим, згідно з ухвалою Державної Ради, 4 березіля 1886 р. вийшов царський наказ видати з казни 12000 р. на докінченнє будови памятника Хмельниньскому. В осени того-ж року Ніколаєв роспочав ро-

Generated on 2015-08-08 06:49 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

боту, а 11-го липня 1888-го року памятник був уже й посвячений. Під час сього свята Юзефович одібрав в нагороду чин дійсного тайного совітника, архітектор Ніколаєв — орден, а самого Мікешина забули навіть запросити до участи в посвятї його художнього твору.

Додамо ще кілька слів про кошти, які були ужиті на будову памятника Хмельницькому. Загальна сума зібраних жертв (разом з процентовим до неї прибутком) трохи не доходила до 45,000 рублїв, та з казни було додано 12,000 р., а всього пішло на будову памятника до 57,000 р. Як бачимо, сї кошти прямо мізерні, коли порівняти їх з тим, скільки коштували инші памятники, збудовані у Київі в пізнїйші часи. Крім грошових жертв, були й матеріяльні, але з них пішло в ужиток тільки камінне, з царського дозволу подароване київським кріпостним інженєрним урядом; а та мідь, що її було подаровано з морських складів, пішла марно.

Про артистичну вартість памятника Хмельницькому трудно судити, бо він лишив ся не докінченим, і постамент до його приробленo абияк, на швидку. О скільки нам траплялось чути й читати про такий присуд, фахові знавцї високо оцїнюють кінну статую Хмельницького, як справжнїй художнїй твір; але сього нїяк неможна сказати про незґрабний постамент — невдалу камяну проскуру, яка має гарний вигляд тільки влїтку, коли вся вкриваєть ся зеленим плющем.

ГР. ЧУПРИНКА.

Прощай.

Даремні скарги і стогнання;
В сльозах крівавих не шукай
Такого гострого страждання,
Як в сїм мучительнім „прощай“.
Байрон.

Я стискаю тихо руки.
Тихше, зіронько моя,
Будь весела в час розлуки,
Будь така, як я.

Наші давнї сподївання
Ростопив я в сяйві дум;
Душу манить дух шукання,
Вуха вабить шум.

Generated on 2015-08-08 06:49 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Хай моє життя шалене
Десь загине край мети,
Тільки ти іди од мене,
Мила, чуєш ти?

Тихше, тихше, все я знаю;
Серце все моє в крові,
Тільки-ж я один сконаю
В бурі життєвій.

Як умру, то й до могили
Ти, голубко, не вчащай.
Більш нема, нема вже сили...
Ну, прощай!

Перша мрія.

Десь згубила ся вона,
Як мана;
Як забутий сон;
Десь в повітрі, десь в природї,
В тихих водах, в небозводї;
Так, як губить ся, зникає,
Нїби зрадником тїкає,
Перший образ, перший тон
В чарах юного кохання
І наївного єднання
В час, як манить всїх весна.
Десь згубила ся вона,
Як мана.

Простір душевний.

Більш нема слїпої віри,
Більш нема болючих драм;
Вже повалені куміри
І спустїв мій давнїй храм.
Я за храм беру природу,
Барви квітнучих картин,
І співецьку нагороду
Маю в чарах власних змін.

Маю силу в перетворах
Тільки звірених знаттям,
В передзвонах-переборах
Повних щирим почуттям.
Стала пусткою кумирня,
В нїй трава вже розрослась
Там, де рання і вечірня
Пісня голосно лилась.

Generated on 2015-08-08 06:49 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Можна плакать над пташиним
Вітром зламаним крилом,
Можна битись з комашиним
Непомітним лихом-злом.
Взнає ж певне, дійсне горе
Не фанатик, а естет;
Муки страдницькі поборе
Аналїтик і поет.
Хто не мав слїпої віри,
Той не мав болючих драм
І високий голос лїри
Слав заляканим серцям.
Каюсь, пив я поцїлунки,
Щоб залить свою жагу,
Брав укохані дарунки,
Як пчола з квіток пергу.
Мав чуття болюче, пяне;
Чув навколо аромат,
В грудях серце неслухняне
І ману зелених шат.

Звав красою дорогою
Все, що юні почуття
Не лякало нї вагою,
Нї розробкою знаття.
Так, я був тодї щасливим,
Та покинув щастя сам
Всїм натурам нежурливим
І заслїпленим серцям.
Став тепер я тільки вільним,
Збувшись драм і всяких зрад;
В час утоми нероздїльним
Став зі мною білий сад.
Тільки знов кохати буду,
Тільки знов почую пал, —
Серце матиме облуду
За хвилинний матерял.
Каюсь... Тільки там, де спокій,
Мляво блимає життя;
Краще взнати гріх глибокий
І болюче каяття.

Перед світом.

Сад. Розлягаєть ся спів соловя.
Блимають іскорки-зорі.
Спить вона,—ворог—красуня моя,
Сам я в трівожному горі.
Як то прорветь ся?. Мій вік молодий
Матиме щастя чи лихо?

Цвітом потомлені пишні сади
Дихають легко і тихо.
Долю невільницю сам розкую,
Сам познїмаю кайдани,
Вийду назустріч і сонцю і дню,
Збувшись палкої омани.

Generated on 2015-08-08 06:49 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

С. РУСОВА.

Дещо про сучасне французьке красне письменство.

Сучасна французька лїтература далеко не так відома нашим читачам, як була вона за часів Мопассана, Доде й других видатних французьких письменників XIX віку. Навіть імена лїтераторів XX віку — окрім Анатоля Франса, — мало кому у нас знайомі, так наче цїкавість до колись такого привабливого французького красного письменства зменьшила ся. А тимчасом слїдкуючи за лїтературними рухами талановитої латинської нації не можна не бачити, що вони що далї набирають нової краси, прокладають нові стежки й малюють нам громадське життє Франції в рїжноманїтних кольорах й ставлять ся до нього з неоднаковими вимогами громадської етики. Як що Поль Маргерит веде свої звичайні оповідання про нїжне глибоке кохання, психольоґічні нариси родинних драм й непорозумінь — то у молодших письменників можна почути нові теми: так видатний сучасний романїст Лїхтенберже дає чудові нариси дитячої душі й тих ненормальних умов, в яких доводить ся дїтям виховувати ся, — Le petit roi, — Mon petit Trott, La petite socur de Trott й др., але обік з ними він дає цїкавий дослїд психольоґії національного почуття — Iuste Lobel, Alzacieu — як воно потроху захоплює Альзасця Льобеля, дуже широко розвиненого соціялїста, який спочатку визнає владу одного загального ґуманїзма, необхідного за-для єднання усїх народів межи собою. Але поживши в своїому рідному Альзасї, та переживши ті умови життя, які там утворює панованнє Нїмців, Льобель цїлком захоплюєть ся національним питаннєм, він впевняєть ся, що без визнання прав кожної нації не може бути пасіфізму на землї. Се роман більш фільософсько-соціяльний, аніж одної психольоґії кохання. Так само останнїй твір Анатоля Франса „Les dieux out soif“ має теж більш фільософський зміст: на фонї пекучих подїй першої великої французької революції Анатоль Франс виявляє, як переконання людей постійно змінюють ся й як треба ставити ся до них з широким розумінєм й всепрощеннєм й понад усїма поглядами, людськими переконаннями найкращу красу має розум й почуттє жалощів, любови до усякої людини. В романах Базена виявляєть ся патріотичне почуттє до любої Франції, до землї й вимальовуєть ся настрій сучасного селянства й змагання земельного французького панства повернути ся до своїх замків, до землї, служити її місцевим інтересам. Така-ж течія проходить й в романї Бордо—Le pays natol — де молодий землевласник, живучи в Парижі, вже рішучо хоче збавити ся усяких звязків з своєю землею й приїздить в свій замок, щоб продати його. Але тут обхоплює його свідомість своїх обовязків до

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:49 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

свого рідного краю, до людей, які живуть забуті, занедбані без жадного культурного просвітку. Й молодий землевласник зрікаєть ся свого паризького житя, зостаєть ся „на землї“, приймає участь в громадському житю. І у Бордо і у Базена в його романах „La terre qui meurt“, „Le blé qui lève“ почувають ся однак ворожі відносини до соціялїстів, до їх роботи серед селянських робітників, до їх участи в виборах провінціяльних; висловлюєть ся прихильність до місцевого панства, яке працює й живе відповідно французьким традиціям, подаючи одну руку селянству, а другу церкві. Але без огляду на напрямок думок сих письменників, їх романи цїкаво малюють сучасне провінціяльне житте панів, які бажають нових відносин до селян, до робітників, а також паничів, які доводять до гріха сїльських учительок — як в романї Гише—Cebste Prudhomat. Але, як нї як, а сї усї романи розвивають усе старі мотиви кохання або шукання modus vivendi в умовах буржуазного житя. Зовсїм нову й форму викладає й нову ідею становить в сучасній французькій лїтературі новий письменник Ромен Роллян — Romain Rolland в своїому творі—Cristophe Iean — Христоф Іван. Се роман-біоґрафія, росписаний в вісьми книжках, який своєю детальністю нагадує твори Діккенса, але зовсїм до них неподібний тим, що добра чверть сього роману є чиста публїцистика, але публїцистика художня й цїкава. Ромен Роллян дає нам хронїку житя не тільки самого героя — він наче поширює межі індівідуальних інтересів й захоплює читача глибоким аналїзом особистих рис національних — він вимальовує три нації — Нїмців, Французів і Євреїв, й треба дивувати ся, як правдиво Француз зміг поставити ся до нелюбих ворогів своїх по той бік Рейна. Шкода тільки, що талановитий художник в останнїх томах свого твору більш обмірковує психольоґію Французів й не дає таких виразних правливих образів, які блищать на сторінках перших трьох томів, присвячених нїмецькому житю. Герой романа — Хрістоф Крафт — типічний Нїмець, музикант; автор присвячує перші два томи „l'Aube“ та „le Matin“ дитячим рокам його житя. Христоф син музиканта з оркестра прінца невеличкого нїмецького князївства, недалеко від французького кордону, але не в Альзасї, а в щиро нїмецькому містї понад славетним Рейном. Христоф „вундеркінд“ й дуже рано починає свою карієру придворного музиканта пянїста; його грою захоплена уся родина прінца, ним пишаєть ся усе невеличке місто. Як живі повстають перед читачем батьки Христофа — безпросвітний пяниця музикант, який в горілцї загубив свій талант, мати Христофа — кротка малоосвічена працьовита Нїмка, яка усе житє пòклала на дїтей, яких гріє її проста щира ласка. З трьох її синів один Христоф, як найстарший шанує її й допомагає їй після смерти батька. Вони так дружно лагідно живуть у двох бідно, але забезпечені заробіт-

Generated on 2015-08-08 06:49 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ком Христофа. Хлопець виростає на волі, але працюючи тяжко, в нього виробляєть ся міцний, гордий характер, весь час він неспокійно шукає краси, високе змаганнє до музики стає головною метою й змістом його житя. Він не тільки грає в оркестрі, грає на фортепянї — він пише музичні твори, коли по власному натхненню, коли з наказу прінца. Злиднї, залежне становище якось ставлять молодого талановитого хлопця осторонь від суспільного житя, тілько в природї вільно почуває він себе й пильно прислухаєть ся до тієї чарівної мельодії, яка леть ся йому і в пташиних співах, і в стогонї вітру в лїсї і в дзвінкому шопотї води й в дзюркотанню усяких цвіркунів й т. и. Душа знервованого музиканта дуже рано наповнюєть ся коханнєм, спочатку зовсїм ідеальним— Христоф простий й бідний, закохуєть ся в панночку багату — свою сусїдку, якій він дає лекції музики. Коханнє обриваєть ся нагло, бо мати увозить свою дочку далї від такого неможливого коханця. Далї йдуть роки самітнього невеселого житя з мамою, серед невпинної працї, випадково Хрістоф закохуєть ся в сусїдку удову, мляву красуню, яка дає себе кохати, сама з якоюсь лїнивою недбайливістю не знає чи кохати чи нї симпатичного парубка. Але й се коханнє несподївано закінчуєть ся смертю Сабіни й душа Хрістофа остаєть ся знову незадоволеною, самітність і сум обхоплюють його. Дуже гарно малює Роллян при сьому, які пльотки складають ся в невеличкому містї з поводу романтичних подїй придворного музиканта. Усї втручають ся непрохані, заводять сварки навкруги його, особливо, коли усї сї підглядачі запримічають, що Хрістоф скоро по смерти Сабіни, закохуєть ся в дївку досить порочної етики й не соромить ся отверто гуляти з нею. Се коханнє з Адою захоплює Хрістофа першою молодою страстю, яка завше має свою могутню красу й поезію. Але чистий ідеалїст художник не зміг довго жити в тій нечистій брехливій атмосферї, серед якої пишала ся його непорядна коханка. За першою її брехнею, за першим її подлим вчинком, Хрістоф кидає її, коханнє у нього зразу перевертаєть ся в презирство. З сього часу Хрістоф вже не шукає кохання, він підходить до жінок з якоюсь чистою товариською ласкою, він стає до них в близькі, але завше уважливі, щирі відносини; де-які жінки за се йому вдячні, а де-які лїчуть його за се дурненьким, бо кожна жінка не рада так пошанї чоловіка молодого, як найменшому його хвильованню від її краси.

Потроху гордий характер Хрістофа не мирить ся нї з своєю службою у прінца, нї з вузенькими поглядами на етику, на музику, на красу, які панують навкруги його. Він з суворою критикою переглядає усї твори нїмецьких клясиків, бачить їх хиби, сміло висловлює свою критику й шукає нових творчих шляхів, засобів. Він пише свої Lieder — Співи по новому — й нїхто його не розуміє, його сімфонїю осмiюють,

Generated on 2015-08-08 06:49 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ніхто не хоче друкувати сих творів. І тільки десь з глибини нїмецької провінції озиваєть ся якийсь справжнїй музикант старий Шульц й несе молодому композиторови своє привітанне. Гостюванне Хрістофа у сього старенького Нїмця ідеалїста належить до самих яскравих сторінок романа Ролляна. Постать Шульца й його приятелїв намальована майстерно. Теж гарно виведений другий Нїмець музикант Hassler — Гаслєр, який за карієру віддав й свій талан й свою душу, висох увесь й хоч чуло розуміє красу музичних творів Хрістофа, нїчим не хоче йому запомогти.

Що далї становище Хрістофа гіршає, прінц після одної занадто смілої статтї свого музиканта гонить його від себе. Через його роман з Адою місцева буржуазія одмовила йому його лєкції музики, він остаєть ся без друзїв, без грошей, серед ворогів, які не розуміють й ганблять його. Тодї він рішає покинути ненависне місто, залишити бідну стару неньку саму й подати ся в країну волї, в Францію. Вона вабить його своєю волею; „Там, думає він, зрозуміють й мою критику старих богів й моє шуканнє нового, свого, незалежного шляху“. Несподївана подія примушує його, як найскорійш тїкати з рідного краю, щоб не попасти у вязницю. В Парижі начинаєть ся його нове житє, бідованнє, злидні, ще більша самітність; спочатку Хрістофа вражає парижське житє паганїйшими уявами його роспусти, поверхового відношення до усього чужого, прихильністю до своїх традицій і вбожеством музикальної освіти, музикальної творчости. Тільки дружба з одним молодим, теж бідним й самітним хлопцем, починаючим письменником, дає щирому серцю Хрістофа втїху й тільки Олівє навчає палкого Нїмця глибше придивляти ся до французького житя, щоб зрозуміти його особисту красу. Він справдї упевнює Хрістофа, що почуттє волї — пануюче почуттє Франції. „Французи живуть за ради щастя бути вільними. Бути вільними, почувати, що усї навкруги тебе мають вільний розум, мають волю житя — се таке невимовне щастє, що здаєть ся, наче душа твоя плаває в якомусь безконешному повітрі“. „Нащо менї ваш порядок, каже Олівє, коли Хрістоф вихваляє йому нїмецький лад житя, нащо менї твоя забезпеченність житя, непогрішна дісціплїна в чотирьох стїнах твоєї славетної імперської казарми. Та я вмру там від задухи, без вільного повітря. Нї, ми вимагаємо усе більш й бїльш волї, усе вільнїйшого повітря. Завше, постійно ми шукаємо усе більшої волї“. Потроху Хрістоф пізнає найкращі кола французького суспільства, тих Прометеїв та Ікарів, які невтримно ведуть наперед усї думки й змагання не одної Франції, а всесвітнї, він починає знати справжню Францію — чисту, вільну, героїчну, таку, яка вона вийшла з страждання після 1871 року, яка через віки складає найкращу культуру, яка стає прихильно до усїх народів й розуміє чужі

Generated on 2015-08-08 06:49 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

страждання сама зазнавши досить пекельних мук, яка волю ставить вище усього. Хрістоф побачив й той страшенний індівідуалізм житя, який так вражав його сантіментальне нїмецьке серце; усї живуть маленькими кастами, одні до других не мішають ся, наче справдї „on u ést pas de la même race“ — наче не одної породи люде й треба щось надзвичайного, щоб захопило в один настрій ріжних Французів; бачив він страх стати смішним — найбільш усього страхаєть ся кожний Француз. Але побачив теж Хрістоф ту привабливу прихильність, з якою простий французький люд стає на запомогу кожному, хоч свойому хоч чужинцю, в бідї — як його вирятувала хворого проста покоївка Сидонія. І зрозумівши Францію Хрістоф покохав її, але як тільки прийшла чутка про можливість війни з Нїмцями — він готовий був зразу зрікти ся й свого друга Олївє й Франції й вертаєть ся „nach Vaterland“, бити ся з Французами, хоть Париж, а не нїмецькі землї признали талан Хрістофа, дали славу його новим музикальним творам. Увесь час Роллян підкреслює щось примітивне в натурі свого героя Нїмця: се варвар з нестриманними сердечними рухами, з щирою орґанїчною ласкою до людей, з чистою, без користи жадної душею, орґанїчно етичний й ідеалїстичний. Тодї, як Французи виявляють себе занадто культурними, стриманими, з більш розвиненим розумом, з широкими поглядами, більш сухі з боку почуття. Трудно сказати, чи воно справдї так, бо характеристика національного типу занадто широкий сінтез, який не легко піддаєть ся точнїсінькій детермінації. На те-ж ми вже одмітили, що на жаль Роллян не дає таких яскравих французьких постатей, якими цїнні його перші, присвячені Нїмцям, томи. Так само цїкаві постатї з жидівського громадянства, як в Парижі, так і в нїмецькому містї. Вони намальовані досить яскраво — добрий щирий Моох, який допомагає Олївє й Хрістофови в їх поганих матеріяльчих обставинах, Гехт, безсердечна людина, яка використовує, як може талановитого Хрістофа, Мангейм — типічний буржуа, який дає гроші на часопись й т. и.

На роман Ролляна не можна не звернути уваги, бо не зважаючи на хиби й слабі сторінки, він несе в собі щось нове, дуже, сміле, він висловлює своїм землякам чимало докорів, малює їх не тільки в святочних уборах, але й в буденних задріпаних шатах. Провідцем гуманїзма й чистої етики він робить не Француза, а Нїмця. Мова Ролляна зовсїм особлива й дуже красива: що фраза — то коротка закінчена думка, мов одрубана, але ясна, яскрава. В деталях багато юмору, багато пильного психольоґічного аналїзу. Цїкаво слїдкувати, як то росквітчаєть ся його молоде художнє завзяттє. До сього часу окрім сього роману-хронїки „Хрістоф Іван“ Роллян писав чимало біоґрафій музикантів, писав де-які драматичні невеличкі речі — „Дантон“ „Робеспєр“. Скрізь видко

Generated on 2015-08-08 06:49 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

його прихильність до дужих дїяльних постатей. Таким дужим цїльним, але трошки занадто варваром виступає його симпатичний Нїмець-музикант Крафт, якого зневажили в рідному краю, а якому доля хоч трохи усміхнулась нїде, як в Парижі, в сьому всесвітньому ярмарку, до якого сходять ся найталановитїйші люде усяких націй.

Обік з найкращими письменниками сучасної Франції, розглянемо твори французьких письменниць, яких тепер там дуже багато. Взагалї творчість жіноча рідко коли має оригінальну вартість, тільки де-які імена, як Жорж Занд, Бичер Стоу, Марко-Вовчок, Адда Неґрі виступають, яко світочі нового соціяльного художнього твору: їх чулі серця наче сильнїйш других вражають ся й болїють неправдою, більш захоплюють ся шуканнєм правди, анїж утвореннєм краси. За для них — їх талан стає міцним засобом боротьби з неправдою, шуканнєм нових, справедливих форм житя. В їх творах завше панує якесь одно почуттє, або одна яка небудь думка — їм бракує широкої знайомости з ріжноманїтним житєм, з ріжними психольоґічними типами. Але вони завше озивають ся на саме пекуче питанне їх часу, на ті духовні змагання, які за їх часи найбільш хвилюють жіноцтво, викликають потребу нових суспільних форм. Жорж Занд борола ся за волю пригнобленого люду, Адда Неґрі за визволенне робітника й робітниці. Сучасні французькі письменницї роздивляють пекуче сучасне питанне: як поєднати визволенне жінки, її захопленне інтелєктуальною працею з її традиціонним, орґанїчним становищем жінки й матері, оборонця родинного житя, старовинного атріума, на якому жінкам присвячено споконвіку підкладати жару й вогню, щоб гріти ним чоловіка й дїтей.

Жіноче питанне розвиваєть ся в Франції дуже поволи, бо Франція в сьому питанню дуже консервативний край. Теоретично так званій емансіпації жінки не ставить ся жадних перешкод, й уряд й наукові інстітуції дають однакові права науковій й другій дїяльности і жінки й чоловіка, й француженки за останнї 15—20 лїт зайняли певне становище й в педаґоґічній дїяльности й в медицині й в юрисдикції. Але громадянство французьке ще зовсїм непевно держить ся на новому ґрунтї визволення жінки: буржуазна традиція там куди міцнїйша, анїж в нас й жінка там, хоч би яка була освічена, хоч як би не виявляла свої наукові або художнї таланти, перш усього мусить належати свойому господарству й своїй родинї. Перш усього вона повинна дати свойому чоловікови найкращі обставини житя, хоча-б за ради сього приходило ся їй зректи ся своїх найулюбленнїйших наукових завдань. Наука, дїяльність громадська, педаґоґічна — усе се належить дївчатам, чи молодим, чи старим, які не можуть або не хочуть заводити своє родинне кубелечко; инакше жінка виходить якоюсь злочинницею, яка псує житє й

Generated on 2015-08-08 06:49 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

своїому чоловікови й собі. Питанне справді в багатьох випадках стає дуже гостро й може бути розвязане спільними змаганнями, як жінок, так і чоловіків.

Літ 8—9 тому з великою цїкавістю читали роман пані Колєт Івер (Colette Iver) „Прінцесси Науки“ (Princesses de Science), де вимальовано кільки постатей жінок-лїкарок, або як їх там названо „докторес“. Кожна з них особисто розвязує для себе питанне: як поєднати свою „науку“, свою інтелєктуальну працю з вимогами серця, з коханнєм й родинним житєм. Найстарша з них, видатна своєю лїкарською освітою пані Лянслеве — зістала ся дївчиною, визнаючи неможливим еднати свою лїкарську професію з родинними обовязками. Але признаючи вимоги серця й природи вона рішуче висловлюєть ся за вільне коханнє й віддаєть ся йому, коли найшов ся той велетень душі й тїла — славетний доктор Бюссар — який опанував її серцем на який час! З другого боку, в тому самому великому парижському шпиталї, ще набіраєть ся науки молоденька, дуже порядна, але бідна російська студентка Дїна Скарова. До неї залицяєть ся один молоденький лїкар Француз. Дїна мріє тільки закінчити курс, щоб заробляти й самостійно вибити ся з злиднів. Але коли лїкар сватає її, вона виходить за нього заміж й кидає свою улюблену медицину. З Дїни стає ідеальна дружина, вона уся віддаєть ся своїому кубелечку, а наука, якої вона таки набралась за часи вчення, дає їй змогу гиґієнїчно виховувати дїток своїх та запомагати своїому чоловікови в його де-яких лїкарських справах. Вона щаслива й за свою медицину не журить ся. Третя постать, се пані Аделина — замужня вчена акушерка. Медицина за для неї — то її хлїб, вона заробляє на дїтей, бо чоловік хоча добрий, але невдалий, великого заробітку собі не знайде. Пані Аделина шановна особа серед видатних парижських лїкарів, її повсяк час назначають на операцію, її ставлять до великих пань на родини. Але роман збудований не на сих простих своєю психольоґією жінках, героїня його Тереза, дочка видатного лїкаря, а потім жінка не знаменитого, але талановитого лїкаря. Вона має видатний талант до науки, її тягне до медичної справи ще з дитячих лїт. Ся наука, науковий дослїд, самостійно нею зроблений — се усе її щасте-доля, її слава, майбутня славетна дїяльність. Вона тільки й мріє про незалежну наукову працю. Коли її наречений благає її зректи ся медицини, стати цїлком його, його жінкою й більш нїчим, Тереза незгожуєть ся, бо вона так само природно, суцїльно кохаєть ся в науцї, як і в його коханню. Одірвати себе від науки вона не може, як не може одмовити ся від любого коханця. І вони побрали ся: Тереза працювала в одній лїкарнї, чоловік її в другій, Тереза готувала свою „тезу“ — працю на званнє доктора медицини. Їй так приємно, що вони товариші з своїми науко-

Generated on 2015-08-08 06:49 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

вими інтересами, вони живуть не самим коханнєм, а й другими гарними високими ідеями. Але те, що вабить сю чудово змальовану жінку, те тільки дратує чоловіка, викликає в ньому якусь заздрість, незадоволеннє. Коли Тереза не радіє своїй майбутній дитині, бо її народженнє перебє їй в роботі, Гемене визнає її трохи не злочинницею. Але раз дитина народила ся, Тереза її страшенно любить тільки за-ради своєї дорогої праці, не вигодовує її сама, а наймає кормилку. Дитина не дожила й року, й тяжко вразила своєю смертю серце батька й матері. Тереза, щоб пережити своє горе, ще більше віддаєть ся праці й науковим дослїдам, вона вже справжній шановний лїкар, який практикує з захопленнєм і навкруги якого вже лунає слава, віра в її талант, любов до її чулого жіночого серця, з яким вона запомогає слабим. Навпаки, чоловік її шукає відради коло другої жінки, простої й доброї, яка вміє й поласувати його смашним снїданком, то улещує вихваленнєм його знання, то просто даючи йому ласкаву дружню запомогу. Дїло доходить до того, що Тереза, щоб рятувати свою родинну долю, свого коханого чоловіка, таки примушена занехаяти дорогу справу й закопати ся в родинному житю — виготовляти смашні страви, впорядковувати увесь лад в хатї й утворяти навкруги чоловіка сприяючі його вимогам умови житя. Свою незалежність, свої самостійні бажання, свої духовні, наукові змагання — треба офірувати для добра чоловіка — инакше пропаде родина. І Тереза приносить жертву, ламає себе, вбиває в собі усю розумну істоту, зрікаєть ся слави, духовного щастя, усе несе на офіру— й видатні лїкарі, її товариші, похваляють сю жертву, радіють, що в Терезї жіноча чулість перемогла її розумову цїкавість й хоча загинув видатний лїкар, але виявилась вірна дружина.

Для нас, не Французів, таке розрішенне складної справи — розумового поступу жінки — здаєть ся якимсь страшенним самогубством, чимало в нас вже й є жінок, які самостійно, обік з чоловіком й науку розробляють й лїкарують й мають усякі посади. Хіба їх родинне щастє гине від такої свідомої роботи жінки? А в романї Коллет Івер навіть бідна панї Аделїна, яка своїм тяжким заробітком годувала своїх дїток, в кінцї кінцїв признаєть ся Терезї, що медицина загубила її родинне житє, бо дякуючи тому, що вона мусїла кидати по усяк час хату — чоловік з суму розпив ся, дїти повиростали без догляду, й ся освічена акушерка, без чиєї запомоги видатні лїкарі не приступали до операцій, вона ганьбить свою професію, як шкодливу за для кубелечного житя. Й справдї задоволеною, щасливою зістаєть ся з усїх героїнь романа Івет та вбога Дїна, що вийшла заміж й занехаяла усяку науку, усяку самостійну наукову працю. Латинський atrium бере перемогу й міцними ланцюгами затримує усе змаганнє французької жінки до незалежної наукової праці, до самостійної інтелектуальної професії.

Generated on 2015-08-08 06:49 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Але проходить літ 8—10 й житє проторює нові шляхи, жінка в боротьбі своїй захоплює ріжні становища, й на всіх виявляє сталу працю, розумову міць. І та сама Коллєт Івер в одній з своїх останніх праць малює нам й адвокатку й докторес й просто широко освічених жінок, які своєю працею, своїми свідомими поглядами, заробили від усіх пошану. Але... пані Івер й тут не зрікаєть ся своїх особистих поглядів на жінку: в якому-б становищу вона її не бачила, вона, підвівши з офіціяльного її обличя запинало, вуаль, бачить могутню силу серця, душі, величезну владу почуття, яка й дає жінці величню красу, дає їй в усіх моральних питаннях перемогу понад чоловіками. Збірничок нових оповідань Коллєт Івер „Un coin du vaile“ — „З під вуаля“ — дає нам цілу низку симпатичних постатей сучасних француженок, які беруть ся за ріжноманітну працю, але в кожній виявляють свій строгий моральний погляд, своє власне гаряче почуттє ласки, жалю до людей. Ось перед нами жінка-адвокат—в оповіданню „Le cas de conscience de l'Avocate“ —„Совісний случай адвокатки“—панночка Оделїн має змогу через одно бракорозводне діло вийти з темряви на світ широкий, з тяжких злиднів в достатки, з невідомої соромливої працьовниці, маючої одні обовязкові від суда оборони якихсь злодіїв, — стати видатною славетною оборонницею, за яку будуть писати паризькі часописи, до якої звертатимуть ся паризькі пани з користними ділами. Але в сій справі панночка Оделїна спочатку мала діло тільки з жінкою, яка скаржила ся на чоловіка й вимагала розводу і звернула ся до панночки адвокатки, довіряючи їй самі інтімні куточки своєї душі, інтімні події свого безталанного родинного житя. Адвокатка усім серцем співчувала молодій жінці і вже виготовила грізну промову проти жорстокого гнобителя її. Товарищ п. Оделїн вів справу чоловіка, й обоє вони тішили ся, як вони виступатимуть в такій пишній справі. Одним ранком в убогу кватиру адвокатки завернув якийсь пан; се був чоловік тої жінки, розвод якої вела п. Оделїн. Пан де Сави звернув ся до молодої оборонниці, благаючи її замирити його з його жінкою. Він вияснив її, що межи ними виникло лише непорозумінне; він знає, який гарний вплив має на ту жінку молоденька адвокатка й він в її руки віддає щастє своє й своєї жінки. Слухала його адвокатка й чулим серцем вгадувала, що сей багатий пан каже правду, але вона, як адвокат жінки, може відкинути усї його завірення й держати ся того ґрунту, на якому справа була поставлена жінкою сього нещасного чоловіка, але... чи се буде по правдї? Чи може вона й тепер з такою-ж певністю виступати перед суддями з своєю промовою проти чоловіка? Чи мусить вона, забуваючи усю свою користь від сієї справи, клопотати ся за щастє сих чужих за для неї людей, замиряти їх. Вона оглянула своє вбоге помешканнє, старе його збіжже, огля-

Generated on 2015-08-08 06:49 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

нула своє негідне вбранне, побачила в невеличкому дзеркалї своє втомлене обличє — дїло родини де Сави давало їй гроші, блискучу славу... але!

Через кілька днїв її товариш по сїй справі як буря влетїв в її хату: що ви зробили? Де Сави замирили ся, се під впливом ваших розмов з жінкою; на що-ж ви се зробили? Добре ви собі заробітки здобуваєте!—здивовано питав він, придивляючи ся до веселого молодого обличчя й слухаючи, як панночка Оделїн вмовляла пана де Сави вернути ся до свого чоловіка!

Велику силу почуття виявляє друга героїня Колєтти Івер — „Дружина“—„L'epouse“,—яка через роки несе страшенний хрест страждання. Її коханий чоловік, не проживши з нею й одного року в щастю, занедужав психічно й вона одним одна пестувала його, вигадувала усякі засоби, щоб полегчити йому його страждання, ходила коло його, як коло малої дитини й на диво усїм лїкарям діждала ся, коли до чоловіка повернула ся ясна свідомість. І усї муки, які вона переживала, здавали ся їй легкими й необхідними, бо вона так щиро, так свято, кохала свого чоловіка. Дуже гарне оповіданнє, „Ces demoiselles Fjord“ — „Сї панночки Фйорд“—про двох сестер з Норвеґії, що працювали в одному французькому шпиталї. Якісь холодні, витримані, вони скрізь викликали до себе пошану - молодша так любо пестила дїтей недужих, й сама за ними захопила обкладки на горло, дифтеріт й померла. Усе місто проводило її до домовини. Померла такою молодою й в землю понесла серце повне кохання до одного з лїкарів. Старша її сестра теж любила, але мати її коханця прийшла у неї спитати, чи ті пльотки про роман одної з сих панночок Фйорд відносять ся до неї чи до її тільки що так почестно похованої сестри, бо як що сї пльотки не до старшої сестри чіпляють ся, то старенька пані дуже радо прийме панночку Фйорд за свою невістку. Йоганна уявила собі ясне чудове гарне обличчє її меншої сестри, яке тільки що лежало усе уквітчане в домовині й на се обличчє, на віки мовчазне, вона кине грудку грязї, за те що вона молоденька любила? Нї, хай сей бруд, хотя й неправдиво, а ляже на неї, на живу. Йоганна нїчого не одмовила добродїйній пані, вона покинула сей госпіталь, де їй так гарно працювало ся, покинула коханця й свою єдину, чисту мрію про щасте. Чистим, гордим холодом норвежських фйордів віє від сих постатей із яких нї згага щастя, нї звичайна радість житя в працї, не вирве жадного порушення строгої глибокої жінки. Й якось радісно зустрічати в французькій літературі, обік з тим шиком коханки, жінки адюлтера, до якого ми звикли в більшости романів Мопассана, Маргеріт й др. Така сама постать величня, повна сили зректи ся себе, забути усе лихо, яке сама вона вистраждала, щоб простити, щоб себе від-

Generated on 2015-08-08 06:49 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

дати на добро другої, незрідка найденої людини — як в оповіданню „Страхованнє житя“ „L'assurance“.

Форма коротких оповідань більш до лиця Коллєт Івер, в них усї постатї вимальовані досить яскраво й усї обвіяні якимсь серпанком симпатичної щирости, Коллєт Івер присвятила свій талан жіночий психольоґії, в неї вона й дотепна й талановита. Постатї чоловічі невиразні й намальовані більш як декорум, на якому вирізують ся дїяльні повні запалу й снаги жіночі постатї. В романах Коллєт Івер більш млявости, занадто багато малозначних епізодів й дуже вони ростягнуті. Але взагалї се талановита письменниця, яка малює сучасну нову французську жінку „la cérébrale“—се-б-то таку, що живе інтеллєктним житєм, шукає освіти, незалежности й працї головної.

Другого напрямку додержуєть ся сучасна письменниця панї Марсель Тінайр — Marcelle Tinayre. Се освічена панї, яка виступає з відчитами — conférances — яка багато на свойому віку бачила, бувала в чужих краях, що француженки рідко смакують, бо як кішки кохають ся в своїй власній домівцї. Вона має більш фільософічний погляд на житє й в своїх творах малює його так, наче дивить ся звідкільсь з гори, сама не приймаючи участи, не підходячи занадто близько до своїх героїв. Такі її романи „La maisou du Péché“ (Дом гріха), „La douceur de vivre“ (Сладість житя) й др., з яких найбільше відомий її „Галлє“ (Hellé), увінчаний французською академією. Вона не знає підсоложування, вона не виявляє осібної симпатії до жінок, але в їх психольоґії розбіраєть ся дуже гарно, й завше виявляє не самі тільки добрі риси, а й усякі дрібні дефекти. З новійших творів Марсель Тінайр досить цїкавий щоденник однієї жінки — Madelaine au Miroir — „Маделена коло дзеркала“. Сама письменниця так характеризує сю книжку: „Се збірка вражінь, споминів, думок, де мрії помішані з правдою. Се дзеркало в руках жінки, якій приємно придивляти ся, як на невеличкому склї відбивають ся її задумане обличче, її уважлива душа, як проходять на ньому тїнї й промінні почуття, біжучі образки, уривки житя“.

І справдї, в сьому збірничку відбила ся чула, мрійна душа розвиненої широко, й щиро чулої, жінки, й приємно стежити за її думками. Маделена удова, у неї вже дорослий син й дочка. Одружила ся вона зовсїм á la française, без кохання, без пристрасти, але весь час за житя чоловіка вона нїчим не зрадила йому і межи нею й ним панувала щира приязнь й пошана. Її серце тільки одного разу справдї тремтїло коханнєм, ще ранійш анїж вона одружила ся — але той чоловік обминув її й вона не зазнала палкої ласки дїйсного кохання й коли помер її чоловік, вона стала жити заради своїх дїток, не бажаючи у друге дружити ся. Усе цїкавило її, книжки, люде, вона до усего ставала уважливо. Кожне

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:49 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

своє почуттє вона аналїзує. Вона страшенно любить своїх дїток, особливо сина, але тонко відрїжняє, де в неї озиваєть ся чисто звірячий інстінкт, з яким вона як звір, як мати доісторичних часів хотїла-б захистити своє дитя, аби він жив. З другого боку вона—мати нових часів, вона любить його не тільки за те, що він частина її тїла, а за те, що він й духовно вихований нею таким, яким їй здаєть ся найкращий тип розвиненої людини, вона знає що се найдорожчий її скарб — її син — належить не їй одній, а цїлому громадянству, своєму краєви — й треба якось душити вглиб той інстінктовний стогін душі „аби він жив!“ Але ласки до дїтей мало за-для щастя сієї тридцятипятилїтньої особи — скільки думок не поділиш з дїтками, не висловиш їм того почуття, яке світить ся в душі й хоче вибухнути безпосередно — чи-ж можна їх молоді ясні душі турбувати незрозумілими за-для них переживаннями? А думати й перечувати усе самій — та се-ж самота! І потроху в душу Маделени непомітно входить ласка до одного з її приятелїв, який нїжно, з пошаною обгортає її своїм коханнєм. Вона довго не піддаєть ся, довго держить ся одної дружби, вона лїчить молодого гарного Жильберта своїм найкращим другом, йому можна усе розсказати, він розуміє усе невимовлене ще, з ним радісно, за ним у слїд летять думки, коли його нема коло неї, він так обережно з нею поводить ся, але вона знає, вона що-дня страхаєть ся, щоб її молодий друг, не дуже вже й молодий, такий трохи як й сама удова, не сказав такого слова, яке навіки порізнить їх, зруйнує те свїтле щастє, яке вона має від його дружби — бо вона-ж не хоче одружити ся вдруге, вона-ж дїтей дорослих має. Талановито, тонко проводить пані Тінайр сю боротьбу в душі такої глибоко себе аналїзуючої людини, як Маделена. Скільки раз ви, читаючи її щиру сповідь, боїте ся, що вона ось-ось зречеть ся свого щастя, прожене Жільберта, щоб нїчим не попсувати своїх ласкавих відносин до сина й дочки. Але й син і дочка вже трохи не дорослі, вже самі шукають свою долю. А як знайдуть, то покинуть матїр, й не задумають ся. Маделена визнає їх право на се, й не ревнує, але... ой як їй холодно стане тодї, як самітно .. А Жильберт так її любить, він теж одинокий. І Маделена йде до нього, останнє коханнє дає їй таке щастє, якого вона не зазнала за усе своє житє.

Така проста романтична завязка твору Марселї Тінайр, та й ся романтична подїя не розвиваєть ся на очах читачів, а тільки відбиваєть ся в щоденнику Маделени. Але обік з нею скільки постатей рїжних француженок проходить в тонких правдивих характеристиках Маделени, усе се типи звичайні, середньої паризької буржуазії, за-для яких мода — закон, які за внїшньою красою ховають пусте нутро, які зловживають своїми довгими язиками, й подруги одна другу раді словами зганьбить, він теж одинокий. І Маделена йде до нього, останнє коханнє дає їй таке щастє, якого вона не зазнала за усе своє житє.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:49 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

бити поза-очи, а в очі підлещують ся одна одній. Маделена бачить в сьому поганий вплив на жінку Парижа, з його лихорадним житем, в якому усї живуть під якимсь загальним гіпнозом, не так як кожний хоче або хотїв би, а так як „усї": треба щоб помешканнє було вбрано, як остання виставка меблї визначила, одягати ся, як вимагає мода, хоча-б вона калїчила вашу природну фіґуру, не бути нї дурнїйшою анї розумнїйшою за середню сучасну Парижанку. І так вони живуть, що не мають часу оглянути усю пустоту житя, заглянути в своє голодне серце й хоч на хвилину застановити ся, щоб пошукати йому справжнього харчу, який би задовольнив його особисті бажання. Маделена бачить усї хиби сих жінок, думає, розбірає правду й кривду різних їх подій й нїколи жорстокий осуд не виходить з її уст. Tout comprendre, c' est tout pardonner — і Марсель Тінайр дуже гарно додержує й тон і психічну постать своєї героїні. Мова її теж дуже гарна, спокійна, і перейнята не глибокими фільософськими поглядами, але які держать Маделену на твердому ґрунтї і дають їй спроможність жити більш менш незалежно від „моди", маючи своє естетичне й етичне почуттє.

Роман „Гелле" увінчаний французською Академією за чудову мову пані Тінайр; зміст його теж збудований на відродженню жінки через широку освіту. Гелле сирота, виховує її дядько її, видатний вчений; він не посилає Гелле нї до якої школи, а до 16 лїт живе з нею в самотному замку, де сам навчає її природознавства й держить її на клясичних творах грецької й латинської лїтератури. Складаєть ся чарівний образ молодої гарної дївчини, не попсованої жадними компромісами, нїякими дрібязками легкодухого жіночого виховання, дївчини з ясною, широко освіченою головкою й чулим серцем. В 18 лїт дядько з своєю вихованкою переїздять до Парижу. Але серед парижської молоді — Гелле зостаєть ся самітною, й коли вона закохуєть ся в одного з модних поетів, їй доводить ся перейти через гостре горе розчарования в свойому милому й справжнє щастє-долю вона знаходить тільки в серіозному коханню вже не молодого приятеля її дядька — вченого й письменника, цїлком віддавшого себе на роботу за-для робітників. З Гелле він має змогу подїлити свої найвисші думки, найкращі змагання. Гелле се високий тип самостійно розвиненої жінки, яка ставить ся до житя з широким розумінням краси й правди.

З сих творів сучасної французської лїтератури можна бачити, що там вже народив ся новий тип жінок, за-для яких в житю є другі завдання окрім адюльтера та безутриманного кохання. Є такі жінки і в нас, народила ся і в нас жінка лїкар, жінка професор, жінка широкої освіти й правдивого розуміння житя — але наша сучасна лїтература не звертає на них ще уваги. Течія вільного кохання й шукання не ідеаль-

Generated on 2015-08-08 06:49 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ної краси панує серед наших молодих письменників і нова інтеліґентна робітниця-жінка не виявляє себе в краснім письменстві яко реальна привабліва постать.

Наш поверховий огляд цікавих творів сучасної французької літератури виявляє, що вона що далі поширяє свої теми, вносить на свої сторінки усї хвильовання широкого вільного громадського житя. Вона не боїть ся цілі твори присвячувати психольоґії дитини, або розвязуванню одного якого небудь питання — чи жіночого, чи міжклясового — пани й селяне; вона вносить в так звану белєтристику серіозні фільософські розгляди — як Анатоль Франс, національні характеристики — як Ромен Роллян. Чудова мова, талант ясного розгляду і легкого складання художнього твору дозволяють французським письменникам в красне письменство впроваджувати не тільки жанрові малюнки, а захоплювати глибокі проводні ідеї і тим самим давати їм вільно широко росповсюджувати ся. В сьому й захований могутнїй вплив, який французька література завше має на розвиток соціяльної самосвідомости не одних Французів, а й других націй. Придивляючись до сієї літератури можна згодитись з Оліве (в романї Ромен Ролляна), що культура французька як і її література справді пройнята почуттєм волї й культурности. Такою вона завше була ще за часів Робле; може їй бракує сантіментального почуття, але завше вона дає широкі думки й нові гуманні засновки єднання людей і народів.

Generated on 2015-08-08 06:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

НАТ. РОМАНОВИЧ.

Мандрівниця.

(повість).

Днї юности.

Далї.

XXIX.

Самостійна Україна? Се ще що таке?

Катря здивовано підвела синї розумні очи на Павла, який трошки насмішкувато всміхав ся.

До Катрі, що сидїла на софі притулила ся головою Надя, прислухаючись до розмови. Оля сидїла при столї біля шумливого самовару і розливала чай. Павло поруч неї, підперши голову руками. Остап тихими кроками ходив з кутка в куток час від часу, поглядаючи на Катрю.

Невеличка лямпочка поставлена аж на шафі лила зеленкувате світло, роблячи маленьку чистеньку кімнату затишною і привабною, ніби призначеною до приятельських розмов.

Розмовляли вже давненько. Се не вперше стріли ся тут з „Українцями“ Оля й Катря і завжди в них завязувались ріжні розмови. А сьогодня спалахнула „баталїя“.

Оля відчувала товаришів в сих симпатичних, серіозних юнаках, але разила її дуже українська мова. Що се за мова? Чому? Нащо задержувати поступ отсими вигадками? Є одна чиста культурна російська мова.

Катря... Так, вона знає сю мову, чула і говорила нею до селян, та й батько її дїдич нїколи й не вживав иньшої мови там, у себе в селї. Але щоб інтелїґентську партійну роботу провадити все в тій же мові,—нї се не зрозуміле.

І ось тепер Катрі припала охота „вияснити“ хлопцям хто вони, що роблять. А тут і Оля помогла: Почала з насмішки з „україно-фільства“, з питань, чому вони все говорять „по хохлацьки“. Вона ж не розуміє, який сього raison d'être... Що тридцять мілїонів говорять *так*, каже Остап? Нї, се не рація. Селяне говорять... ну й нехай. Але культура, розвиток духового житя,—се все так тїсно звязано з культурною російською мовою.

Остап говорить, що можна і навіть треба сотворити культурну українську мову й що вона вже творить ся. На що? Оля не розуміє. На що, коли готовий вже, витворений „богатый, культур-

Generated on 2015-08-08 06:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ный прекрасный русскій языкъ". Малорусскій—се так, неминучий провінціялїзм.

А Катря? Чи Катря розуміла—Оля хотїла се знати. Очи Остапа ясні, променясті обережно стежили за Катрею.

Ну, Катря розуміє, що властиво кожний нарід, кожна нація мають рацію розвивати ся, утворювати своє житє. Ось приміром Польща, Фінляндія... Що до України...—Катря сказала спочатку „Малоросії", потім поправилась,—то якось ще вона не думала про се. Їй властиво теж здавалось би, що нема чого тут самостійного чогось утворювати.. Ось література є, пісня, о, вона се знає і любить... Але їй здаєть ся, що розвиток Малоросії... ну, України повинен відбувати ся в асіміляції з руським народом. Може ся асіміляція не така легка. Але її думка насамперед—добробут народу, поневоленого народу, пролєтаріяту, і боротьба за се, а потім вже всї сї національні питання.

А Павло думає—він тодї підняв свою козацьку голову, схилену на руки, і очі в Катрю встромив,—що насамперед і власне одночасово має йти боротьба за кращий лад, краще житє поневолених кляссів і за національну самостійність. Є вже й кроки в сїм напрямі. Є партія, література. І він витяг з кешенї кілька брошурок і подав Катрі.

Надя й собі глянула. Се їй знайоме... вже чимало їх бачила й читала за сей останнїй час. Оля метнулась від столу, покинувши самовар, схопила книжки, роздивляла ся.

Катря розгорнула брошурку, на обгортцї якої написано було „Самостійна Україна".

— Що се, що се? — все питала здивована.

— Вам дивно бачити українською мовою не пісню, а аґітаційну брошуру?—сказав Остап, коли Катря звернула ся до Павла за поясненнєм.

— Та таки дивно. І потім, що ж се властиво значить ся „Самостійна Україна".

— Се значить, товаришко, — всміхнув ся променясто Павло,— країна незалежна полїтично й економічно, країна яка живе сама по собі, не пришита до чужого орґанїзму державного.

— То вам залежить на тім, щоб була така окрема країна, де-б чудесно стала процвітати українська буржуазія, творячи свою культуру і здераючи шкіру з робітника й селянина. Але я не знаю, чому се краще буде, що сей буржуа буде „Українець". Нї, на мене так: як ти буржуа, то будь якої хоч нації, а ти мій ворог. І на що менї бороти ся, щоб утворювати з тою чи иньшою мовою буржуазне товариство, коли я вже борю ся взагалї проти сеї самої буржуазії.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Треба ж нації утворити сю буржуазію, щоб було з ким бороти ся,—раптом почув ся голос Костя з кутка.

Всі глянули здивовано в куток, наче й забули, що там в кутку двох приятелїв сидїло.

— То се ж просто сізіфова робота,—заперечила Катря.—Треба не утворювати буржуазію, а бороти ся з нею, боронячи інтереси цїлого пролєтаріяту без ріжниці націй.

— Так, без ріжниці націй, кажете, — зауважив мягко Павло.—І взагалї націй ви, я бачу, не визнаєте. „Пролєтарі всїх країн єднайтесь“... Ну, се й гарно, треба єднати ся. Але тому власне й єднати ся, що ріжні нації є. Ось напр. ми не кацапи, не великороси. Ми щось иньше, ми Українцї. І пролєтаріят український є; се весь той робітничий люд, що на території України. Ось ми і вважаємо потрібним, неминучим обстоювати інтереси українського робітництва. Може нас не багато, може навіть смішно мало порівнюючи з великою вашою р. с. д. р. п., але все починаєть ся з малого і до нас прилучать ся ще сотки й тисячі.

— Я все таки не розумію, на що вам самостійну якусь орґанїзацію заводити, коли ви-ж, Українцї, (Катря натиск зробила на сьому слові) могли-б увійти в склад загально-російської партії.

— Нї, знаєте, ми вже за все загально-російське дякуємо,—вклонив ся Остап.—Та й нащо воно нам, коли маємо своє. А ось ви, Катре, та й ви, Олю, могли-б чудесно перейти до працї на рідному ґрунтї. Живете ви тут, на території України, коштом сього ж народу, ось і злийтесь з ним, його інтереси й обстоюйте.

— Товаришу, ми так і робимо,—лагідно, мов дитині поясняючи, зауважила Катря. Остап став перед нею й слухав уважно. Надя пильно стежила за Катрею.

Оля стояла спершись на спинку стільця. Павло пив чай.

— ...Ми так і робимо, ми зливаємо ся з інтересами свого народу, серед якого живемо, робочого поневоленого народу, обстоюємо інтереси пролєтаріяту. Але де сей іменно „український“ робітник? Де він, для якого потрібно б сих ваших книжок? Його нема, я вам скажу.

— А як нема, то треба утворити.

— Утворити? Нї за що! Я швидше спалю отсї брошурки, аніж дозволю, щоб вони трапили робітникови в руки! Йому сього не треба, се не розвине його свідомости а тільки забє йому голову.

— Національну свідомість розвиває...

— Та що йому з тої вашої національної свідомости! Робітни-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

кови сього не треба! В нього свої клясові інтереси. Робітник, пролетар, скажу вам, се є інтернаціональна, космополітична одиниця. У робітника нема ні рідного краю, ні рідної хати, він безбатченко; в нього лише свої спеціяльні клясові інтереси.

— Отже й найкраще, щоб взагалі все прийшло нарештї до космополітизму,—з запалом встряла Оля.

— Може, але се неможливо,—спокійно відповів Остап.—Нації вже є, антропольоґічні ріжниці між ними істнують і з сього повстали й культурні відміни. Неможливо, щоб прийшло до космополітизму і тому ми повинні сприяти прискоренню того, до чого приведе хід еволюції: до відродження України. Так, відродженнє України—се є перша наша мета. Вам дивно се чути? Бо ви не почуваєте, що ваш рідний край занедбаний, занапащений і що треба його рятувати. Та й який ваш рідний край? Україна? Малоросія? Нема його для вас... Не Кацапія ж—рідний ваш край. Де ж він? і хто ви?—скажіть менї,—запалив ся Остап, стоючи перед Катрею.

— Чому се ви, товаришу, тільки на мене нападаєте? І Оля й Надя певне однаково заслужили ваших нападів.

— Нї, товаришко Катре, неоднаково. Оля в иньшому становищу ніж ви, вона Великороска. Хоч, живучи весь час на Українї, вона могла-б перейняти ся інтересами українськими, ну, та се иньша річ. Але її не можна підвести під катеґорію „перевертнів".

— Як? Як? — спалахнула Катря.

— Та ви не хвилюйте ся, — вмішав ся спокійно Павло, веселі блискучі вогники гумору застрибали в ясних синіх очах його.— Не хвилюйтесь, товаришко Катре. Перевертень — се зовсім не таке вже страшне, як здаєть ся. Так називають ся ті особи якої небудь національности, які не визнають своєї нації і прилучають ся до чужої культури, асімілюють ся з нею. Ось ви і є яскравий приклад такого перевертня. Тільки не хвилюйтесь. Се-ж я зовсім обєктивно, академічно мовляв би, обговорюю справу.

Катря сидїла в кутку софи одкинувшись на спинку румяна, схвильована.

Остап знов заходив по кімнатї. Потім спинивсь і знов доКатрі:

— Менї все-ж таки хочеть ся поговорити далї. Ну ось: хто ви? з походження хто ви? Дочка дїдича... якого народу? Малоруського чи великоруського?

— Ну, малоруського.

— І ось будучи Малороскою, скажемо по людськи Українкою, ви бажаєте бути Великороскою, ось вам і перевертень.

— Але як же се бути „Українкою" в вашім значінню, Остап?

Generated on 2015-08-08 06:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Вона-ж і є Малороска, як я — Великороска, — вмішала ся Оля.

— Але Україна, себ-то Малоросія, як і Білорусія разом з Великоросією творять одне...

— Киньте ви краще, Олю, Іловайщину. Се там тільки так.

— Чекай, Остапе, — почув ся розмірений солідний голос Миколи. — Ось ти допускаєш, що товариш Оля, Великороска могла-б злити ся з тим окруженнєм, в якому живе і працювати для України... І ти не вважав би її тодї за перевертня...

— Та воно так, — змішавсь Остап.

— Піймались, значить, товаришу Остап, — Катря запитливо глянула на нього.

— Ну, може й піймавсь трохи, — збентежено відповів Остап.— Але ось далї — проти Іловайщини. Що таке Галичина? Теж Малоросія? Чи що? Отже Україна — є Україна, країна роздерта двома державами. А по за тим — Україна се цїлий окремий нарід із своєю історією, своєрідним житєм, своїми звичаями, своєю мовою. Отже яке велике завданнє — відродженнє країни.

— Чекайте хвильку... — попросила Катря, — ще трошки про перевертнїв. Та властиво ми всї — перевертнї, всї, що ось живемо тут на Вкраїнї і не балакаємо українською мовою. І Надя теж...

Всї глянули на Надю. Навіть дві тїни з кутка — Миколова й Костева повернулись в її бік.

Румянець залив смагляве обличє Надї, як се звичайно бувало з нею, коли відчувала звернену на себе увагу.

— Що-ж, належиш до „хохлів"? — легка іронічна усмішка заграла на устах Олї.

— Не знаю, як се сказати...—Надїні очі встромлені були в підлогу, і вся вона нїби соромилась. — Ось я завжди д у м а л а, що найголовнїйше клясова боротьба і що ріжність націй — се тільки упередженнє. Так... інтернаціональний пролєтаріят — се найважнїйше. Але ось наче недодумане щось було в сїм. І ось тепер я в і д ч у л а, що я Українка, тільки тепер, за останнїх кілька тижнїв. Відчула се і наче знайшла те, чого менї бракувало. Я Українка і житє моє стихійно піде иньшим шляхом, нїж як би я була Росіянкою, Нїмкинею або ще там чим. Так само собою, силою річей... І менї хочеть ся працювати в своїм рідним оточенню.

Надя обвела нарештї очима присутнїх, стріла ся поглядом з Костем. Павло одкинувшись на спинку стільця й любував ся її захопленнєм. Катря здивовано розглядала її. Остап став під стїною, спершись, і уважно слухав.

— Рідним? — закричала Катря. — Та що тобі тут рідного? Мо-

Generated on 2015-08-08 06:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ви тепер тільки вчиш ся, змагань до сеї „Самостійної України“ мабуть не маєш. Що-ж рідного? Пісні українські, природа, ся вся романтика... Так, се гарно, я се люблю також і ціню...

— А робітник нехай не любить і не цінить, так Катре?—встряв Остап.—Для нас є й Пісні й природа рідна і вся „ся романтика“... А для робітника нїчого сього не треба... він інтернаціоналїст... перенесіть його зараз десь в Анґлію, в чужу країну, до чужої обстанови й чужих людей і дайте йому все чого ви бажаєте робітникови, дайте йому економічну незалежність. Думаєте, вижив би... Та прокляв би вас та стужив ся-б за рідним краєм, бо рідний край — то як мати рідна для діток малих. Хоч в золотї, сріблї, роскошї, а без неньки погано.

— Се може й так, — несподївано для себе обізвала ся Катря.

— Ну, се неможливо, зразу вже й перейняти ся думками Остапа. Що він, Демостен який, — запитала Оля.

— Спокійна Оля гарячить ся, навіть сердить ся... Олю, пригадайте Юпітера... — Павло добродушно всміхнув ся.

А Катря глянула на Остапа й сказала:

— Красномовність Демостена для мене не має значіння, але як що чуєш справедливе, треба його обміркувати. А воно справедливо, що жити не в рідпім краю погано. Тільки тут, все-таки на мій погляд нема звязку з українством. Мови української нема, культури нема, ну й про що говорити...

— Так, тодї нема про що говорити, — холодно сказав Остап і нїби втомившись сїв.

— Нї, є, — заперечила у відповідь Катрі Надя.—Є. І душа моя рідна їм, — вона вказала на Остапа, Павла, — їх світогляду... вони менї розкрили очі.

Надя зупинилась. Вона дуже хвилювалась.

Катя й Оля здивовані уважно дивили ся на неї.

— ...Я була Малороска, „Хохлушка“, як мене в ґімназії кликали, коли говорила часом „господа“, а не „ґаспада“, а тепер я—Українка. Знаю, що є ще Українцї, не тільки поети й письменники, про яких давно знаю, не тільки селяне, а є ще й українська інтелїґенція. І праця та сама — боротьба...

— Та сама, так, — глянула докірливо на Надю Катря. — Знаю, що та сама, але я проти такого сепаратизму. На що сили розбивати, ставити собі побіч головних цїлей ще й побічні. А сї побічні цїли, ся ваша національна самовизначенність — се все багато сил, багато енерґії бере, а вона вся повинна бути направлена на клясову боротьбу...

Generated on 2015-08-08 06:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Ой-ой-ой... — Остап став проти Катрі під стіною і глянув їй в вічі. — Се вже ми чули, Катре. А скажіть, що ж мені рабу Божому робити. Виріс я в українській хаті, змалку не чув мови иньшої, як українська. Перед вами я такий, яким зробило мене все моє попереднє житє. Я — Українець. Що-ж менї робити? Ламати себе, перетворювати ся на Великороса, на „русского". Се-ж болюча, а може й смертельна операція.

— На що „перетворюватись"? Прилучайте ся собі до культури вже витвореної...

— Нї, стрівайте. Мимо того, що я Українець, я хочу бороти ся за кращу долю мого брата-селянина, робітника... „Ідіть з поклоном до р. с. д. р. п." скажете ви. Дякую. Не хочу. Я хочу увесь час все бути тим, чим я є й бороти ся за кляс, який несе прапор будучини.

— Добре, Остап, — вже мягко мовила Катря. — Ну се ви, нехай... уступаю вже вас вам. А нащо ви менї Надю відбираєте. Вона-ж не звязана міцно, як ви, з сим ґрунтом, вона майже чужа...

— З неї хотїли зробити чужу: вихованнє, мова, світогляд—все се їй прищеплене чуже, але своє стихійне пробило ся...

„Ой під вишенькою, під черешенькою,
Стояв старий з молодою...

— почав Павло, який рішив покласти кінець дебатам.

„Стояв старий з молодою
Так як з ягідкою"...

Зрозумівши його перейшов на спів Остап. Потім дівочі голоси прилучили ся, загудів бас Миколи з кутка і хор гармонїйно злитих голосів покрив собою всї суперечки, всї дебати.

Один Кость, сидючи в кутку поруч Миколи, як неспівучий— мовчав. Слухав і дивив ся на Надю. Чогось довго на неї дивив ся.

XXX.

Вечірньою порою в кінц квітня, коли сонце щойно поклало ся спати, лишивши на небі пурпуровий слїд, входило в темну алею великого саду двоє молодих дївчат—струнка, тоненька з коротким волосєм об руку з низенькою огрядною. Обидві скромно, навіть недбало вбрані.

Простували до будинку, схованого за деревами в глибинї. Зтиха розмовляли.

Се Оля просила Надю помогти їй в її „роботї"; Надя згодилась.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Се дуже конспіративна кватира,—казала Оля,—ось ми йшли подвірєм, але хто знає, куди ми йдемо. Хоч би хто й стежив на улиці, не помітив би, до кого ми йдемо. Ввійшли в садок і не видко нас. А з саду є иньший вихід на другу вулицю. Чудово урядив ся Степан Володимирович... А сам він... ось побачиш — яка прекрасна, величня постать.

— Хто він?—пошепки запитала Надя.

— Той, до кого ми йдемо... художник... зветь ся Апостолов. Але яка людина! Ще не бачила таких. Вже зараз прийдемо; вважай: мовчи й мовчи. Тут треба найбільше мовчати. Працюй та мовчи.

Увійшли в двері, на яких висїла картка „С. Апостолов“ і стали перед замкнутими дверима. Оля постукала.

Відчинила дуже блїда молода жінка, білява з блакитнїми очима.

— Се ви, баришня? Пожалуйте.

Оля пройшла вперед, Надя за нею.

Велика кімната, дуже ясна, і майже нїяких меблїв. Ґіґантське полотно перегорожує кімнату. На полотнї робітник з великим молотком в одній руцї і з дитиною на другій.

Надя стала перед полотном непорушно. Не могла одвести очей від малюнка. Прекрасне було, все перейняте енерґією з болем в очах, обличє робітника, нїжне й безпомічне дитятко, худе й блїде, було наче втїленнєм всїх дїтей на свїтї, молодого поколїння, яке все множить ся і якому наче місця немає в житю. А молот, великий міцний молот...

Довго стояла перед малюнком Надя.

— Ну, ще нїкого нема, — почула за собою голос Олї, яка вже обійшла всї хати. — Чого стоїш, мов зачарована? Подобаєть ся?

— Се таке прекрасне...—прошептала Надя.

— А ти глянь сюди, роздивись се все,—вказала Оля на полотна на стїнах в кутках кімнати.

Головки жіночі, обвіяні сумом, з мелянхолїйною задумою в очах; юрба людей з прапорами, очі палають, обличя енерґією дишуть... Ось похорон: робітника товариші в землю опускають; плачуть дїти, закамянїла мати... А ось—схід сонця. Червоніє горить небо; юнак в захопленню простягає до нього руки.

— Яка краса,—схвильовано шепоче. Надя.—Хто він, сей чоловік, сей артист?

— Він прекрасна людина і великий талант. Та ось ти поба-

Generated on 2015-08-08 06:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

чиш пізнїйше його сама—говорила Оля ведучи свою товаришку на балкон.

З балкону відкривав ся чарівний краєвид. Кручі, невеличкі людські оселї по сих кручах а внизу блискуче срібне пасмо Днїпра, зелені береги його, лїси.

— Як тут гарно,—в захопленню скрикнула Надя.

— Гарно, і й о м у треба жити серед гарного, серед краси і поезії; в і н творить і його творчість, його артизм—се не буржуазний артизм, не для насолоди творчість. Він артист поневолених, творчість його натхнена боротьбою.

За спинами їх почули ся кроки. Оглянулись.

— Товариш Петро, драстуйте.— Оля привіталась з високим стрункім бльондином в чорній косоворотцї.—Познайомтесь, се моя товаришка.

— І моя сподїваюсь,—стиснув Петро руку Надї. Очі Надї стрїли ся з його сїрими блискучими очима; про енергію й силу говорили вони, як і його міцний стиск руки.

— Товариш Швидкий теж тут, але він як став перед малюнком, то все на світї забув, як я першого разу.

— І як я,—обізвала ся Надя

Повернули ся всї до кімнати. Невисокий чорнявий молодий чоловік в студентськім пальтї стояв перед великим полотном.

Він на хвилину повернув своє блїдо-жовте обличє, обросле чорною кучерявою борідкою і знов впив ся очима в полотно.

В кутку Оля, Надя й Петро приготовлялись до роботи. Краяли папер, розвязували якісь коробки.

Нарештї Швидкий підійшов до них і привітав ся.

— Що-ж? Почнемо?—серіозно й тихо вимовив він.

— Починаємо,—відповіла Оля,—тільки може б про огонь потурбувати ся...

— І чай...—додав Петро.—Ось ми підемо до Настї в сій справі. Ходи зо мною, Швидкий.

— Хто се, Настя?—спитала Надя Олю, коли товариші вийшли.

— Се та молода жінка, що двері нам відчинила. Вона властиво жінка Степана Володимировича, гражданська жінка, бо в нього є юридична жінка, з якою він розійшов ся.

— Розійшов ся?

— Еге, десь вона окремо живе з дїтьми; міщаночка якась, не під пару йому. А ся на нього молить ся... Живе тут в садї, у флїґелї, з двома дїтьми.

— Ну, вже все буде,—оголосив Петро, зявляючись з Швидким на порозї.—Тепер на всїх парах працювати.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Він надзвичайно зручно став накладати чистий папер на жовто-прозору масу і знімав їх в одну мить. Оля краяла папер, Надя прикладала печати. Швидкий акуратно, не хапаючись, складав папери вчетверо.

Надя стежила за ним.

„Швидкий“ мабуть по контрасту назвали його; рухи такі розмірені, солідні.

Вечірні сутінки поволі затягали кутки кімнати, навіваючи таємничість; мовчки сиділи всі четверо; робота посувала ся.

Зашемотіло в сусідній кімнаті. Світло лампи залило раптом її усю.

— Без лампи краще було,—зажмурилась Надя.

— Пора вже, стемніло,—обізвала ся Оля.

Вже велика купа паперів лежала виготовлена. Петро, не вгаваючи ще і ще друкував; Наді вже руки боліли від печати, й вона ледви поспівала.

— Дай вже менї, — звернулась до неї Оля, — ти втомилась.

Надя встала і підійшла до полотна; то ближче присувала ся то відходила.

Великі смутні очі дивили ся на неї, на всіх; мов живий—стояв робітник, а дитя руки простягало.

— Драстуйте, дїти мої,—почуло ся раптом. Надя одірвалась від полотна і глянула на двері.

В дверях стояв чоловік...

Надя сказала б: апостол.

Не молодий, лице привітне, одухотворене, чоло високе, зір синїх очей ясний, добрий. Довга русява борода з срібними нитками; волосє довге, назад закинуте. На чолї—печать дум, високих переживань.

Такими Надя уявляла собі проповідників, такими уявляла визначних борцїв за соціяльні ідеали, такими були перші апостоли.

Хотїло ся вклонити ся йому. „І він з нами. З молодю“.

Швидкий кинув роботу і теж впив ся очами в обличє Апостолова.

— Кінчайте, дїти мої, або перервіть на пів години.

Голос мягкий, оксамитовий, в душу просить ся.

— Настя самовар дала, він там уже шумить, бунтуєть ся. Укріпіть тїло ваше, то й дух укріпить ся Се, бачу, новий народ у вас?

— Так, Степан Володимирович,—се моя товаришка Надя...

— А се товариш Швидкий.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Дуже, дуже приємно... Святе діло, велике діло, діти... Ну, ходіть же... Ви вже вільні, йдіть чай розливати,—взяв він Надю за руку і повів в сусідню кімнату.

То був властиво кабінет... Всі стіни заставлено книгами. Над дверима—малюнки.

А посеред хати великий круглий стіл. Другий стіл біля вікна.

— Насамперед, юна фея, — ласкаво мовив Апостолов—скажіть менї ваше імя і призвище. Знаєте, тут такий закон: хто входить в сю оселю, мусить покинути в стінах сих конспірацію.

— Як?—здивувала ся Надя.

— І я мушу знати кожного на імя.

Сині добрі очі ласкаво дивили ся на дівчину, оксамитний голос в душу просив ся.

— Надя Кузьменко,—ймовірно й щиро вимовила вона.

— Надя Кузьменко, — повторив Апостолов.—Надя Кузьменко. Гарне імя маєте: Надя, Надя...

Надя мов дитина змішала ся. Розглядала стіни, книги, малюнки. Їй хотілось на Апостолова дивитись, але так, щоб він не бачив.

„І як підходить йому його призвище“,—подумала вона.—„Апостолов“.

— Вмієте чай наливати?

Надя взяла ся за чайник.

— Вмійте, вмійте, се добре,—похвалив її Апостолов, коли вона налила чай в склянки.—Та й закличте вже всіх, пора. Та пришліть менї насамперед того вашого Швидкого, поговорю з ним.

— Йдіть, товаришу, до Степана Володимировича,—сказала Надя Швидкому увійшовши до великої кімнати.—Він вас кличе.

— Чого?—здивувавсь.

— Ідіть, йдіть... Ви новий, ще не мали авдієнції,—в один голос обізвали ся Оля й Петро.

— Та я йду,—поклав згорнутий тепер Швидкий.

— Я займу ваше місце поки,—пропонувала Надя.

Ще кілька хвилин працювали. Потім, на голос Степана Володимировича пішли чай пити.

А далї господар спати поклав ся, а молодь до світу сидїла за своєю роботою.

Коли Петро надрукував останнїй аркуш, на дворі все сїріло. Оля останню печать поставила; Надя склала сей останнїй паперчик з синїми рядками.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Швидкий та Петро поховали десь цілу купу паперчиків — де й поділи ся?

Тоді вийшли всї на балкон.

Сірою пеленою обкутана сонна земля. Так міцно, здаєть ся, накрита нею, така приспана.

— Властиво вже можна й до дому; саме б нам й йти тепер, поки ще не видко,—сказав Петро.

— Як хочете; йдіть, а ми з Надею трошки посидимо,—відповіла Оля.—Та й краще нам буде йти вже ранком.

— Ну, то зоставайте ся здорові, ми йдемо.

Товариші попрощали ся й вийшли.

Мовчки сидїли дївчата на плетеному диванчику. Прохладне повітре освіжало їх, трохи втомлених безсонною ночею. Не хотїло ся говорити, поворухнути ся.

Олї пригадало ся, як вона завжди з Андрієм у двох тут сидїли після нічної роботи. Вечорами вчили робітників в ріжних гуртках, а на сій нічній роботї друкарській — вже укупі. Чи в осени, чи в зимі двері на балкон відчинялись і вони мали звичку хоч кілька хвилин освіжати ся тут. Як то тепер йому, любому? Спить тепер... Коли спить, то добре. А в день? І що він там думає? За що його взяли? За що держать? В чому обвинувачують? І доси невідомо. Таємниця якась...

А Надя переживала нинішні вражіння: сей апостол-артист, його малюнки... праця тут, з сими товаришами. Сї відозви, де вогненні слова увіковічено чорнилом... І з Костем їй гарно працювати і з ними. Хотїло ся б тільки, щоб з Василем бумо їй так гарно працювати... Щоб як товариші були... Отак гарно було-б з ним тепер у двох сидїти, мовчки, відпочиваючи. Потім йти до дому. А ранком знов кожний до своєї роботи. Але ж в неї не було своєї роботи... В неї був тільки він, Василь. А тепер у неї своя робота? Ні, не зовсім: і своя й ні. Вона б підписала ся під тими словами, що на відозві були; але підписала ся б і під тим, що Василь говорив і його товариші, під тим, що Катря говорить. Та всї вони те саме говорять, тільки иньшими словами, всї до одного поривають ся, тільки иньшими шляхами йдуть. Відозви Костя те саме говорять, тільки иньшою мовою. І над ними вона найохітнїйше працює. „Товариші“ — се краще нїж „товарищі“; ближче, рідиїйше.

І ось так гарно було б все в купі працювати, в купі відпочивати з Василем... може з Костем...

Висока, зажурена постать встала перед її очима; гарні очі, глибокі й сумні глянули на неї.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Надю, Надю! Диви ся! День, вже день!

Надя розкрила очі.

Тихий світлий квітневий ранок висів над землею. Сонце поволі виходило з-за лїсу, заливаючи блеском свої води Днїпра. Все в природї ожило: птахи весело щебетали, дерева чекали радісно тепла промінніе соняшних.

— Ти сонна, чи що?—всміхнулась їй Оля.

— Задумалась,—обняла її Надя.

Підвели ся й вихилились з балкону.

— Яка краса і спокій, не хочеть ся йти.

— Еге гарно, гарно тут. Але ми не нїкчемні естети, Надю. Ходїм. Нам треба спочити. Сили нашї потрібні!

XXXI.

Неспокійний час настав. Все частїйше чула Надя від Олї, від Остапа та Костя про арешти знайомих робітників та інтелїґентів.

Все частїйше пізною порою зявляла ся Катря, відмикаючи двері своїм ключем. Зкидала хустку з розпатланого волося, залиті болотом черевики і оповідала про настрій на Слободї, звідки вона отсе приходила.

— Як гарно, коли людина прокидаєть ся, коли вона починає розуміти свої права, свою силу, свої потреби, коли вона стає свідомою! — захоплено розповідала Катря про свою працю в Слободї, про те як слухали її промов робітники, про ріжні дрібні пригоди з конспірацією.

Товаришки з захопленнєм слухали її, вони мали досї справу тільки з друкованнєм або з навчанєм грамоти.

— Гарно! — зітхнули обидві.

— Але тут саме й треба вміючи розвивати її в відповідному напрямі, треба раптом освітити сю душу, вказати їй правдивий шлях. Але тут праці, праці...

— Ти б хотїла такої праці, мандрівнице? Правда варто за се взяти ся? — спитала одної такої ночи Катря.

— Варто, Катрусю. Я ще нїколи не мала справ таких як ти, щоб отак пробуджувати душі людські. Тільки бачиш, як промовляти до душ людських, треба багато в собі мати чогось... віри, запалу. Тай потім важко се кликати людей до боротьби, ваблячи їх матеріяльними вигодами, восьмигодинним робочим днем...

— Стій, Надю, се не тільки матеріяльні вигоди, се ж цїле вільне житє. Щоб меньше часу брав заробіток, щоб все більше лишало ся для житя душі. Ось за що боротьба!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Правда, що так... І так хочеть ся перебудувати все швидше: хочеть ся рівности, волї, иньших форм житя...

— Швидше всього хочеть ся? То працюй! А то тільки бажання широкі. Боюсь, се вплив такий на тебе есеровських відозв. Нї, Надю, ти вже зо мною краще попрацюй, а не з Олею. Пора тобі з людьми дїла попрацювати, а не гарних слів тільки...

— Катрусю, — застерегла Оля, ми ж умовились не торкати ся так сього.

— Не буду, не сердь ся, голубко. Се отся мандрівниця винна. Вона шукає, мандрує, все аналїзує, критикує... Не треба сього забагато, серце моє, — звертала ся вона до Надї. — Забагато аналїзу, забагато критики, шукання й мандрування — се шкодить. Віри, віри більше...

І знаєте, дїти мої, се так гарно: бачиш, будить ся душа, рветь ся до світла, до житя. А таких душ багато. І чим нас більше, тим таких душ більше. А злившись до купи вони — вже маса. А маса се сила. Вона впливає. На розвиток житя людського, на весь хід розвою людства впливає. Здобуде робітник собі восьмигодинний день, здобуде змогу жити повним, широким житєм, здобуде тодї й світови, людству той лад ідеальний, за яким ми тепер платонїчно зітхаємо. Так, так: від меньших здобутків до більших, потім до ще більших, поволї, цїлою системою боротьби і працї. А не так раптом, мої любі, дістати зірок в небі і кинути їх на землю...

Так в довгих розмовах спливали пізні нічні години.

І ось все частїйше приходила Катря в ночи, дуже пізно з Слободи і все довше оповідала про свою дїяльність, взагалї говорила з товаришками по душі.

Вона мала намір, мала надїю поволї привернути і Олю і Надю до своєї віри, приєднати їх до своєї партії. Щиро переконана і щиро віддана своїй партії, вона всю себе віддавала поширенню її дїяльности, бачучи в перемозї партії залог щастя людства. І вона старала ся вплинути на думки й переконання Олї, старала ся паралїзувати працю рефлексії й аналїзу в Надї, вселити в неї віру, прищепити їй непохитність переконань. Се ж була її Надя, та сама, з якою в селї колись читала, обмінювалась думками, укупі з якою мріяла про справедливість і щастє на землї.

І знаходила Катря палкі, могутнї слова в своїх нічних розмовах з товаришками.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Одної ночи повернула ся Катря (вона вже властиво майже жила тут сей останній тиждень) ранійше ніж звичайно. Ще Оля сидїла й писала щось, і не збірала ся лягати спати. Двері розчинили ся і зявила ся Катря.

— Драстуй, я знов до вас, з лїсу просто. Черевики промокли — Катря сїла й скинула черевики, панчохи.

— А де Надя?

— Вона не прийде. Десь конспіративно занята.

— Ага, се з Українцями певне. Але як би вона собі голови не зломила там... не дуже вони конспіративні, та й менї не подобаєть ся, що сей Хмара дивить ся на неї справдї Хмарою, сумно й закохано... Що се, я охрипла? Горло схопило, треба компрес покласти.

— У мене в шкафчику є, пошукаю зараз.

— Добре. А я посижу. Натомила ся...

Катря розпустила волосе; золотими хвилями вкрило її до колїн. Біле нїжне личко так зворушливо виглядало в золотій рамцї, і не вірилось, що се нїжне тоненьке дївча годину тому палку промову говорило в юрбі робітників, і не чути було юрби, її слово панувало. Не вірило ся, що се дївча йшло довго потім болотистим лїсом, безстрашне й спокійне. Бо — дати проводити себе — се ж неконспіративно.

В синїх очах ще горів огонь натхнення; здавало ся, слова рвали ся з уст.

— Шкода, що Надї нема. Поговорили-б.

— Але ти тремтиш, Катре, — взяла Оля її за руку. — І горяча яка. Ось компрес.

— Може застудилать... ляжу на Надїне ліжко. Ах, справдї голова палає, горло болить. Та се не важно. Ось ляжу...

Катря пройшла в Надїну кімнату.

— Добраніч, Олю, — гукнула вона.

— Добраніч.

Оля теж поклала ся в ліжко; почитала ще трошки й згасила лямпу. За хвильку заснула міцним, твердим сном юности.

„Тут-тут тук“ — чує вона крізь сон і силкуєть ся прокинутись.

Може Надя. Треба-ж їй відчинити.

Сїла Оля на ліжку, протирає очі.

„Тук-тук-тук“... страшенний стук у двері і голос:

„Телеґрама, отворіть“.

Оля похолола.

Generated on 2015-08-08 06:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

„Ось воно що. Нічні гості. „Телеґрама“ — сей підступ знає вона. Нема нїчого, тільки — Катря. Що-ж се буде? Катря...

Знов стук. Такий, що здаєть ся, двері розібють ся.

— Зараз відчиню, — кричить Оля, — одягаюсь.

Вона раптом опанувала себе. Спокійно, твердо треба зустрічати небезпеку. Та й потім, що тут страшного? Вона давно готова. Тільки як з Катрею? Шкода, щоб її взяли.

Була вже в сукні, ліжко закрила не вважаючи на грюканнє в двері. Кинула ся до Катрі.

— Катре, ти чуєш? Поліція!

— Чую, знаю, будь спокійна. Я вже давно чую — страшенно стукають. Відчини їм. Скажеш, що я твоя кузина, приїхала лїчити ся.

Тільки встигла двері відімкнути Оля — в кімнату вдерло ся сила людей: поліцейські, дворники, шпіони, а за ними пристав.

Вся зґрая розсипала ся по кімнатї, почала нишпорити по всїх кутках.

Оля підійшла до пристава.

— Предпісаніє?

— Предпісаніє ось, — витяг пристав з кешенї папер: зробити трус у Ольги Камневой і Надії Кузьменко. Ви?..

— Я Камнева, а подруги моєї нема дома; в її кімнатї спить моя кузіна хора, що приїхала лїчити ся з провінції. — Оля вказала на двері.

— Та-ак? Перше нам треба в сїй хатї пошукати, а потім вже в тій.

Пристав сїв біля столу.

— Де-то ваша подруга? — раптом запитав він Олю.

— У сестри; вона часто в неї ночує.

— Де живе та сестра?

— Не знаю.

В кімнатї все перевернуло ся: з ліжка матрац скинуто, подушка на підлозї. Книги, папери складено на столї перед приставом.

Він роздивляв ся і все одкладав на бік.

Нїчого крамольного...

Не довго в Олїній кімнатї трусили. Підійшли до Надїної.

— Я просила-б не шуміти, не стукати в сїй кімнатї, — сказала Оля, — тут хора лежить.

— Оскільки можливо, постараємо ся — відповів пристав. — Тільки ліжко треба оглянути. Може ви її перевели-б на ваше ліжко.

Generated on 2015-08-08 06:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Оля підійшла до ліжка.

— Сестро,—торкнула ся вона плеча Катрі,—вставай; я тебе одведу в другу кімнату; тут тобі неспокійно буде.

— Що? — почув ся стогін з під купи накритя.

— Ходім, одведу тебе на своє ліжко, там заснеш спокійно. Бачиш, тут людей повно.

З під купи шматя підвелась хора, з компресом на шиї, обвязаною головою і обвела всіх здивованим поглядом.

— Чого їм треба? — Ледви чутно запитала вона Олю.

— Ходи, ходи зо мною, — обняла її Оля.

— Чекайте, — вмішав ся пристав. — В вашої хорої є паспорт?

Оля зблїдла.

Але хора простогнала:—є.

І витягла десь з кешенї.

„Конотопська міщанка Анна Антонова“ — прочитав пристав і віддав паспорт.

Оля одвела хору до своєї кімнати.

Тимчасом зґрая накинулась на ліжко, перетрусила постїль. Тоді взяла ся до книг, до паперів.

Пристав уважно читав ріжні листи, папери; але все доводило ся відкладати на бік.

Нїчого... нїчогісенько...

А велено арештувати. Ну, щож? Треба.

— Отже одягайтесь і ви з нами. Напишемо зараз протокол.

Оля перейшла до своєї кімнати і почала збірати ся.

До вязниці! Щож... пора вже зробити сей перший крок. А Надя... Як би хоч її не взяли, ще не пора для неї. Катря... вона зуміє дати собі раду.

— Моя кузіна мабуть в больницю захоче, — звернулась вона до пристава, коли той кінчив протокол.

— Ну, щож? Не задержуть її. Скаже тоді полїцейському, покличе він їй звощика. Підпишіть протокол.

Оля перечитала й підписала.

Потім поцїлувала Катрю, що в дрімотї лежала й стогнала і вийшла на вулицю.

Вся зґрая за нею, — двох тільки поліцейських лишилось біля дверей кімнати.

Пристав сїв коло Олї на звощика.

В арестанскія роти! — гукнув він.

(Далї буде).

Generated on 2015-08-08 06:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Сімфонія ночи.

Я притаївсь... я ніть ми не збужу
Необережним рухом...
Бентежних дум намистечко нижу
І в царстві сну
Мовчання таїну
Ловлю я гострим слухом
Сонця дїти під вікном...
Сонця дїти —
Плачуть квіти. Ніч кругом.
Плачуть квіти:
— „Все зникає, як роса,
Все зникає, —
Умірає і краса...
Уміряє...“
В сльозах квітки... Безмірно я люблю
Їх нїжную істоту!
Ладен ридати з ними од жалю,
І ввесь тремчу, —
І чую в тім плачу
Всю світову скорботу...

Десь на скарги та жалї
Відгукнулись солові,
Сиплють сміх —
Сиплють перли на кришталь,
Обертають сум, печаль
В чад утїх,
Щастє, радощі життя
Пють до мук, до забуття —
Пють до дна...
Ніч ущухла. Стогне сад
Ринуть хвилї серенад, —
Бє луна.
Квітами чистими в душу мою
Падають бризки жагучих пісень.
Знов оживаю і знову люблю,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Й нічка яснійше за ранок за день.
Щастєм незнаним ще в серці бренить
Дивних мельодій палкий лейт-мотів.
Лину на згуках і їх мимохіть
В барви вбіраю розмірених слів.
Рине блискучий пісень водоспад,
Никнуть у млості дерева, кущі...
Скілько їх, скілько їх, тих серенад
Виспіва серце палке у-ночі!..

Серенади.

Чорними квітами ніч розцвіла,
Цвітом огневим розквітло коханнє
В серденьку знов,
Знову воскресло заснуле бажаннє:
З нього препишні вінки заплела
Ще раз любов.
В час сей ваганнє одкинемо пріч!
Дзвоном пісень поскликаєм на свято
Всїх, хто горить,
В кім ще юнацьких надій не підтято,
В кім і в сю чорну таємную ніч
Щастє зорить.
Волю коханню! Нехай на устах
Хор поцїлунків палких не стихає —
Дзвонами бє!
Чорним хай квітом нас нічка квітчає, —
Враз ми засвітим в дївочих очах
Сонце своє!..

— —

Од кохання нічка пяна
Мліє в снї...
Встань, виходь моя кохана, —
Ще лунатимуть до-рана
Тут пісні.
Ніч шепоче щось у млості.
В таїні.
Ще горять у високості,
Мов лямпади, ночи гості —
Зір огні.
Покажись, моя кохана,
У вікні!...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Щось занила давня рана,
Думка точить низдолана
В глибині...
На що-ж, на що серенада
І пісні!
Марна струн дзвінких принада,
Як сховалась люта зрада
Тут мені...
О, як так, то доберу ся по стіні
Й кровю вашою упю ся...
Я, мов привид той, зявлю ся
У вікні!
Хай бренять пісні кохання,
Крик одчаю і... конання
В тишині!...

———

Ущухло все... А я... о, серце бідне!
Твій давній сум, як похоронний дзвін,
Ридає знов... А ніч од жаху блїдне,
Що день іде, що недалеко він.
Сполохані в кущах сховались тїни,
Погасли зір засмучені огні,
Поволї гинуть привиди нічні,
І все тремтить передчуттєм одміни.
Мов ситий звір, з наїдку іще млявий,
Полїнковато ранок устає:
Пташиний хор над ним трівогу бє,
Зачувши блиск зловістний і крівавий.
Снувала ніч з пісень і із мовчання
Страшну й чарівну казку забуття,
Та день іде ясний і без вагання
Залле її бридотою життя...
І я тремчу... ридання серце тиснуть,
Що зникнуть любі образи мої...
Ще мить — на квітах сльози блиснуть,
Ще мить і заридають солові...

Generated on 2015-08-08 06:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Д. Д—ко.

З недавнього минулого.

Олександер Барвінський. Спомини з мого життя. Часть перша. (Образки з громадського і письменського розвитку Русинів в 60 рр. XIX ст. з додатком переписки Ст. Новаковича, М. Лисенка і П. Кулїша). З 10 портретами і 2 картинами. Львів. 1912. Ст. 336. Ц. 1 кор. 50 сот.

Один по одному сходять з житєвої арени дїячі старшого поколїння, ті, що утворили сучасний національний український рух, в Росії і за кордоном, і винесли його на своїх плечах у найтяжчу добу громадської зневіри і урядових переслїдувань. Та боротьба, яку вели вони за свої ідеї, небагато полишила нам документальних памяток, та й ті поховані по старих виданнях, звісних хіба спеціялїстам-бібліоґрафам; а що дїялось на Україні російській, те лишило свій слїд переважно тільки в листованнк, бо одбувало ся воно в тісних замкнених гуртках, в атмосферї російського „подполья". Оте російське „подполье" давно вже виплило на світ божий і вияснене до дрібниць, до детайлів: спеціяльні історичні журнали, присвячені недавньому минулому громадського російського життя, такі як „Былое" „Минувшіе годы", „Голосъ минулаго", опубліковали сотнї мемуарів, щоденників, велику силу листования і всякого матеріялу, що-до найменших подробиць зясували й вияснили тее недавнє минуле і його звязок з теперішнїм. У нас нїчого такого немає. У нас якось бракує того живого заінтересования тим, що дїяло ся вчора, що переживало ся нашими попередниками, ми байдужі до своїх дїячів і виявляємо якусь цїкавість тільки в перші хвилини зворушення по втратї. На сю байдужість, памятаю, гірко нарікав небіжчик Ол. Кониський в передмові до біоґрафії М. Дикарева, вказуючи на те, що ми не тільки не маємо біоґрафії видатнїйших дїячів наших, але й мало взагалї що знаємо за їхнє житте [1]). І може зважаючи на таку байдужість українського громадянства, наші старші дїячі так скупо дїлять ся з нами своїми спомінами, а тимчасом память їхня — нераз одинокий архів, де зберігли ся документи нашої недавньої історії. Антонович помер і встиг продиктувати тільки початок своїх споминів. Житецький не покинув нам нїяких згадок... І скільки їх отак одійшло од нас, не поділивши ся своїми згадками для науки молодшим поколїнням!

Спомини Ол. Барвінського, опубліковані ним при кінцї минулого року у Львові, по-за відомостями особисто-біоґрафічного характеру подають багато цїкавих матеріялів до історії народження у Галичині українського національного руху в 60-х роках. Д-їю Барвінському судило ся

[1]) Лїт.—Наук. Вістник, 1900, т. XII, ст. 11—12.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

бути свідком важних моментів у його розвитку, особисто знати всїх видатнїйших Українців по сей і по той бік кордону. З того всього лехко собі уявити що можуть дати нам життєві спомини д. Барвінського. На жаль, він закроїв собі занадто малий масштаб, і росповідає коротко і стисло. Може у дальших частинах, оповідаючи про пізнїйші часи, говоритиме більш повно і докладно. Але не можна не принотувати зразу одної симпатичної риси тих споминів: спокійного, епічного тону оповідання, далекого од усякої претенсіональности. Се правдиво лїтописна манєра, до якої можна ставити вимоги, які закреслив що-до себе давнїй лїтописець, кажучи „оже ся гдѣ буду описалъ, или переписалъ, или не дописалъ, чтите исправливая Бога дѣля, а не кляните, но благословите". Сї слова й наводить д. Барвінський в кінцї своєї передмови.

З початку д. Барвінський дає коротеньку хроніку своєї родини — священицької фамілії, що дала цїлий ряд служителїв олтаря на протязї XIX віку. Далї йде оповіданнє про молоді лїта і початки науки в сїльській школї; потім ґімназія в Тернополї (нїмецька) з характеристикою вчителїв, з котрих деякі потім відогравали певну роль у культурно-громадському життю Галичини, як от Вас. Ільницький. Тута-ж цїкаві споминки про тодїшню (кінець 60-х рр.) науку української мови в ґімназії по підручниках Ковальського і Головацького. Національного життя серед Українців у той час сливе не помічало ся, навіть звістка про смерть Шевченка не знайшла в Тернополї нїякого відгуку. За те живійший рух викликало польське повстаннє 1863 р., що стріло відгомін у Галичинї і тут пробудило серед Українців почуттє своєї окремішности. І тернопільські Українцї саме підчас польської „народової жалоби" урядили свій перший баль, що придбав вагу певної національної манїфестації. Але до Тернополя почали вже доходити українські часописї, що повстали у Львовї: „Вечерницї", „Слово", „Мета" і появляти ся свідомі Українцї, за почином яких заснувала ся у Тернополї весною 1864 р. „Громада"; до неї належали „мало не всї ученики Русини з висших кляс ґімназіяльних". Ся громада була й „справдешньою школою науки рідної мови, лїтератури й історії, як раз тих предметів, з яких у ґімназії або дуже мало що, або зовсїм таки нїчого не могли навчити ся і дізнати ся". Громадян дуже розворушував своїми листами патріот-ентузіяст Данило Танячкевич зі Львова. Тодї то громадяне почали переписувати „Кобзаря" Шевченка і він у багатьох списках ходив по руках. Велику роль відограв у дїлї розбудженя національної свідомости тернопільських Українців „Руський Народний Театр" під дирекцією Омеляна Бачинського, що завітав весною 1865 р. до Тернополя. „Наталка-Полтавка", „Щира любов", „Гаркуша" справляли велике вражінне.

Року 1865 д. Барвінський вступив до львівського унїверситету. Той

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

університет мав тоді ще цілком німецький характер, і тільки на філософічному виділі виклади української мови і письменства відбували ся по українськи, а польської по польськи. Українську мову викладав Яків Головацький і „читав про староруське письменство з давних скриптів, уложених на основі історії московського письменства Шевирева так монотонно і тихо, що ледве хто міг його зрозуміти, а до того виклад був... змосковщеною церковщиною". За те були гарні професори Німці, а польську мову і письменство інтересно читав проф. А. Малецький.

У Львові Барвінський застав „Громаду" розбитою. Молоді часописі „Вечерниці" і „Мета" продержали ся недовго, бо ще було мало сил. Одначе громада скоро відновила ся з припливом нових людей. До Львова в осени 1865 року приїхав Ол. Конiський і підбадьорив громадян. По упадку „Мети" почала виходити „Русалка". Але скоро в Галичині підклав ся сильно москвофільський рух. З Росії почали присилати гроші на видаванне журналів у москвофільському дусі, і чимало людей перейшло у москвофільський табор. Се було як раз після розгрому Австрії під Садовою, коли уряд оповістив конституцію, а разом із тим хазяйнованне у Галичині віддано у польські руки. Щоб якось противустати русофільській пропаґанді львівські громадяне заснували український орґан „Правда", що продержав ся далеко довше, ніж попередні видання і придбав більше впливу. Взаємини з Сербами, російськими Українцями (Куліш), буковинцями (Воробкевич), виданне творів Шевченка 1867 р. у Львові, перші прилюдні Шевченкові роковини, пропаґанда української національної свідомости серед духовенства, яку вели молоді львівські громадяне,—отсе зміст решти споминів д. Барвінського, доведених до кінця 1871 року.

Нового тут мало. Більше дають листи. Попереду лист Ст. Новаковича, що дуже інтересував ся українством, симпатизував йому і містив у сербськім журналї „Віла" переклади з Шевченка і Марка-Вовчка. Два листи М. Лисенка дають надзвичайно цікавий матеріял для характеристики нашого славного Бояна як громадянина, що живо інтересував ся серед своїх музичних студій усіми дрібницями тодішнього українського житя. Барвінський, діставши од краєвої шкільної ради доручснне скласти читанку для української ґімназії, звернув ся з початку 1868 року до Лисенка, що тоді перебував у Липську, за допомогою. Познайомив ся він з Лисенком особисто в 1867 році, коли той переїздив з Київа через Львів за границю. Як раз тоді до Лисенка звернули ся і Барвінський і ще один з львівських громадян з проханнєм скомпонувати музику для „Заповіту" Шевченка. Лисенко прислав з Липську свій знаменитий „Заповіт", що його виконують тепер на всіх концертах. Так ото-ж прохав помочи в Лисенка Барвінський і що-до читанки. На се Лисенко одповідає порадно звернути ся до Куліша, що перебував як раз тоді у Дрезденї. З того у

Generated on 2015-08-08 06:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Барвінського й почало ся знайомство з Кулїшем, що тягло ся потім довгі лїта. В другому своїому листї (24 жовтня 1869 року) Лисенко між иншим, зачіпає галицько-українські взаємини: „Я тої думки, що нам своїм краєвим людям, однії матері дїтям, не варт, не личить розїднати ся, але скупляти ся як найміцнїйше. Велика необачність, що аж до сього часу такі малєзні стосунки Галичини з Україною. Нїякої свідомости немає. Воно й правда, що з-за московського аргуса треба таїти ся, але усе-ж би треба щось тривалого установити межи Київом та Житомиром принаймнї. А то далебі не знаєм, що й думати. — Людям шлють свої працї, а вони по року держать не друкуючи, хоч би й переклади сербські Гетьманця. Добра річ з усїх боків; — хоч би на сміх редакція видруковала хоч їдну поему. Книжок, що запрошував, він не одібрав. Се хоч кого приміє образити і одібє охоту засилати..."

Листованнє Кулїша з Барвінським, як вище згадано, почало ся з приводу читанки, яку мав уложити Барвінський. Кулїш, довідавшись через Лисенка про справу, зразу-ж пише до Барвінського і в двох листах росписує свої думки про те, якою має бути читанка і подає цїлий ряд надзвичайно цїкавих характеристик українських авторів (з біоґрафічними відомостями про них), часом дуже гострих і різких, але все влучних і яскравих. „На читанку,— пише Кулїш,—я дивлюсь так, що з неї учні зачерпатимуть хорошого смаку і доброго розуму. Тим то треба в неї вбірати тільки найкраще з найкращого. Коли-ж печатати в читанцї, що й слабувате, то хіба на те, щоб показати смак епохи, або такого писателя, що хоч писав і не смаковито по нашому, та був первий, один собі до якогось часу, як Котляревський. На що-ж би здалась дїтворі по школах котляревщина, взята не з його самого? Вона вже не така натурувита, як у первовзорі. Так само — що за користь читати переймання мови й смаку в Шевченка, коли можна самого його розгорнути? З малих писателїв мусимо тільки таке дїтям виявляти, чого немає в проводирів лїтературних". І Кулїш радить вибрати уривки тільки ось з яких письменників: „Котляревського, Артемовського-Гулака, Квітки, Шевченка, Гребінки, коли хочте з мене, Марка-Вовчка, Стороженка, з „Наталї" Макаровського (а не з другої поеми) з останньої повісти Ганни Барвінок [1]), з Номисового „Дїда Мини", стишок Щоголева „Ой у мене був коняка", оповіданнє Нечуя, а більш нїщо не варте читання. Писав колись Костомаров під псевдонїмом: Іеремія Галка, та якою-ж мовою! Писав і Бодянський (Ісько Материнка), та кого-ж його мова навчить смаку? Нї поезії, нї стилю нема в стихах і прозі у їх обох, бо один змалку був москалчам і вивчив ся нашої мови par complaisance, уже вирісши, до

[1]) „Домонторо", друковане під псевдонїмом Нечуй-Вітер у 1—5 чч. „Правди" 1869 р.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

поезії-ж нездатний і в Московщині, а другий не мав таланту ні до чого. Що-ж казати про Метлинського, Тополю, Кониського, Боровиковського et tutti quanti? — Се були копійки без своєї іскри, навіть без ерудиції словесної. Особливо повстає Куліш проти Кониського і пише на його адресу, не вважаючи, що листується ся з людиною собі ще незнайомою, а Кониського особисто знаючою, такі рядки: „Кониський сам за себе сказав правду, тільки не словом, а ділом. Поки був убогим судовим паничем у Полтаві, то мусїли його за руки держати, щоб з патріотизму не зашкодив собі, — і зашкодив таки, як же оженив ся та загарбав тисяч із шість десятків рублів, так не дав на галицьку літературу і десятка рублів, а збудував салотопенний завод і вбача в йому більш поезії, ніж у Шевченкови, ще було перемальовує водяними фарбами. І притих, і не чутно його і уші затулив від гомону про галицьку нужду і про запомогу. А Шевченко коли-б мав 60.000 рублів, то не салотопню спорудив би, а хіба академію; бо поезія була в його в душі, а не в одних словах".

А от про Забілу й Щоголева: „Забіла — слабенький поет, хоч уродився поетом, а не салотопом. Його придавило наше дурне панство і знівечило йому розум і серце. Вибрати з його нічого такого, як у Щоголева, що вславився двома віршами, дорогими кожному, хто знає рідний край і коха його щиро. Боровиковський не поет, а до того має такі вірші, що очам не ймеш віри, як таки таке написати та ще й напечатати! Дітворі виставляти їх треба, яко узурпацію письменства. Тополя закандзюбився на драматурґа, та ба! Був собі хлопець непорядний, піднявсь був трохи добки та й сїв на віка на долівці. Якась бідацька доля доконала його. А був би з його чоловік, коли-б у нас шановано талант іще тоді, як він у колодочки не вбєть ся; та бачте, до сього треба великого рохуму і честивости, а наше товариство довго ще буде татарствувати, дарма що серед його побудовано університети".

Далї по черзї йдуть не менш суворі атестації. Стороженко — „не має жадної науки, опріч тої, яку панські дїти від гувернерів переймають. За чиновництвом нїчого не читав, навіть із того, що писав Костомаров. Через те у всїх його оповіданнях, де є споминка про старовину, чоловік тямущий постерігає хлопячі помилки.. в його справдешньої роботи нема в літературі, він того й не розуміє, що до таланту треба великої штудеровини. Останнїм разом прийшов до мене у звіздї, і скільки я йому не натякав про галицьку нужду — не догадавсь і рубляки подарувати, а богатир з дїда й прадїда"...

„Максимовича... не можна й між такими поетами поставити, як Кониський, Боровиковський і инша дрібнота. Він брав ся за все і має призвіще „издатель первих томів і випусків", бо ні разу за всю жизнь

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

не напечатав нїчого з такими словами: „Том другий“ або й „випуск другий“. Се такий чоловік, що вештав ся по-під віконню в знаменитостей і сам про себе всюди розмазував“...

„Кухаренко — ґенерал чорноморського війська. Гарні його малесенькі оповідання про Чорноморщину, а комедія — річ плоха... Чоловік був сердешний, та ґенеральство його заїло: нїяк ми його не нахилили, щоб зняв ся у фотоґрафа без звізди, простим чоловіком або козаком. Нїким було йому там у Чорноморщинї держатись, то й талант його не виріс, а характер не набрав ся величчя; а серця й під старість був чулого“...

„Марко-Вовчок тим дивний, що почав писати дуже гарно, а що дальш, то писав усе слабше, потім і годї писати по вкраїнськи, та й по російськи також. Секрет у сьому той, що перші твори його, до друку проходили через мої руки і читались нераз серед зібраної купки знаючих людей. Усе мляве викидалось, усяке словце обсуждалось“. За Марко-Вовчка, як за людину, Куліш висловлюєть ся аж надто гостро.

І ще в кількох листах подає Куліш свої уваги з приводу де-кого з авторів українських і що до їх творів. Осуд людей у його все гострий та суворий, так і видко розчаровану, роздратовану людину, що вже почала переживати великий внутрішнїй крізис, котрий згодом довів Куліша до повного розриву з українським громадянством. Тепер він все більше зацїкавлюєть ся Галичиною. „Я тепер, пише він 18 червня 1869 р., тільки штудирую Галичину, яка вона є, зі всіх боків... Мені треба добре взнати край і людей, щоб не помилятись у своїй роботї... Отсе-ж і підхожу до неї то звідсїля, то звідтїля, довідуючись правди, хоч би й найгіршої“.

Вертаючи ся того-ж літа у Росію, Куліш познайомив ся з Барвінським у його рідному селї Шляхтинцях, де той перебував на вакаціях. З того часу починаєть ся жваве листованне, і Куліш озиваєть ся про всї важнїйші події галицького житя, подаючи свою думку або пораду. У 1871 роцї Куліш перебуває у Відні і доручає братам Барвінським — Олександрови й Володимиру справу друкованння і розповсюдженння своїх перекладів з святого письма на українську мову [1]), з чого потім у його виникли такі прикрі непорозуміння. Уже в листї од 6 липня 1873 р. з хутора Мотронівки нарікає він, що Галичина не може виставити Українї чесного контінґенту до їх спільного дїла! „Не вимагаємо від галичан нї крейцара, анї єдиної години працї неоплаченої; тільки бажаємо певности в умові, та й сього не знаходимо. Чи падала так низько хоч одна нація?“ В дописцї до листа з Петербургу од 18

[1]) Про се див. у листуванню Куліша з Вол. Барвінським, опублїкованому частиною др. Ів Франком у „Кіев. Стар.“, 1898 р, кн. 10, ст. 83—117.

Generated on 2015-08-08 06:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

студня 1873 р. одповідає Куліш на якусь увагу Барвінського: „Дивуетесь Ви, що я й досі не покидаю Галичини з ледачими її передовиками. І не покину. Передовики зникнуть, а Галичина зостанеть ся. Хіба кидав хто поле через те, що його не вміли люди пахати? Ледачі ратаї бували на всякому полї. Тепер орудує ним в Галичинї псевдо-Просвіта, а свого часу орудуватиме правдива Просвіта. Може я того й не побачу, а проте держатиму свого прапора високо, щоб хоч знали земляки, як я стояв один, коли всї попадали. На прапорі-ж моїм написано: докіль Галичина не впоїть у себе народнього смаку українського, будуть її передовики такими-ж недоріками, як оті просвітяне“.

В 1874 роцї Куліш почав друковати свою „Історію возсоединенія Руси“. По хід своєї працї він не раз сповіщає Барвінського. Попереду книжка мала називати ся „Исторія Украины и Галичины“. На руки-ж Барвінського посилає він і матеріял для буковинського альманаха „Руська Хата“, домагаючи ся, щоб там друковано його статтї не тільки українською, але й московською мовою, арґументуючи тим (як колись арґументував він свою обрусительну роботу в Холмщинї), що московська мова дуже гарна зброя проти польщини; він рівняє Буковину до рос. Украïни, що, мовляв, там польський елемент не придбав собі такої сили як у Галичинї: „тільки не змагайтесь із московщиною. Нехай вона робить що зможе; а ви, русини, робіте з українщиною, що зможете. Силу свою не на те мусите тратити, щоб не заморила ся у Буковинї московщина, а на те, щоб не ходили серед Румунів та Нїмців Русини. А Русинів стільки-ж у московському, скільки і в українському елементови“. (Лист од 21 квітня 1876 з Мотронівки).

Тимчасом відносини Куліша з галичанами, а в першій лїнїї з братами Барвінськими, йшли до розриву. З одного боку неґативні погляди Кулїша на козаччину й гайдамаччину, що чим далї прибирали все гострійший характер і викликали справедливе незадоволенне, а з другого непорозуміння в грошових стосунках з Вол. Барвінським в справі видання святого письма. „Мальована Гайдамаччина“ Кулішева в „Правдї“, де він висловлював думки, що „Руїна була результатом Хмельниччини; руїна була єдиним ідеалом і гайдамащини. Нїчого людського не знаходимо про гайдамак нї в архівах того часу, нї в піснях гайдамацьких, нї в переказах старих лїдів українських“, — викликала критику з боку Вол. Барвінського в тій же „Правдї“. Се переповнило чашу взаємного невдоволення і відносини між Кулїшем і Барвінськими перервали ся. І коли Ол. Барвінський знову обізвав ся р. 1879 до Куліша, той одповів дуже різко двома листами — на російській мові. В другому він так поясняє свій розрив: Наталкиваясь то на одного, то на другого безчестнаго человѣка въ теченіе десяти лѣтъ, я наконецц изламалъ мало-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

русское или украинское перо мое. Тепер пишу по великорусски, предоставляя галицкимъ русинамъ проповѣдовать какія угодно историческія выдумки“ (11 грудня. 1879 р.). Та листи Ол. Барвінського якось вияснили справу і виправдали в очах Куліша стосунки з Вол. Барвінським, і в слідуючому листї, аж через рік (12 жовтня 1880 р.) Куліш вертаєть ся до приязного тону і до української мови. В кінцї того-ж 1880 року Куліш побачив ся з Барвінським в Тернополї. Останнї листи торкають ся виключно справ літературних — друкованя Кулішевих перекладів з Шекспіра — і звістоκ про житє особисте. Нераз зачипає Куліш при нагодї справу правопису, обстоюючи за „фонетикою“, не тою, що її заводив Желехівський, а своєю власною, що нею друкував він „Шекспірові твори“, „Хуторну поезію“ та инші свої видання у Львові. Уперта, індівідуальна наскрізь вдача Куліша і тут показала себе! Останнїй лист Куліша до Ол. Барвінського з 20 липня 1890 року. В додатку видруковав д. Ол. Барвінський ще свої три листи до Куліша (що зберегли ся випадково, а решта безперечно згоріла на хуторі Куліша підчас пожежі) і чотири коротеньких листів Куліша до Вол. Барвінського.

В цїлому опублїкована д. Барвінським переписка Куліша дає вельми цїнний матеріял і для біоґрафії самого Куліша і для історії національного відродженя Галичини. На жаль, користованнє як споминами д. Барвінського, так і листованнєм утруднюєть ся дуже тим, що нема анї оглаву, анї покажчика нїякого. Може-ж все буде додано при дальших випусках.

Generated on 2015-08-08 06:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ҐРАЦІЯ ДЕЛЄДДА.

Лихим шляхом.

I.

Пєтро Бену на хвилинку зупинив ся перед маленькою церквою Розаріо.

— Тепер тільки перша година. — Подумав він, — може ще й рано іти до Ноїна. Може вони ще сплять. Ті багаті роблять так, як їм краще до вподоби.

Він трохи постояв вагаючись, а потім знову попрямував до передмістя Сант-Уссула, що було з другого кінця Нуоро.

Тодї був початок серпня. Сонце, ще дуже пекуче, палило пустинні улички. Іноді тільки яка небудь голодна собака пробігала в холодку по під камяними будинками, що кидали нерівну тінь на брук.

Далекий шум парового млина нарушав полуденну тишу, і сей шум, схожий на важке та часте диханнє, був єдиною ознакою житя у маленькому містї, спаленому сонцем.

Пєтро, за котрим слїдкувала його коротка тінь, на який час зворушав стукотїннєм своїх чобіт тишу пустинної улицї, що від церкви Розаріо вела до кладовища. Далї Пєтро, роздивляючись на маленькі городи завойовані буйною дикою рослинністю та на двори затїнені міґдалевим і фіґовим деревом, увійшов в Сант-Уссула, а нарештї зайшов до шинку, на вивісцї якого був прибитий віник.

Шинкар тосканець, колишнїй вугляр, що одружив ся з селянкою повією, лежав на єдиному ослонї своєї „ресторації“, як він величав свій шинок, а коли увійшов Пєтро, мусів устати, аби тому було де сїсти.

Шинкар придивив ся до Пєтро і пізнавши його, усміхнув ся своїми великими та ясними лукавими очима.

— Бувай здоров, Пєтро! — сказав він чудною балачкою у якій до чистої селянської мови пристав сардський ліялєкт, наче порох до золота. — Чого ти тут шукаєш?

— Чогось то шукаю! Дай менї вина! — відказав Пєтро трохи призирливо.

Тосканець подав йому вина, не спускаючи з його своїх великих дитячих очей, котрі все усміхали ся.

— Давай закладем ся, що я знаю куди ти йдеш? Ти йдеш до Николи Ноїна, бо ти хочеш до його наняти ся. Ну, гаразд! Ти ходитимеш до мене пити вина і я буду дуже радий.

— От лиха година, як ти се так знаєш? — спитав Пєтро.

Generated on 2015-08-08 06:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Еге! Менї моя жінка сказала. Баби усе знають. Мабуть їй сказала твоя Сабіна.

Петро трохи насупив ся подумавши, що Сабіна водить ся з жінкою шинкаря, але потім хитнув головою з лівого плеча на праве призирливим, властивим йому рухом, і знову став спокійний, хоч ся несвідома байдужність мала в собі щось саркастичне.

Найперш від усього Сабіна зовсім не була *його*. Він зустрів її на останнї жнива і однїєї ночі, коли на току мовчезна комашня викрадала зерно, він заснув лицем до землї і йому снило ся, що він одружив ся з тією дївчиною. Сабіна була ґраційна, білолиця, з пишним білявим волоссєм над чистим чолом. Вона була дуже приязна до Петро і він залюбки кохав ся б з нею. Але прокинувшись від того сну, він мав час усе зміркувати, тому і досї не рішив, чи казати дївчинї про своє коханнє, чи нї.

— Що воно таке *та* Сабіна? — спитав він дивлючись на червону від вина шклянку.

— Е, не вдавай з себе дурня! Вона небога дядька Николи Ноїно — відказав тосканець.

Він називав Николу Ноїна дядьком, а його жінку тїткою, як називали в Нуоро тих, що належали до стародавнього роду, хоч би се були дївчата, дїти, або й пани.

— Правду кажучи, я сього й не знав, — збрехав Петро. — Так се вона сказала, що я хочу наняти ся до дядька Ноїна?

— Не знаю. Я тільки так подумав, що може то вона.

— Нема тобі що тут робити, чужинцю! — зауважив Петро, по своїй звичцї призирливо хитнувши головою. — Думай собі, як тобі хочеть ся і подобаєть ся. Ну, а як би я справдї думав наняти ся до його, що тобі до того?

— Я вже тобі сказав, що був би дуже радий.

— Ну, так скажи менї, що то за люде ті Ноїни?

— Ти сам з Нуоро, то повинен се краще знати від чужинця, — ухилив ся шинкар і, взявши китицю з нарізаного паперу, став одганяти мухи від кошика з овочами, що був поставлений біля дверей на показ.

— Чужинець, що живе поблизу, знає більше від свого та далекого.

Тодї шинкар, не кидаючи одганяти мухи, почав цокотїти наче баба:

— Ноїни в околицї наче ті королї, ти знаєш. Хоч вони такі-ж нуорцї, як і я сам...

— Що ти там мелеш? Адже-ж тїтка Луїза належить до найкращого нуорського роду.

— Що до неї, то воно так. А він? Хто знає відкіль він? Навіть він сам вже того не памятає. Він прийшов в Нуоро з батьком, а батько був

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

з тих крамарів, що блукають світом, купуючи поганий олій та продаючи його за добрий.

— Оттак люде багатіють! А ти часом не доливаєш водою свого вина? — скрикнув Петро виливаючи до долу останні краплини вина з шклянки.

Він вже почував інстінктовне бажанне з власного самолюбства боронити свого майбутнього хазяїна.

— Ні оден шинкар в Нуоро не дає такого чистого вина як я—відказав тосканець.—Спитай самого дядька Миколи, що на сьому добре розуміеть ся.

— Справді? Хіба він пяниця?—спитав Петро.—Кажуть, що він тоді був пяний, коли минулого місяця упав з коня, як вертав ся з Олїени, та виламав собі ногу.

— Не знаю. Може він коштував багато усякого вина, бо їздив його собі купувати. А тепер діло виходить так, що зламавши ногу, доводить ся шукати наймита працьовитого та чесного, бо вже сам не може робити.

— А жінка його яка?

— Та така, що ніколи не сміеть ся, наче який чорт. Дуже вже вона гордовита. Оті баби, що повиходили з хорошого роду думають, що усї повинні годити їм через те, що вони мають виноградник, пасовисько, поле, конї та воли.

— А тобі се здаеть ся дурничкою? Ну, а яка їхня дочка? Чи те-ж дуже гордовита?

— Тїтка Марія? Ото гарна дівчина! Така-ж тобі гарна!—сказав шинкар—і вона славна дівчина, проста, і дуже добра хазяйка. Так люде кажуть. Але я думаю, що вона ще гордовитіща за матїр. І потім вони мабуть обидві дуже скупі, такі скупі, як дядько Микола веселий та щедрий. Вони стиснули в кулаці бідного дядька Миколу от так: бачиш?

— До сього менї байдуже—відказав Петро, дивлючись на стиснутий кулак шинкаря.—Досить тільки, щоб вони зо мною не були скупі.

— А так, виходить, правда, що ти йдеш туди наймати ся?—спитав шинкар.

— Еге. Коли вони менї добре заплатять. Є у їх і наймичка?

— Ні, нема. У їх ніколи не було ні наймитів, ні наймичок. Вони самі все роблять. Марія працює як віл: тяга воду, пере, замітає подвіре та улицю перед ним. Се сором для таких багатих людей, як вони.

— Працювати ніколи не сором. Та ще й до того ти колись казав, що вони зовсїм не такі вже багаті.

— Але вони вважають себе багатирями. Тому так вважають, що навкруг їх живуть самі убогі. А коли хто, особливо жінка, виросте між убогим людом, то їй здаеть ся, що вона над ним справжня цариця. Та,

Generated on 2015-08-08 06:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

власне, тітка Марія не здається такою вже дуже гордовитою, бо вона приховує свої гордощі, а от тітка Луїза в кожному слові усім показує, що вона багата, що їй нікого не треба, що у неї кешеня повна грошей, що у неї в хазяйстві є все, чого душа бажає. З нею аж моторошно робить ся, така вона пишна! Дядько Микола називає її царицею. Вона ніколи не вдостоює вийти погуляти на царину разом з сусідками. Тітка Марія іноді таки виходить. А тітка Луїза сідає у своїому дворі на порозі, і коли підійде яка баба, то, побачив би ти, як вона пишаєть ся!

— Виходить—перепинив його Петро, замислено дивлючись крізь одчинені двері на роспалену сонцем уличку—що сам хазяїн не гордовитий і не пишний?

— Він любить балакати та гарикати тай годі. Він любить трошки з усіх глузувати та скаржитись, що ніби то в їх мало грошей. Треба сказати, що він таки хитрий.

— А як там у сімї живуть, лагідно, чи ні?

— Вони розуміють ся між собою, наче птахи з одного гнізда—відказав чужинець—здаєть ся, що живуть справді добре. Зрештою, вони про свої справи ні з ким не говорять.

— Проте ти все знаєш... майже наче яка баба плетуха — зауважив Петро призирливо хитнувши головою.

— А що ти думаєш? Усі сюди збірають ся, наче бжоли до улика, і гомонять...—відказав тосканець, примусивши своїм порівнанням усміхнути ся Петро.—А я слухаю тай собі гомоню...

— Коли менї буде треба що знати, я прийду до тебе...

— Менї здаєть ся, що ти вже й прийшов...

Петро одчинив щось схоже на гаман, прироблений до шкуряного пояса, і витяг срібну монету.

— Маю тобі платити. А де твоя жінка?

— Пішла за індійськими фіґами—відказав шинкар, брязнувши монету об стіл, щоб впевнитись, чи вона не підроблена.

Петро уявив собі шинкарку, прехорошу жінку з великими чорними очима, з котрою він прогуляв не одну годину, і по асоціяції думок спитав:

— А що кажуть про Марію Ноїна? Чи вона чесна дівчина?

— Про се навіть і питати не подоба!—аж скрикнув шинкар.—Дочка дядька Миколи Ноїна? Такої другої трудно й знайти!

— А чи кохаєть ся з ким?

— Ні з ким не кохаєть ся. Хоче вийти за багатого та пановитого.

— Ми їй такого привеземо з континенту—поглузував Петро, дивлючись на білявого балакучого чужинця, що приїхав з континенту аби одружити ся з зовсім таки непутящою жінкою.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Він би хотів ще де про віщо дізнатись, але бояв ся, що шинкарка потім піде до Ноїна та роскаже, як він роспитував ся.

Він встав.

— Сподіваю ся побачити ся з тобою, Пєтро. Умов ся з дядьком Миколою. Зрештою він добрий чоловік. Тільки ти стій на свойому, тоді вони тобі дадуть, скільки схочеш.

— Спасибі за пораду, але я туди не піду — знову збрехав Пєтро. Але коли він вийшов, то звернув у праворуч і наблизив ся до двору Ноїна.

Білий та спокійний будинок справді, здавалось, нїби дивив ся з призирством через високу огорожу подвіря на халупки, що збивали ся купами навкруг царини та вдовш закуреної улички.

Пєтро штовхнув червоні півпричинені ворота і увійшов у двір. Двір був великий, вимощений дрібним каміннєм, роспаленим сонцем, чепурний та прибраний. У праворуч Пєтро побачив повітку, що служила разом і станею і возовнею. У лїворуч білїв будинок з окольними ґранїтовими сходами, прикрашений крученими паничами, що вили ся по залїзних ґратах.

Скрізь майже семетрично стояло ріжне селянське знарядде і сардський віз, старі колеса, плуги, сапи, ярма та усяке дручче.

Попід окольною східницею були одні двері, а трохи далї другі, почорнїлі від диму і з віконечком у горі. Сї останнї вели у пекарню.

Пєтро попрямував туди, заглянув у одчинене вікнце і привітав ся.

— Здорові були!

— Увіходь!—коротенько відповіла низенька огрядна жінка з продовжастим білим та спокійним обличчєм в рямцї полотняної, вимитої у шафранї хустки.

Пєтро Бену одчинив двері і увійшов

— Я хотїв би побалакати з дядьком Миколою.

— Ось я його покличу. Сїдай!

Парубок сїв перед пічю, у якій вже не було огню, а тїтка Луїза вийшла на подвірє і пішла по сходах на гору своєю нешвидкою поважною ходою.

Пекарня була схожа на всї инші, сардські пекарнї; простора, з цегляним помостом та очеретяною стелею почорнїлою від диму. Великі мідяні блискучі горшки, знарядде для хлїба та для иньшого висїли по темних стїнах. На півкруглій пічцї кипіла маленька мідяна кофейниця.

На столику біля дверей Пєтро побачив кошик з причандалами для шиття і сорочку з ледви початим сардським вишиваннєм. То мусїли

Generated on 2015-08-08 06:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

бути шитки Марії. Але де ж то була вона сама? Може пішла прати в потоці в міжгірї, бо поки Петро був там, вона не показувала ся.

Через хвилину тїтка Луїза вернула ся біла, недбала, з стиснутими устами та з міцно зашнурованим, не зважаючи на спеку, корсетиком. Незабаром на подвірю почулась хода кривого чоловіка. Ледви парубок глянув на добродушне рожеве обличчє з блискучими очима дядька Миколи, як почув себе дуже добре.

— Здоров був!—привітав ся хазяїн, з силою сїдаючи на широкий соломяний стулець.

— Здорові були!--відказав Петро.

Дядько Микола простяг здорову ногу, трохи скривив ся від болю, але зараз переміг ся. Тїтка Луїза одсунула кофейницю від огню і знову сїла прясти, пускаючи крутити ся біля неї невеличке сардське веретено, вже повне пряжі з білої вовни. Низька та кругла, майже урочиста в своїому нуорському убранню, в широкій спідниці з зеленою габою та жовтою хусткою навкруг великого загадливого обличчя. З своїми стиснутими устами та холодними ясними очима вона здавала ся єгипетською статуєю, і з нею було так тяжко і навіть страшно, як з її чоловіком спокійно та вільно.

— Я чув, що вам треба наймита—сказав Петро, згортаючи та розгортаючи свою довгу чорну шапку — коли я вам до вподоби, то я наняв ся б до вас. В серпнї скінчу строк у Антонїо Ожізу і коли хочете...

— Слухай, парубче, — відказав дядько Микола, дивлючись на його блискучими очима—ти вже не ображай ся, як я тобі щось скажу: про тебе йде не дуже то добра слава...

Петро мав сїрі, те ж блискучі очі, котрі тепер майже грізно зустріли і витримали погляд дядька Миколи. Парубок почув, що йому аж гаряче стало у вухах від образи, але він спокійно відказав:

— Роспитайте ся в людей...

— Не ображай ся — сказала тїтка Луїза, вимовляючи крізь зуби і майже не ростуляючи уст.—Люде так, собі кажуть, а дядько Микола за ними переказує.

— Але ж, тїтко Луїзо, що можуть казати про мене? Я нїколи не судив ся. В день я роблю, в ночи сплю. Шаную хазяїна, не зачіпаю жінок та дїтей і вважаю своєю господу, де їм хлїб та пю вино. Я нїколи не вкрав анї жменьки сїна. Що можуть про мене казати?—спитав він червонїючи. Дядько Микола все дивив ся на його і усміхав ся. Між його рудоватою бородою та чорними усами червонїли свїжі уста та білїли молоді зуби.

— Про тебе кажуть, що ти любиш бити ся і що ти лихий на вда-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

чу—скрикнув він.—Справді от і мені тепер здаєть ся, що ти розлютував ся. Хочеш, я дам тобі палицю?

Він простяг йому палицю, знаком показуючи, щоб він кого побив.

Петро засміяв ся.

— Не буду казати, що малим я не був розбишакою—сказав він по правдї—я перестрибував через усї загорожі, вилазив на кожне дерево, бив ся з товаришами, їздив на неосїдланих конях. Але хто не був таким змалку? Кілька разів моя бідна мати привязувала мене і зачиняла в хатї, а я перегризав шнур і тїкав. Та менї рано довело ся зазнати горя. Моя мати вмерла, покрівля нашої хатини завалила ся. Зостав ся я сам самісїнький, голодував, бував хорий, мерз у холоднїй хатї. Мої дві старі тїтки допомагали менї, але ж і вони самі те ж убогі. Тодї я зрозумів, як то трудно жити на свїтї. Що й казати! Біда найкраща учителька. Став я наймати ся, навчив ся слухати ся та працювати. От тепер і заробляю. Як тільки матиму за що відбудовати завалену хату та купити воза і пару волів, я візьму собі жінку.

— А узявши жінку треба ж її й годувати—відмовив дядько Микола старою сардською приказкою. Тїтка Луїза прядучи слухала і маленька зморщка врізувала ся на її щоцї біля уст.

— Ну, і які сї старцї! Вмірають з голоду, а думають женити ся.

— Годї!—сказав дядько Микола, стукнувши палицею по печі.—Тепер поговоримо про нашу справу та побачимо, як ми її уладнаємо.

Вони умовились.

II.

Пятнадцятого серпня Петро заступив до Ноїна. То було у вечері. Вечір був хмарний та похмурий і спогад про його навіки лишив ся в душі молодого наймита, як спогад сумного сну.

Жінки зустріли його холодно, навіть з недовірем, йому стало смутно, коли він увійшов у темну пекарню і почепив свою свиту в кутку біля дверей.

Марія засвітила світло і налила вина наймитови.

— Пий—сказала вона, пильно поглянувши на його.

— Будьмо здорові!—відказав Петро і пючи червонясте вино, те простїше вино, що даєть ся наймитам та убогим, також пильно поглянув на молоду хазяйку. Вони—наймит і хазяйка були близько один від одного, обоє прехороші в своїх народнїх убраннях і здавали ся найкращими представниками однієї і тієї раси. Але справді цїла безодня роздїлювала їх.

Петро був високий та ставний. На йому був червоний жупан, вже злинялий від часу, підбитий блакітним оксамитом, а поверх його була безрукавка з погано вироблених смушків, але дуже гарно пошита

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

та вишита червоним. Його постать була чепурна і мальовнича, незважаючи на робітницьке убранне, а його смагльовате обличчє з чистим профілем від загостреної чорної борідки та чорного рівного волосся над високим чолом здавало ся ще тонше та продожастіще. Великі сірі очі блискучі та нїжні, не гармонїрували з майже дико суворим виразом густих брів, що сходили ся над переніссем та з палкими призирливими устами.

Молода хазяйка теж була висока, чорнява, поворотна. Її волоссє було дуже чорне та хвилясте і заплїтало ся на потилицї у дві коси; шкіра була золотиста, чорні продовжасті очі блищали під низьким чолом. Золоті обручі з коралевими сережками здавалось, наче поприростали до маленьких прозорих ушок. Вона нагадувала арабських жінок, що родять ся від сонця і землї, повні житя, нїжних і терпких, як лїсове яблуко.

Її профіль був надзвичайно хороший. Коли вона сміяла ся, дві ямочки зявляли ся на її щічках, а дві других, менших біля очей. Того вона часто сміяла ся.

Тїтка Луїза в заплетеному корсетику та в жовтій хустцї лагодила вечерю. Дядько Никола ще не вернув ся.

Петро сїв у кутку за дверима і з недовірєм та цїкавістю став розглядати обох жінок.

— Завтра тобі треба йти в долину на наше поле. Ти знаєш де воно? — спитала Марія.

— А вже-ж! — відказав Петро підводячи голову.

— Воно поспіль нашого виноградника, — додала тїтка Луїза, не повертаючись. — Ти, певне, і його знаєш.

— Знаю, знаю! Хто-ж то не знає вашого винограднику?

— Еге, бо він кращий від усїх, — вимовила стара хазяйка. — Він нам чимало коштує. Дядько Никола положив на його не тільки гроші, але й час, щоб обробити його. Але, принаймнї, тепер знаємо, що маємо добрий виноградник.

— Знаємо! — відказав, наче луна, наймит, тільки сумним голосом.

— Я часто приходитиму до тебе, — сказала Марія нахиляючись, щоб поставити пляшку біля Петро. Потім вона поставила перед ним на столику кошик з хлїбом, сир, картоплї з мясом і запросила:

— Їж. От вже й тато йде.

На тихому подвірю почулась хода кривого дядька Николи і Петро аж зрадїв подумавши про його.

— Бувай здоров, — привітав ся хазяїн, входячи у пекарню. — Який поганий вечір! Моя нога мучить ся наче породільня. Ну, що-ж, будемо їсти і ми. Не жури ся Петро Бену, ти будеш жити з приятелями, з людьми чесними та веселими. Еге! Бідними, але веселими!

Generated on 2015-08-08 06:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Дядько Никола сїв біля маленького столика, непокритого обрусом. Жінки поставили великий кіш до долу і сїли на йому вечеряти. Розмови провадили ся й далї, але не шпарко. Після вечері Петро попрохав дозволу піти з дому. На вулиці він зустрів кількох парубків, з котрими був умовив ся гуляти, і вони почали гуртом співати нуорських пісень, зупиняючись біля хат, де жили дівчата, з котрими вони кохали ся. І Петро повів товаришів співати під вікнами того будинку, де служила Сабіна.

Першого-ж дня хазяїни послали Петра робити на полї та доглядати винограда і саду. Марія, як казали, приходила туди пішки, або приїздила верхи, але не звертала на наймита нїякої уваги. Іноді за увесь час вона і словом до його не обзивалась.

Петро взяв ся мостити щось на зразок гребельки вдовш потоку, що пробігав в другому кінцї поля. Парубок бачив, як Марія ходила поміж виноградами осяяна все ще пекучим сонцем. За виноградником яснїли роспалені сонцем скелї Ортбене, а над ними на тлї блискучого синього неба стояли непорушні вільхи і, здавало ся, замислено дивили ся на напротилежний обрій.

Дика та буйна рослинність покривала згіря. Поміж сизувато зеленими індійськими фіґами та оливковими деревами сяяли яро зелені виногради. Де-не-де на рівному та на березї потоку, що освіжував маленькі городи в глибинї міжгіря, стояли окремі скелї, що може колись, одірвавшись від гори, скотили ся у долину. Плющ та барвінок покривали їх. Ледви помітні стежки вили ся по згірях по-між кущами ожини. Великі купи індійських фіґ з важким листом та з золотистими овочами і квітками гуртували ся на згірях і схиляли ся над прірвами.

Марія у простенькій сїруватій спідниці і в оксамитному зеленому корсетику була найнїжнїщою і найживіщою цяткою по-між зеленими виноградами та оливковим деревом. Гнучка та зручна вона ходила по-між ними, нахиляла ся, щоб подивити ся на виноградні грона, витягала ся, щоб доторкнути ся до якогось майже стиглого яблука, або збивала палицею золотисті фіґи. Наче та комашка, що приймає кольор тієї рослини, на якій живе, дївчина, здавалось, єднала ся з рослинністю родючої долини: була гнучка, як виногради та нїжна і роскішна, як стиглий овоч індійської фіґи.

І так саме, як індійська фіґа, вона не вміла ховати гострих колючок, тому Петро криво поглядав на неї, бо бачив, що вона не тільки гордує ним, а щей не вірить йому.

— „Вона сюди приходить, щоб доглядати за мною, — думав він. — Боїть ся, щоб я не забрав її добра. Коли вона мене як зачепить, я її навчу, як треба поводитись з людьми. Я їй дам!“

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Але вона його не зачіпала. Тільки кілька разів вона говорила до його, коли було треба росказати, що треба робити на полї, чи в саду.

Вона була холодна та поважна: Петро починав її ненавидїти і йому хотїло ся піти геть з поля, щоб не бачити нещирого обличчя та пильних очей, що доглядаючи за ним, мовчки ображали його.

— „Зараз видно, що отсї люде нїколи не мали наймитів,“—думав він, та від образи і від дратования працював дуже багато, ночами не спав, достерігаючи добра, та нїколи сам й не доторкав ся нї до якого овочу.

Одного дня, в жовтнї, коли він обрізував на винограді зайві паростки, щоб сонце краще досягало до грон, Марія проходючи поуз, сказала йому:

— Чому ти нїколи не їси винограду?

— А ти, виходить, лїчиш ґрона? — відказав він не випростуючись, а тільки глянувши на неї та призирливо хитнувши головою.

Марія почервонїла, бо побачила, що він догадав ся. Тодї вона заговорила про друге:

— Петро, — вимовила вона, прикладаючи руку до чола над очима, щоб краще роздивитись на груші, що росли на межі виноградника. На них лист вже почав жовкнути, а рясний овоч був такий стиглий, що здавав ся з воску, котрий от-от мав ростопити ся. — Після завтра будемо рвати груші.

Він також глянув на дерево.

— Як хочете.

— Слухай: після завтра рано позривай та визбірай груші, а я по обідї приїду конем та заберу їх. Як ти думаєш, чи можна їх буде помістити у чотири коші? Тодї я приїду двічі.

Позаяк Петро держучи в руцї зрізані паростки, рушив далї, вона пішла за ним.

— Ну і добре уродили груші! Торік у нас усї було вкрадено. Сього року ми їх продамо лїр на двадцять. Як ти думаєш, Петро?

— Я? Я нїчого не думаю. Я нїколи не продавав груші.

— Еге! Торік у нас всї було покрадено! Сього року ти їх добре доглянув. Я тобі за се подарую півдесятка цигар.

— Я не курю, — відказав він, майже глузливо.

Але молода хазяйка здавала ся такою доброю та щирою, що він навіть сам собі подумав, чи то не помиляв ся він, коли вважав її недоброю та нещирою.

Та коли він у-друге нарізував паростків, Марія сказала:

— Слухай, Петро. Краще я після завтра прийду раненько та разом позриваємо груші. Тодї я їх одвезу за одним разом.

Generated on 2015-08-08 06:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Бач, вона боїть ся, що збираючи груші десь одкладу їх собі чималу купу! От скупіяка, от хитра чортяка!

Але тут вона сказала кілька чарівничих слів, котрі раптом звеселили його:

— Я з собою приведу Сабіну...

— Сабіна прийде! Сабіна прийде! — Сам собі повторював Пєтро, коли Марія пішла геть.

Мухи, що бренїли в повітрі, удод, що стукав дзюбом на тополї біля потоку, соловей, що співав на орісї, лист шепочучи, камінцї котючись по згірях повторювали ті два прекрасні слова.

Сам один в спокої ясного вечора молодий наймит чув, що його серце тріпоче від радости. Все, що було каламутного в його палкій бентежній душі, розійшло ся наче туман при сходї сонця.

— Сабіна прийде!

Поміж рослинністю, що взяла ся золотим сяйвом від останніх відблисків заходу, йому ввижала ся білява голівка... Палкі слова стародавнїх пісень росходили ся луною в блакітній далинї десь у скелях, де, може, спочивають душі незгаданих поетів незнаної давнини.

Коли прозорий вечір освітили перші промінні молодика, що спускав ся за оливкове дерево, і коли блискуча іскра засвітила ся поміж тополею та орішиною в бігучій водї потока, Пєтро вернув ся до куріня лїг на низькій камяній огорожі не зводючи очей з темних гір.

Вітрець повівав так легенько, що навіть листє не шелестїло, иноді тільки виногради та оливи безшумно здрігувались і від сього їх відтінок ледви примітно миняв ся під місячним перловим сяйвом. Цїлий хор коників розлягав ся з кущів, поблизу чув ся одноманітний легіт потока, а далеко, по білій від місяця дорозї, що пролягала між горами та долиною, гуркотїв віз. Від сього розлеглого, смутного шуму, завсїди одноманітного, мовчаннє і самота побільшували ся навкруг молодого наймита. Після душного дня та важкої працї сонлива втїха відпочинку і свіже повітрє покривали його оксамитним покровом. Щось таємне та примарливе, схоже на сяйво молодика, наповняло його душу: то були невибагливі мрії селянина, бажання молодої істоти і фантазії селянського поета.

— Сабіна прийде! — мрії, бажання та фантазії росходили ся все ширше та ширше, як кола від каміня на тихій водї. Сьогочасне змішувало ся з майбутнїм. Жадоба поцїлунків еднала ся з надїею їсти з однїєї миски разом з білявою хазяйновитою дружиною.

— Вона прийде, — думав наймит здрігаючись від жадоби кохання.— Коли тільки та проклятуща покине нас самих у-двох, я обійму Сабіну буду цїлувати, цїлувати, як божевільний. У неї устоньки свіжі, як вишня...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Палка жадоба пригасала в лагідній мрії:

— Буде у нас хатина, віз, пара волів. Вона пектиме хліб, а я, щоб більше заробити, буду ходити й на поденщину.

Місяць усміхав ся мріям Петро, як усміхав ся він добрим і лихим мріям инших мрійників, що спочивали під широким небом, наче той царевич, що усміхаєть ся до всіх, не бачучи нікого.

Другого дня Марія не приходила. Петро трохи турбував ся, хоч і заспокоював себе мало милосердною надією, що може молодій хазяйці стала ся яка небудь неприємна пригода. Він навіть вийшов на дорогу і подивив ся в той бік, відкіль вона мала прийти. Дорогою проходили жінки та діти, несучи коші з свочами, проїздили вози наважені виноградом та селяни з Олїспи на маленьких слухняних коніках.

Марія не прийшла.

— От пригода! — подумав Петро — у перше я її ждав, а вона й не прийшла. Ну, нехай іде собі к чорту!

Та на завтра знову ніхто не прийшов турбовати самотности, але коли час минав, Петро хвилював ся все дужче та дужче. Чи то ж вони прийдуть? Сонце вже стало спускатись до заходу, тіні від оливкового дерева зробили ся довшими.

Нарештї собака, привязаний під золотистими грушами почав гавкати, підіймаючи ся на задні ноги та дивлючись на дорогу своїми маленькими червоними очима. Петро ще й не глянувши на дорогу, вгадав, що дівчата наближають ся.

Марія та Сабіна, обидві верхи, спускали ся дорогою, наче божевільні що-сили поганяючи коней. Серед цілої хмари куряви виднїли ся їх почервонілі личка, осяяні полудневим сонцем та блискучі від поту коні, що били себе хвостами по боках.

Доїхавши до фіртки, дівчата позскакували з коней і пішли у виноградник ведучи за собою коней, котрі простягали шиї, щоб зірвати який листочок з дерева. Петро не зрушив з місця, хоч йому страшенно хотїло ся піти їм на зустріч. Його серце дуже било ся. Ледви Марія вийшла з виноградника, він устав і привітав ся.

— Ну, Петро, що чувати? — крикнула Сабіна, сіпаючи коня за уздечку — давно вже ми бачили ся!

Він пильно подивив ся на неї і усміхнув ся.

— Дай сюди! — сказав він, помагаючи привязувати коня та одвязуючи два великих коші, виплетених з лози, що були на йому. Тимчасом Марія сердила ся, бо сама ніяк не могла привязати свого коня, що засунув голову в кущ і що хвилини струшував ся всім тілом.

Сабіна була дуже гарно убрана. Вона мала червоний оксамитовий

Generated on 2015-08-08 06:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

корсетик і дуже білу сорочку, а розіпята хустка не ховала її білої гарної шиї, на котрій чорнів шовковий шнурочок.

Її делїкатна врода запевне не могла затемнити роскішної краси Марії. Та Сабіна не така була вродлива, як ґраційна, а пасмо волосся, що вибивало ся з під хустки та кидало тїнь на чоло, а де-коли й на очі, надавало їй зовсїм дитячий вигляд.

Ох, як же вона подобала ся Петро! Її очі, ясні, та мляві причарували його.

Привязавши коня, вона сїла на траві і скинула черевики.

Парубок пильно дивив ся на неї, вона се бачила і їй було дуже приємно. Але тут раптом Марія повернулась і сердито крикнула:

— Петро, чи тебе що заворожило! Чому б тобі не прийти та не привязати отсю чортову коняку, що так на тебе похожа.

Він нїчого не відказав. Мовчки прийшов і привязав коня. На його обличчє наче тїнь набігла.

Марія теж поскидала черевики і почала вигукувати, щоб примусити наймита поспішити ся:

— Швидче, швидче, швидче! Ти маєш час, Петро Бену, а ми не маємо. Швидче, хай же тобі чорт!

Тодї він з кошиком на руцї, виліз на грушу і почав їх рвати.

Дївчата рвали груші, що були на нижчому гіллї і підморгуючи та штовхаючи одна другу, сміяли ся між собою. Часом вони простягали попередники, де вже було чимало груш і тодї Петро кидав їм по кілька не дуже стиглих груш, котрі падаючи одскакували від других.

— А тепер менї!

— Нї, менї!

— Завсїди тобі! — сказала Марія, простягаючи свій попередник. — Петро, менї. Чуєш! Ну!

— Нї, менї! — крикнула Сабіна відштовхуючи Марію. Кинь менї оту! Гляди! Оту, що здаєть ся мов аж золота.

— Еге, тобі ж! Гляди, я тобі її кину на груди, — відказав він усміхаючись та пильно дивлячись на її личко.

Справдї чудова стигла груша торкнувши ся її грудей упала у хвартух. Всї груші, що там були, розсипали ся.

— Ой! — скрикнула Сабіна по дитячи перелякано, а Марія зараз нахиливши ся, стала збірати груші. — Марія, не лай мене!

Виглядаючи з золотого листя, Петро реготав ся мов малий. Потім він на хвилину замовк і подивив ся на дївчат, що стали сперечати ся:

— Ти мене штовхнула!

— Нї, то ти сама пустила попередник.

— Петро, хто винен? — спитали обидві, дивлючи ся у гору.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Я винен!

Вони засміяли ся. Тут Петро у перше примітив ямочки на щічках Марії і побачив, що біля сієї дівчини з гарячим румяним личком та пишними грудьми, Сабіна здаєть ся блїдою і сухенькою.

— От на сьому дереві вже нїчого нема — сказав він, зручно спускаючи ся з дерева. Опинивши ся далї, вклонив ся груші, наче прощаючись, і вимовив, — коли будемо живі, то на той рік знов побачимо ся!

Марія взяла у його кошик і одійшла далї, щоб висипати груші до купи.

— Чого ти на мене так дивиш ся? — спитала Сабіна зустрічаючи погляд Петро.

— Треба менї тобі сказати два словечка, — відказав він беручи ся за стовбур другої груші.

Вона зрозуміла. Вона знала, які будуть ті великі, таємні „два“ словечка. Вона їх чекала і жадала зараз почути. Але Марія вже вертала ся. Раптовий румянець зчервонив личко молодої наймички. Її очі заблищали, а голос затремтїв від жадоби:

— Скажи менї зараз, Петро...

— Потім — відказав він тихенько, показуючи очима на Марію. — Ти-ж прийдеш, як будуть рвати виноград?

Вона нїчого не відмовила. Він поліз на грушу. Йому здавало ся, нїби він підіймаєть ся на небо. Вона його кохає, напевне кохає, бо почервонїла і затремтїла. Їхнї очі сказали один одному найцїкавіше.

З сієї хвилини вони обоє вже не жартували, не сміяли ся, не говорили. Петро обривав груші з найвищих гілок, дївчата з нижчих. Деякі груші самі собі падали. Сонце світило крізь блискучий лист і теплі нїжні груші напоювали своїми пахощами повітрє навколо.

Даремно Марія намагала ся розпочати розмову: ті двоє все мовчали. Сабіна знову зробила ся блїдою і не зважувала ся підвести голови, ховаючи між листом свої тремтючі ручки. Петро стоючи на гільцї, чув на своїому обличчю увесь жар полудневого сонця і його очі, здавало ся, відбивали блиск оливкового листу, що хвилювало на взгірю.

Коли всї груші були позривані та визбирані, Петро попривязував повні коші коням на спини, а дївчата понадївали черевики. Марія не одходила і на хвилину. Здавало ся, що вона се робила навмисне. Коли мали вже їхати, вона сказала:

— Може, сестрице, подивим ся на поле та виногради?

— А запевне! — відказала Сабіна.

— Може і ти підеш з нами Петро Бену? — спитала тодї Марія, сміючись з парубка, котрий нїяк не міг удержати неспокійних коней.

— Нехай чорт з вами ходить! — відказав він роздратований.

Generated on 2015-08-08 06:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Дівчата з реготом побігли геть у низ узенькою, освітленою стежкою.

Пєтро сам не знав, чого він посмутнїв. Він дивив ся у слїд дївчатам, що бігли стежкою, весело сміючись. Потім вони зникли за деревом і знову зявили ся біля потоку. В своїх кольорових корсетиках вони здавали ся квітками. Дзвінкий сміх Марії змішував ся з шумом потока. Сабіна нахилила ся до його, вмила ся і втерла ся спідницею. Потім вона глянула на гору, туди, де був Пєтро і махнула рукою. Після сього вона щось сказала Марії і вони обидві зареготались.

— Мабуть вони говорять про мене, — подумав Пєтро. Може Сабіна розказувала багатій родичці, як їй натякнув про коханнє наймит і вони осе обидві з того сміяли ся. Нї, Сабіна не кохала його. То йому, дурню, так здало ся. Мабуть і вона те-ж високо несеть ся, як родичка, а він був убогий і не було у його нї хати, нї воза, нї плуга!..

Тепер, коли Марія дізнала ся про його коханнє, вона завсїди буде глузувати з його.

Майже певний, що дївчата сміяли ся з його, Пєтро одвернув ся від їх і пішов геть.

— Бувай здоров! — крикнула йому Сабіна ведучи за собою коня наваженого кошами.

Парубок глянув на неї, але нїчого не сказав. Вона кілька разів оглянула ся і коли вийшла на дорогу, то зупинила ся і перехилила ся через її невисоку камяну огорожу. Потім кольорові цятки корсетиків і наважені коні зникли за повороткою в червоному сяйві заходу, що запалювало огнем гірські скелї. Пєтро зостав ся сам в долинї, котру вже покривала тїнь. Тепер його душу теж тїнь покрила.

— Даремне я розсердив ся — думав він. — Вона не з мене сміяла ся; вона мене кохає. Але я убогий, а убогий все одно що хорий: нехай до його що тільки доторкнеть ся, а йому вже болить. Ну, та нїчого! Ще можна все уладнати. Вона прийде рвати виноград і я попрохаю її піти зо мною туди, де я рватиму. Ми підемо та й підемо по-далї від усїх і коли я зрізуватиму грона, а вона їх збіратиме, ми роскажемо один одному все, що нам треба росказати. Потім я поможу їй поставити кіш на голову і ми подивим ся один на одного. Може навіть я її поцїлую... Еге, Марія краща, але вона недобра... у Сабіни краще серце...

— А та друга—подумав він з несподіваним бажаннем уявляючи собі принадну та пишну постать молодої хазяйки. — Така лиха! Вона нас у-двох і на хвилиночку не покинула! Хотїв би, щоб отсе тепер вона була тут. Я кинув би її додолу та цїлував би, аж кусав би її: Ось тобі, гадюко! Ти не хочеш, щоб инші кохали ся, ти не хочеш, щоб я цїлував Сабіну, так от маєш собі отсї лихі поцїлунки, а Сабінї будуть самі щирі та любі... Ти сама лиха, а Сабіна добра та славна...

Generated on 2015-08-08 06:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— От може тут, — сказав він голосно, зупиняючись за скелею в кінці виноградника. — Тут ми можемо милувати ся...

Настирливий та лукавий образ Марії вже зник, но сей бік скелї, повитої виноградами, зостала ся тільки нїжна маленька постать білявої дївчини з кошем винограду на голові.

Тимчасом на виногради спустила ся цїла зграя пташок, щоб підживити ся спершу нїж летїти до своїх гнїздечок. Петро мусїв прокинути ся від своїх мрій та бігти до виноградника проганяти птахи. Зграя підняла ся, шумлива та весела, і розлетїла ся в чистому повітрі раннього вечора. Повіяв легенький вітрець і покотив у низ, аж до ніг Петро листє, що впало з груш.

(Далї буде).

О. КОБЕЦЬ.

* * *

Хто викує пісню, блискучу, як сталь,
З горнила людської недолї,
Безмежну, як небо, пекучу, як жаль,
Що душу стискає в неволї, —
Хто викує пісню-печаль...
Щоб в згуках могутнїх і мрії ясні,
І туга і заклик до бою
І блиски надій, немов квіти рясні,
Сплели ся, злили ся між собою,
І туга, і мрії ясні...
Щоб згуки святі гартували бойцїв,
І кволих, що стихли, відстали,
І силою чар оживляли мерцїв,
Що в сїчах завчасно зівяли, —
Щоб пісня будила рабів...
Щоб світ гордовитий прислухавсь до нас,
До звуків могутнього співу,
Щоб знав, що пекучий вогонь не погас
В глибинах народнього гнїву, —
Щоб грізний прискорив ся час!
Хто викує пісню змагань, боротьби
З пітьмою, з довічним одчаєм, —
Тому ми, нїкчемні, убогі раби,
Хвалебний свій гимн проспіваєм, —
Восхвалим святого, раби...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

С. ЧЕРКАСЕНКО.

З українського житя.

Векселї й заплата по них.—Таємниче мовчаннє київського депутата.—З думських промов про українство.—Нащадок славетного гетьмана й „малоросійський народ".—Українська приватна школа й державні дїди.—Хронїка утисків.—Хронїка українського руху.—Листи д. Вілї й єп. Никона.

„На жаль, Українцї почали розчаровувати ся в кадетах, як своїх оборонцях, бо поводженнє сієї партії в справах українського житя немов іде всупереч з тими, цїлком справедливими, думками. Треба нагадати, що виступів в українських справах з боку кадетів було дуже мало, а як що й були, то якісь мляві, а то навіть і образливі для домагань культурного розвитку такої численної національности, як Українцї"... Се з промови, якою вітав лїдера конституційно-демократичної партії, П. Мілюкова, представник українського громадянства в Катеринославі, де шановний лїдер найбільшої опозиційної фракції в Державній Думі читав лекції про „Турецький крізіс та Балканську Спілку". Казати просто, кадетській партії було піднесено торішнїй вексель з питаннем,—чи не час, буває, й заплатити по векселю? Се-б-то нагадано було, що торік кадети проходили в Думу при допомозї українських голосів, присягали ся за сеє обороняти інтереси Українцїв та, просидївши там мало не рік, і забули про свою обіцянку. Пан Мілюков зауважив, відповідаючи на промову, що „обвинуваченнє партії народньої свободи в нехтованню українськими інтересами трохи несправедливе, бо партія виступала в обороні українських справ, хоч, нїгде правди дїти, і не дуже часто, дійсно через те, що українського питання в його цїлому в Державній Думі до якого часу немає" („Днїпрові Хвилї, ч. 9). Далї п. Мілюков од імени своєї партії видав новий вексель, обіцяючи „душу й тїло положити за нашу свободу", як у тій пісні співаєть ся. Не знаю, чи довело ся представникам нашого громадянства в Катеринославі розмовляти великодними думськими вакаціями на тую ж таки тему з катеринославським депутатом О. Олександровим, але пригадую, як після обрання його депутатом, він у розмові з одним із наших громадян висловив ся з приводу українського питання, що відношеннє його до наших справ виходить із самої кадетської програми, в якій чорним по білому написано—вільний розвиток усїх національностей на російській території. Не знаю також, чи нагадувано було великодними вакаціями й депутатови од катеринославських робітників про виданий ним українському пролетарїятови вексель, але для мене є фактом безсумнївним, що до піднесення українського питання на недавнїх бюджетових дебатах в Державній Думі

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

при обміркованню обрахунку на видатки міністерства внутрішніх справ спричинила ся імено Катеринославщина, що так і миготить на сторінках ґазет своїми Неровнями, Мекленбургцевими, Гусаковими й т. инш. чиновними харцизами. Матер же градов російських мовчить у Думі; вона не спромогла ся навіть десь здибати великодними святами свого мовчазливого представника й хоч з-під поли показати йому вексель. Навіть київський, вибачайте, „апостол правди й любови“ ухилив ся покищо роспускати про нас з думської трібуни свої духовиті „струи“, які поніс туди з київських „высотъ“, мовляв п. Шульгин, і розливає їх по давній звичці на сторінках „Кіевлянина“. А про те—ще обмірковуватиметь ся в Думі не один роспис, і потечуть—забють джерелом київські „струи“ на голову неньці—Україні, як уже текли полтавські з уст нащадка славетного українського гетьмана Скоропадського. Може й наш оборонець, п. Іванов, збуджений тими холодними „струями“, згадає про свій обовязок. Будемо чекати терпляче, а тимчасом коротенько занотуємо те, що нам заплачено вже по векселю.

Депутат Шингарьов у своїй промові при загальнім обміркованню бюджету торкнув ся між иншим і правового становища української нації:

„Не відомо,—говорив він,—чи скоро закінчить ся формованнє (?) найближчого, рідного нам славянського племени—українського, яке влада вважає теж за инородческе... Малоросійській людности забороняють навчати рідною мовою по школах. Закривають українські клюби й просвітні товариства. Впоряжають розслїдування, на якій підставі насмілюють ся збірати на памятник Шевченкови. Хіба се не глум, що на похоронах Лисенка дозволено було промовляти депутатам галицького сойму й заборонено говорити Іванову (?)... Ґенерал Дурново скаржить ся на те, що стяги церковного українського зразку неможна роспукати, бо їх звелено забрати з крамниць. Я вважаю, що сим свідомо порушають інтереси рідного краю ті, хто підтримує таке безглузде відношенне до инородческої людности“...

Катеринославський депутат О. Олександров, при обміркованню роспису міністерства вн. справ, торкнувшись урядового відношення до инородців, сказав між иншим ось що:

„Теорія уряду про певність і непевність поглядів („благомысліе и неблагомысліе“) найсамперед дається ся в знаки инородческій людности, в якій розвивають ся ворожі до влади почутя ганебними утисками. В одну купу збито і Поляків, і Жидів, і Вірмен, і Грузин, а за останній час (?!) і велику галузь славянського племени, Українців, або, як їх звуть, малоросів... (Голоси з правого боку: ай-ай, який се сором!)... Мене обрано від округи, де простий народ, селянство, досї розмовляє українською мовою Про сеє посвідчать вам депутати всіх партій. Мова народу—се найінтімнїйша частина його душі. Вона витворюєть ся несвідомо, мимо волї і участи департаменту полїції і навіть міністерства внутрішніх справ, а тому нищити сю мову, замахуватись на неї перш за все є річчю

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

безкористною. А проте всї культурно-просвітні установи закривають ся, через їхнїй нїби-то полїтичний сепаратизм. Отакеє маєте відношенне до инородців!..

З приводу роспису мінїстерства внутрішнїх справ промовляв і П. Мілюков. Покликаючись на приклад Австрії, він доводив, що практика житя й державне розуміннє примусили Австрію переконатись в безглуздї тієї полїтики, яку засвоєно в національнім питаню російським урядом.

„Безглуздє сїєї полїтики виразно виявляєть ся відношеннєм влади до української людности. Ще раннїйш, нїж гр. Бобринський (року 1869 го), мінїстр Валуєв запевняв, що не було й не буде малоруської мови. Уряд зійшов на шлях найнеподобнїйших обмежень аж до заборони українських театрів і заборони малоруських музичних текстів. І що-ж стало ся з того? Поруч, не в нас, а в Австрії, утворив ся культурний центр, який що-раз має все більший вплив на національне житє нашої України. Під впливом сїєї безглуздої полїтики національне питаннє в Росії загострило ся до неможливости, стало поруч з самовольством особистого житя“...

Про те саме говорив і депутат-трудовик, О. Керенський.

„Инородцї йдуть попліч з російським народом в боротьбі за кращу будучину. За се на них падають подвійні кари. Доки ся полїтика торкалась Жидів, Фіннів і Поляків, доти уряд ще міг казати, що се люди ворожої нам культури і національности. Але ось тепера підійшли щільно й почали душити руське племя, племя Українців. Після сього, зробилось зрозумілим, що важливою є не національна боротьба, а яке-б там не було пробудженнє, рух у перед у масї“.

Згадавши про такі обмеження, Керенський доводив, що автономію Українців стверджено наступниками Петра року 1729 і що тепера український народ ладен разом з російською демократією боротись за свої права.

Добре освідомлений катеринославськими робітниками депутат с.-демократичної фракції, Петровський, виголосив прекрасну довгу й докладну промову про офіціяльну національну полїтику мінїстерства внутрішнїх справ. На превеликий жаль, тїсні рямцї журнальної хронїки не дають місця навести промову д. Петровського цїлком, тому переказую її коротко за ґазетами.

„Торкнувшись становища Українців та инших національностей, він заявив, що більшість російської людности не має можливости говорити рідною мовою. Від імени українського пролетаріяту посол протестує проти утисків, які роблено українській мові, бо через се штучно підтримуєть ся темнота поміж українським селянством. Заперечуючи депутатови од Поляків, Маціевичу, Петровський зазначає, що Поляки, хоч і протестують супроти російських національних утисків, проте самі потурають у Варшаві утискам Жидів, а в Галичинї — галицьких Українців“.

Generated on 2015-08-08 06:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Оборонцям Українців відповідав під оплески думської чорної зґраї нащадок гетьмана, посол-октябрист п. Скоропадський. Він запевняв, що ввесь „малорусскій“ народ почуває й визнає себе за Росіян, і йому (народови) ніколи й на думку не спадало вважати себе за инородців.

„Малороси, Білоруси і Великороси, — говорив родовитий „малороссъ“, — складають триєдиний російський народ. Малороси йтимуть в одно з Великоросами й Білорусами назустріч небезпекам, коли доведеть ся зазнати їх.

Далі він нагадав, що і в Думі за голову обрано нащадка запоріжських козаків—Родзянку, що відокремлення од Росії жадає невеличка купка інтеліґенції, яка втратила національне почуттє (sic!), а сам народ ніякої автономії не вимагає, бо йому потрібна одна могутня Росія.

Одно слово,—„по заявленію населенія“, мовляв кременчуцький аґоном п. Болотов, виходить, що народ український радий зріктись навіть дихати, аби добре було Росії п.п. Скоропадських; одно слово—все та-ж сама стара, як недоля українського народу, пісня про єдиного неподільного Молоха, що ладен усіх проковтнути, аби йому добре було. Чували ми се не раз і не двічі вже і таки-ж од земляків своїх (бодай ніхто не діждав мати таких земляків!), тому й промову п. Скоропадського лишаю без коментарів. Перейду до Державної Ради, в якій теж зволили про нас згадати з нагоди обміркування законопроєкту про приватні школи.

Річ у тім, що вельможні дїди, Стишинський та Дурново, внесли до 7-ої статтї згаданого законопроєкту поправку, щоб і в приватних нижчих школах обовязково провадило ся навчанне російською мовою, а в середнїх можна дозволити й не російською, тільки щоб на кожний окремий раз прохати на теє дозволу мінїстра. Се-б-то, висловлюючись навпростець, без манівців,—не треба ніякої иншої мови, крім російської. Думка й пропозиція варта гоголевської свахи Текли Іванівни! Проти державних свах повстали проф. Багалїй та п. Віте. Перший доводив, що утиски й переслїдування „малоросійської“ та білоруської мов не в інтересах держави й багатомілїонової малоросійської людности; а другий виходив в обороні инших мов з погляду економічного: нехай, мовляв, учать якою хотять мовою, тоді принаймні можна не дати їм анї привілеїв, ні грошових допомог; та й перед людьми сором, бо по всїх европах сеє дозволено; правда, одразу се дозволити якось не в природї російської бюрократії, то можна й тут зробити де-які обмеження. І от, після дїскусій, ухвалено було 7-му ст. законопроєкту про приватні школи, але з досить непевною поправкою барона Піляр-фон-Пільхау, яка надає „сословіямъ“ волю обрання мови в тих школах, які одкрито ними

Generated on 2015-08-08 06:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Зважаючи на сучасний напрямок національної політики російських міністерств і на те, що законопроєктови про приватні школи доведеть ся ще не один поріг переступати, можна бути певним, що од нього врешті, як од того бабиного цапика, лишать ся самі тільки ріжки та ніжки, та й їх „на мѣстахъ“ доконають, і єдина неділима московська мова лунатиме по всіх школах єдиної неділимої Росії, аж поки хтось могутнійший за російську бюрократію не скаже, де якій мові треба панувати.

А поки в Державній Думі нас обороняють, а в Державній Рад піклують ся й про нашу мову, „на мѣстахъ“ з нами не церемонять ся й нашу мову раді були-б зовсім викорінити. Ось, напр., Новозибків на Чернігівщині. Середня сельсько-господарська школа. Учні-Українці, кохають ся в рідній мові й у рідним друкованім слові. Але вчителі сього „не уважають“, а надто директор школи п. Ходнев. Чому? Можна догадатись. Пана Ходнєва, бачте, торік за якісь непевні вчинки було переведено на гіршу посаду в инше місце, і йому до зарізу потрібна регабілітація. Пан Ходнєв не дурень і знає, як найшвидче й найпевнійш полатати свою чиновницьку репутацію. Зазирнув хоча-б, скажемо, до „Черниговскаго Слова“ й раптом зрозумів, куди носа повернути, щоб до серця припасти тим, в чиїх руках усї оті репутації. От і роспочав свою діяльність. В школі, — запевняє дописувач „Ради“, — нема ніяких видань, з яких можна було-б довідатись про новини в аґрономії (ви уявляєте, читачу, що то за сельсько-господарська школа?), і учні власним коштом примушені здобуватись на них. Поміж книжками й часописами трапляли ся, звичайно, й українські. „А як тільки директор довідав ся про те, що учні переплачують і читають часописи рідною мовою, негайно вжив своїх заходів проти сього: зібрав учнїв і став перед ними лаяти українську мову та заборонив виписувати на сій мові видання. Особливо „досталось“ учням за „Раду“, яку він заборонив і „въ руки брать“ під карою увільнення з школи“ („Рада“, № 106).

Катеринославське Губернське по справах про товариства присутствіе не дало дозволу на одкриттє в Катеринославі „Українського Товариства“, не зважаючи на те, що статут його відповідав усім формальним вимогам. (Фундатори товариства подають на заборону присутствія скаргу в сенат). („Рада“, № 111).

В Борзні (Чернігівщина) було заборонено виставити „Пана Штукаревича“ („Рада“, № 111). Хоч ся заборона свідчить про добрий мистецький смак п. борзенського справника, проте я все-таки її не вітаю.

Бувший директор галицького українського театру, артист Йосип Стадник, із своєю дружиною Софією та артистом Л. Шевченком приїхали на гастролї до Житомиру в трупу І. Горемики. Поліцмейстер одмовив ся підписати афішу, що сповіщала про вистави „укрїнських

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

артистів при участи відомих артистів галицького українського театру Софії й Йосипа Стадника та Лазаря Шевченка". Довело ся згодитись на те, щоб підкреслені крамольні титули поліція викреслила, і в такому вигляді афішу було дозволено. („Рада", № 118).

Варто ще зазначити той пильний догляд, який адміністрація впоряжає завжди за тими, хто раз на рік з ініціятиви українського клюбу (тепер—„громадське зібранне") в Київі подорожує до могили славетнього Кобзаря України. Клопоту й біганини тоді київським поліцаям. „Ще здалеку видно,—пише один з подорожних у „Раді",—що всю гору вкрито ріжноколірною юрбою. Внизу біля могили берегом Дніпра гарцюють верхівці-стражники, біжить автомобіль, їде скілька екіпажів з поліцією". („Рада", № 121). Цікаво було-б спитати тих селян, що разом з иншими прибули з околиць і на пароході одвідати величню могилу свого Співця,—яке вражіннє на них робить таке нікому й ні на що непотрібне піклуваннечко.

Коли й сї дрібні порівнюючe факти та додати до тих багатьох, які я старанно занотовував у попереднїх своїх оглядах українського життя, то до останнїх промов думських депутатів, а також до благоденствія „малоросійського населення", зазначеного п. Скоропадським, матимуть ся пречудові ілюстрації.

А житє лине своїм шляхом і потреби дня виростають і задовольняють ся по змозї. 27-го квітня, в Харкові, в Товаристві імени Г. Квітки-Основяненка відбуло ся засіданнє наукової секції: член Т-ва, д. Л. Гальченко, прочитав реферат на тему—„Українська чемність та національно-педаґоґічне вихованнє". Головою зборів був д. О. Міхновський; слухачів надійшло 50 душ, переважно молодь—студенти, курсистки, ґімназісти. („Рада", № 104).

21-го квітня одбуло ся урочисте засїданнє катеринославської Архівної Комісії, присвячене 10-ти лїтньому ювилеєви її істнования. Товариш голови Комісії, д. А. Синявський, прочитав доклад про дїяльність Комісії за десять лїт. Після докладу проф. Д. Яворницький виголосив промову про старовину Днїпровських порогів од тих часів, коли вперше зявили ся слїди людського житя і до часів Запоріжжа; промову вислухано було з великою уважністю, і вона зробила глибоке вражіннє. Д-їй Біднов прочитав доклад про Запорожську слободу Половицю, що була на місцї теперішнього Катеринославу; докладчик зібрав багато архівного й словесного матеріялу і на його підставі зясував картину історії й житя Половиці. Ювилей Архівної Комісії привітали телеґрамами й листами ріжні наукові інституції й окремі особи. („Рада", № 104).

18-го травня одбуло ся орґанїзаційне зібранне Українського Клюбу в Полтаві. Обрано було раду старшин Клюбу й обмірковано плян май-

Generated on 2015-08-08 06:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

бутньої діяльности. Головну увагу в промовах звернено на те, щоб згуртувати в Клюбі всї наукові й драматичні сили та щоб дати постійне місце там Т-ву „Боян“ і драматичному гурткови.

20-го травня в київській мійській думі одбуло ся засїданнє членів Обєднаного Комітету по збіранню жертв на памятник Т. Шевченкови. Ухвалено закликати до іменного конкурсу на проєкти памятника ще італїйського художника Шіортіно; крім того обмірковано було й ухвалено пропозіцію запросити в склад жюрі худ. Архипова та скульпторів Залеманя й Беренштама. Терміном, на який треба буде надіслати проєкти памятника на розгляд жюрі й Комітету, призначено 1-ше лютого 1914 р. Знято було питаннє про те, що варто звернутись до відомого французького скульптора Родена із запитаннєм, чи не згодив ся-б він скласти проєкт памятника (се на той випадок, коли надіслані на іменний конкурс проєкти не задовольнять вимог жюрі й Комітету). („Рада“, № 117).

22-го травня відбули ся загальні збори Громадського Зібрання „Родина“ в Київі. Таємним голосованнєм принято було нових членів; потім прочитано доклад про становище Клюбу й обрано нових членів ради, замість тих, що вибули.

На протязї останнього місяця одержано звістки про впорядкованнє Шевченківської вечірки в далекому м. Благовіщенську (Сибір) і в Дїєвській „Просвітї“ (Катеринославщина).—4-го травня в Громадськім Зібранню „Родина“ (Київ) відбуло ся вшанованнє славетної поетеси Лесї Українки з нагоди її завітання з далекої чужини на Вкраїну.— 23 і 24-го травня в Полтаві т-вом „Боян“ улаштовано було гулянку „Український Ярмарок“ з спектаклем і співами; добре упорядкована гулянка пройшла з великим успіхом.—18-го травня в подільській „Просвітї“ відбула ся літературно-вокальна вечірка, а 23-го—т-во впорядило на Новім бульварі народню гулянку.—Громадське Зібраннє „Родина“ 19-го травня впорядило пароходну гулянку до Китаєва, де містить ся старий манастир з історичним минулим і де що-року знаходив у-лїтку відпочинок покійний М. Лисенко; а 25-го одбула ся багатолюдна подорож на могилу Тараса Шевченка.—Одержано відомости про українські аматорські вистави по таких місцях: Полтава, Катеринівський приселок, Дїєвка, Перещепина, Олександрівські майстерні, Вознесенський рудник, кол. Нью-Іорк (Катеринославщина), Баришполь, Простянка, Білопіль, Скобелїв, (Ферганщина), Піски, Широке, Ковалївка, Москва—фабрика Богородсько-Глухівської мануфактури Морозових і т. д.

Не що давно менї доводилось згадувати про українські віддїли на всеросійській кустарній виставцї в Петербурзї, що зробили велике враженнє навіть на осіб з найвищого урядового кола (варто зазначити фразу нашого „приятеля“—мінїстра внутрішнїх справ, М. Маклакова: „Пол-

Generated on 2015-08-08 06:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

тава побила рекордъ"). Тепера маємо відомости про нагороди, що припали українським експонентам: найвищі нагороди (почесні дипльоми) дістали—В. Ханенкова і кн. Н. Яшвіль з Київщини та полтавське ґубернське земство; золоті медалї—майстерня плетїння соломи в с. Ситняжці (Херсонщина), Дігтярівська учебно-ткацька майстерня полтавського ґубернського земства, Олифірівська учебно-ткацька майстерня миргородського повітового земства, Решетилівський ткацький показний пункт полт. губ. земства і Зозівська кустарна артїль з Київщини. („Рада", № 109)

В той час, як над справою спорудження памятника Т. Шевченкови в Київі лїтають чорні круки небезпек, у Харкові намічено місця для памятників великим синам України: Т. Шевченкови—площадка на північній частинї Миколаївського скверу, Г. Квітцї-Основяненкови—частина Мироносицького саду, що виходить на Сумську вулицю, М. Лисенкови—місце проти ґубернської земської управи, поруч ветеринарного інстітуту. („Рада", № 121).

Жалобний сінодик українських громадських дїячів волею лихої долї й сього місяця збільшив ся: в Запоріжжі-Каменському (Катеринославщина) помер од сухот тамтешнїй український дїяч Олександер Машляковський; в Рєжицї (біля Ріґи) наглою смертю помер український дїяч, доктор медицини, асістент університету И. Коломинський, фундатор студентського українського гуртка в Дорпатї; в с. Федюківцї, таращанського повіту (Київщина) помер ідейний український дїяч Ів. Яневський; в Тіфлїсї помер од сухот Г. Кононенко, відомий серед тамтешніх Українців своєю роботою по поширенню національної свідомости серед земляків; в Ташкентї померла артистка О. Ванченко—Віламова, що віддала українській сценї 26 років свого житя. Вічна память щирим працьовникам на рідній ниві!

В попереднїх своїх хронїкальних замітках я зупиняв ся на ролї, яку відограла російська лїберальна ґазета „Русское Слово", умістивши неподобний фелєтон свого співробітника, д. Вілї. Очевидно, вибрик фелєтонїстови не минув ся дарма: в № 111 „Ради" вмїщено його листа до Редакції, в якім він у напів-вибачливім тонї намагаєть ся виправдатись і пояснити обуреним читачам свій вчинок. Лист має форму відповіди на статтю д. Єфремова, який дав був у ґазетї належну оцїнку зарозумілому писацї, й свідчить про те, що минули ся вже ті часи, коли можна було безкарно зуби скалити з „хохла". Иншим охочим наука!..

Варто занотувати ще й другого листа до редакції „Ради". Се увага колишнього кременецького, а тепера—красноярського епископа Никона. Навожу його без коментарів:

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Високоповажаний пане Редакторе! В шановній вашій ґазетї (в № 87) я прочитав маленьку звістку й про себе. Наприкінцї вашої маленької статтї ви пишете: „Дуже задоволений єпископ тільки Марковим і Пуришкевичем“. Се цїлковита неправда. Ними то я більш за все був невдоволений, і не раз і далеко не за себе, а за народ-мужиків, котрих ошукують і праві і лїві, та все тільки мажуть по губах... Але, на щастє, не всї такі, і серед тих, і серед других є розумні друзї народу. Що до Маклакова і Мілюкова, то я про них нїгде того не казав, що у вас написано.

Єпископ Никон.

P. S. Дуже шкодую, що не встиг я нїчого зробити в Думі для української школи. Я—не „мазепинець“, але думаю, що український народ має велике право на свою рідну школу і великий національно-культурний розвиток. Є. Н. 6-го травня 1913-го року. Красноярськ“.

IGNOTUS.

З австрійської України.

В сїти легенди.

Оправданнєм полїтичної тактики даної полїтичної репрезентації є передовсїм, хоч не виключно, успіхи, себ-то позитивні результати, добуті такою тактикою. В попереднїй статї [1]) ми приймаючи добру волю і чималу енергїю нашого полїтичного представництва в його дїяльности мусїли заразом ствердити також цїлковиту майже безрезультатність тої цїлорічної дїяльности. — Се зрештою згідне з заявою наших полїтичних провідників на останнїм „Народнім зїздї“. Сей невідрадний факт усїм стояв перед очима: нї одна з поставлених на днєвнім порядку справ не тільки що не була корисно поладжена, але навіть не приблизила ся скільки небудь значно до такого поладження. „Все на этомъ самомъ мѣстѣ“ і справа українського унїверситету і справа виборчої реформи до галицького сойму і багато инших менше голосних та не менше важних справ.

Таким чином виходячи з дотепер сказаного, незабуваючи при тім трудностей, які перед собою мали наші посли, самохіть приходимо до висновку, що преміси, на які опирала ся наша полїтична тактика, були хибні а що найменше хибно ужиті. Без претенсії обговорити детально, йдучи крок за кроком, тактику наших послів за весь час їх дїяльности, я зверну увагу на деякі тільки хибні засади чи погляди, що на мою дум-

[1]) Див. ЛНВ. кн. III: З австрійської України.—Кілька підрахунків.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ку найбільше паралїзували дїяльність нашої репрезентації, не позволяючи їй нїколи бути консеквентною.

Зачнїм з минулого.

Великі надії покладала українська суспільність в Галичинї на новий „справедливий людовий парлямент“, з ще більшими може надїями входило сюди наше значно збільшене представництво. Надії сї основували ся не тільки на будучій „справедливости“ нового парляменту, до котрого наша репрезентація ставила ся з початку з побожною пошаною, але також на спеціяльно користних умовах, в яких нїби-то мала знайти ся наша репрезентація в парляментї. Першою з таких умов мало бути те, що наш клюб, як се виходило з рахунків (що правда доволї фантастичних), буде тим „язичком“, що перехилюватиме парляментарну вагу на користь правительства або опозиції. Тимчасом вийшло зовсїм инакше, начеб на ствердженнє пословицї, що „лїпше ворог доброго“. Сї власне „лїпші“ нїж для кого иншого умови замість придати українській репрезентації цїни і улекшити їй дїяльність, були якийсь час тільки зайвою колодою на дорозї до успішної роботи. Задивлена в свою ролю „язичка“ у парляментарної ваги наша репрезентація спершу тільки й ждала „лїпшої“ нагоди, коли зможе виступити в згаданій ролї і одним махом здобути відповідне значіннє.

Та з другого боку вона все таки стояла під гіпнозом абстрактної ідеї „справедливого людового парляменту“, який треба берегти і боронити перед всякого рода замахами чи то з сторони правительства чи реакційних партій. І треба сказати, що сю слабу сторону українського представництва як правительство так і инші парляментарні ґрупи дуже скоро підмітили. І коли бували хвилї, що українські посли зривали ся до боротьби, до острійших виступів, в такім випадку і правительство і партії, яким такий виступ був не на руку, звертали ся до українського клюбу з представленнєм, а навіть з жаданнєм понехати свої наміри. Се, мовляв, загрожує істнованню людового парляменту, за що на українських послів впала-б відповідальність перед усїма народами австрійської монархії. Правительство не раз доходило до того, що пускало чутки про розвязанне парляменту, а деякі партії, як напр. соціялдемократи грозили нашим послам чинними зневагами, а навіть викиненнєм з салї засїдань на випадок різкого їх виступу.

Таким чином груба дїйсність занадто йшла в розріз з апріорними поглядами. Через те, хоч не так скоро, прийшло ся закинути і пієтизм супроти людового парляменту і теорію про ролю „язичка“. Новий парлямент показав ся не якоюсь святинею справедливости, але таким самим торжищем між правительством і партіями як і старий, таким же полем обопільної боротьби, де вигравав сильнїйший, зручнїйший, а передовсїм

Generated on 2015-08-08 06:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

розумний і консеквентний з ясним поглядом на своє завданнє. Теорія про „язичок" виходила просто смішною в австрійськім парляментї, в якім звичайно нема анї скільки небудь сконсолїдованої більшости анї такоїж опозициї — одно слово, в якім може стільки-ж „язичків", скільки полїтичних партій і національних ґруп.

Далеко більшого калїбру була друга ідея, котра без порівнання більше заважила на українській полїтицї в парлямснтї — котра, можна сказати, останнїми часами зовсїм основувала ся тактику наших послів. Ся ідея (а радше леґенда тільки) основувала ся в тім, що в найвисших, мовляв, кругах австрійської держави наступив повний перелім в поглядах на наше національне питанне. Коли досї на український нарід в Австрії дивили ся як на елємент непевний, а навіть небезпечний для держави, то, мовляв, тепер навпаки, на нього покладають великі надії — бо мало того: йому призначена велика роля в будучім розвою держави, а з тим, розуміють ся, і його значінне і положенне радикально мусить змінити ся.

Мусимо назвати се леґендою, бо ся поголоска в самій річи має всї признаки леґенди, яких багато завсїди кружляє в полїтичнім свїтї, а натомість не має нїяких признак чогось реального. Зачати-б хоч би від того, що нїхто нїде не постарав ся пояснити анї вказати яких небудь фактів, котрі вплинули на таку зміну поглядів. Загалом, здаєть ся, не найшов ся досї нїхто такий, хто міг би вказати де, коли, хто і кому дав того рода запевнення. Досї відома тільки одна розмова одного українського посла, небіжчика вже, з одним мінїстром, теж вже небіжчиком, тільки-ж з сказаного на тій конференції нїякий тверезо думаючий чоловік не поробив-би таких широких висновків.

А тимчасом леґенда ся зазначила себе доволї замітно в українській полїтицї вже 1908 р., себ-то в часї т. зв анексійної афери, і зростаючи з часом, до найбільшої сили дійшла в 1912 р. Міркуючи потім, що ширила її (і досї ширить і пропаґує) макіявельська польська преса найбільш ворожих нам польських таборів, можна думати, що за нею криєть ся тонка польська інтриґа. Адже при помочи тієї леґенди Полякам не раз уже вдало ся здержати серіозні виступи української репрезентації—виступи, котрі як раз в хвилях для Поляків дуже недогідних могли-б Українцям принести значні успіхи. Тимчасом не зважаючи на се, ся леґенда так всевладно запанувала в нашій полїтицї, що супроти її впливу не устояли навіть найтверезїйші голови, як серед суспільства, так і в посольських кругах.

Що українські полїтичні представники так легко підпали в першій хвилї чарови такої гарної перспективи, як основна переміна дотеперішнього підневольного положення українського народу в Галичинї, се може не так і дивно. Після цїлих десятків лїт пригноблення і гнїту з боку

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

краєвого польського правління, повної рівнодушности і легковаження цілого народу з боку центрального правительства, без особливих кращих виглядів на будуче—після сього не тільки що з представництвом того народу входять в ріжні переговори високі правительственні сфери, але що більше ще висші сфери ладять для того незвичайно важне місце серед инших народів монархії. Перспектива виглядала занадто спокусливо, щоби для неї не зробити уступок з своєї програми. Дивно тільки те, що дійсність, так відмінна від сих рожевих сподіванок, навіяних згаданою леґендою, не заставила людей поставити ся до неї критично та роздивити ся, чи за тим не криєть ся припадково велике політичне обманство.

Тимчасом навпаки, замість такого критичного відношення як раз в минулім році леґенда ся стрінула ся з найбільшою довірчивістю, і підпорядковала собі цілу політику українського клюбу—тим більше, що як на лихо в тім році зайшов цілий ряд подій, які тій леґенді надавали вигляди актуальности. Як знаємо, в імя інтересів заграничної політики держави Українці за кождим разом були спонукані відступати від боротьби за свій університет, щоби міг завдяки тому пройти військовий закон. Для більшого натиску на українську репрезентацію і дальшого піддержання в ній і серед цілого суспільства згаданої леґенди режісери тої політичної комедії не завагали ся вмішати безпосередно в сю справу корону. Се знайшло свій вираз в відомім „апелю монарха до українського народу“ 18 червня 1912 р. Наслідком сього „апелю“, як відомо, український клюб „увзглядняючи бажанне монарха“ постановив голосувати за військовим законом, поясняючи при тім на всі боки, що він загалом не виступав проти закону, як такого, а тільки хотів при помочи обструкції вимогти поладнанне університетської справи. Для Українців апель сей не приніс найменших реальних користей і ні одної справи, на якій залежало українському суспільству, не посунув наперед. За те дякуючи викликаному ним вражінню серед суспільности, наслідком голосної реклями в пресї апель сей, себ-то вмішанне корони в тактику одної з парляментарних ґруп, можна вважати дуже небезпечним прецідентом на будуче для нашої політики. Можна побоювати ся і більше таких натисків, перед якими не устоять наші політики, як не устояли в сім випадку, хоч очевидно се було получено з дуже важкою шкодою, бо відложило на неозначений час таку першорядної ваги справу, як заснованне українського університету.

В дальшій консеквенції такого становища наші політичні круги задивлені в сю іллюзію ухвалили на т. зв „зїзді нотаблїв“ 7 грудня м. р.—як раз в найбільш критичний момент в між народнім положенню Австрії—відому і зовсім зайву резолюцію, що „на випадок оружного

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

конфлїкту між Австрією і Росією цїла українська суспільність (розумій— галицька) одноцїльно і рішуче стане по сторонї Австрії". І що-ж? Як би в відповідь на таку заяву і таке становище галицьких полїтичних кругів австрійське правительство зараз потім не допустило до заснованя українських „стрілецьких дружин", дарма, що в тім самім часї такі-ж польські „дружини", явно звернені проти Українців і їх евентуальної орґанїзації, цїлими товпами ходили узброєні в австрійські карабіни, піддержувані і протеґовані військовими властями.

Така поведінка австрійського правительства зрештою не нова. Стара се австрійська полїтична метода в управі народами. Їдку, хоч певно несвідому сатиру на таку полїтику дав свого часу галицький поет Могильницький в своїй „балядї" про „Русина-вояка". Як читачі собі пригадують, австрійський ґенерал уставив безоружний український полк в боєвій лїнії: „Ви безброннї стійте тут, щоби ворог не в з д р і в л ю к и". На представленнє, що безоружний люд даром гине від ворожих куль бриґадир мав одну відповідь: „Так плян каже: най стоять!" От і весь секрет того пляну,—щоби в критичних часах для держави, в часї голосованя над важними законами не забракло чиїх небудь голосів, щоби ворог десь там за кордоном в рядах австрійських народів не побачив прогалини. Але чи такий безоружний, без полїтичних прав і культурних засобів нарід при найщирійшій волї і охотї багато зможе помогти державі, про те очевидно там не думають.

Та се власне передовсїм річ народів і їх представництва думати про се і в відповіднім моментї нагадати рішаючим чинникам.

З сього погляду ясно, в чім лежала основна похибка українських полїтиків. Не в тім, очевидно, що втягнули в свій полїтичний рахунок ріжні не справджені комбінації, під котрими, припустїм на хвилю, могло укривати ся щось навіть реальне, а в тім, що зачали від перейняття на себе нових обовязків, які, мовляв, на них такі комбінації вкладали: боронити парлямент і парляментаризм в інтересах правительства, робити жертви для міжнароднього престїжу держави. Тимчасом, се повинно було бути на відворіт: від обовязків повинна була зачати друга сторона,— правительство, котре передовсїм повинно дати для українського народу простір для його розвою, дати йому відповідні засоби і тим способом витворити для нього можливість стати сильним чинником в державі в інтересї тої-ж таки держави. Щойно тодї могла-б бути мова про спеціяльні обовязки нашого народу в Австрії супроти австрійського парляментаризму і високої австрійської полїтики.

В усякім разї нашій репрезентації замість тратити результати цїлорічної полїтичної кампанії в погонї за фантастичними привидами, треба було наперед докладно умовити ся в справі компенсат

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

за понеханнє своєї тактики згідно з старинною засадою: clara pacta...

Кінець кінцем, коли вище згадані фікції і леґенди були причиною в найлїпшім разї тільки безуспішности української парляментарної полїтики, то на українській суспільности вони відбили ся з кождого погляду просто шкідливо.

Про се иншим разом.

М. ДАНЬКО.

Кінець балканської війни.

Балканська драма кінчилась, властиво може — перший акт її. Чорногора, яка за згодою спільників роспочала війну, відограла і останнїй акт крівавої драми під стїнами Скутарі. Нїчим не оправданий пролив крови кінчив ся урочистим вїздом короля Миколи в Скутарі, в супроводї „царя Голода“ сильнїйшого иньших спільників чорногорського володаря. Але Скутарі було дуже короткий час „головним містом Чорногори“, великі держави недвозначно показали, що вони сильнїйше Чорногори і королю Миколї довело ся залишити Скутарі скорше нїж він того міг сподївати ся. Адмірал Бурей на чолї інтернаціонального війська показав себе знаменитим брандмайстером, хоч вогонь зовсїм не був його елєментом, і загасивши пожар Скутарі, припинив тим самим і балканську пожежу, що так довгий час загрожувала запалити цїлу Европу.

Тимчасова умова нарештї підписана в Льондонї навіть Сербами і Греками і Ґрей з повним правом може сподївати ся окрім „блаженства“ належного „миротворцям“ дістати і нобльївську премію мира.

Кінець війни та спори союзників в справі поділу здобичи не лише вияснють нам деякі непомітні раніїш фактори війни, а і дають спроможність в певній мірі предбачати дальший розвиток відносин поміж союзниками.

Я мав вже нагоду раніїш зазначити, що дїйсним житєвим чинником війни, який надав таку непереможну силу одушевлення Болгарам, а почасти і иньшим спільникам, було стремлїннє нації до житя і вільного розвитку в її етноґрафічних межах. До сього приєднало ся змаганнє населення Македонії і Фракії увільнити ся з економічного ярма турецьких дїдичів. І розумні роспорядження болгарського уряду в справі будучого уреґульованя аґрарних відносин в захоплених провінціях, хоч і лишились непомітними в часї боротьби, зробили своє вражіннє на населеннє увільнене від турецького панованя. Але стремлїння і одушевленнє на-

Generated on 2015-08-08 06:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

рода були використані його політичними проводирями для завдань, що не мають нїчого спільного з добробутом балканських народів,—завдань, що принесли з собою небезпеку війни поміж самими спільниками.

Успіхи першого місяця війни перетворили її з боротьби за національну волю в заборчий напад на знесилену Туреччину.

Правда, що в провінціях захоплених Болгарією знаходять ся порівнюючи незначні меньшости иньших націй, і можна сподївати сь, що в своїм бажанню затримати репутацію найбільш культурного з балканських спільників, вона забезпечить національним меньшостям їх національні права. Але сього на жаль не можна сподівати ся від Сербів і Греків; особливо Серби почали вживати такі брутальні способи ассиміляції Албанців і Болгарів в захоплених провінціях, що се не віщує нїчого доброго будучим відносинам балканських спільників. В дискусії про зміну союзного договору поміж Сербами і Болгарами вияснило ся, що ще перед початком війни Серби були одушевлені „шляхетним“ стремлїнням одібрати у Албанців частину їх краю з берегом Адріятичного моря. Поминаючи оцїнку болгарського уряду, що згодив ся на рабунок сеї сутоалбанської території, треба лише сконстатувати, що відкинувши національний прінціп спільники не мають жадного житєвого ґрунту для істнования самої спілки, не мають навіть крітерія за для подїлу здобутої території. А Пашич в своїм історичнім exposé рішучо виголосив, що він не признає етноґрафічного подїлу здобутої території поміж спільниками. Він навів цїлу низку доказів, зовсїм иньшого рода, на те що договори що до будучого подїлу здобичи мусять бути змінені на користь Сербів. Болгарія мусить напр. по думцї Пашича відступити Сербії частину Македонії з переважаючою більшістю болгарського населеня через те, що Австро-Угорщина не дала Сербам захопити албанського берега Адріятичного моря. Окрім того Пашич дбає про політичну рівновагу на Балканськім півострові і боїть ся, що Болгарія буде сильнїйшою нїж иньші два спільники—Сербія і Греція разом. Далї Пашич бажає для Сербії безпосереднього кордону з Грецією за для вільного торговельного шляху до Еґейського моря, і для знаменитої „балканської рівноваги“, додамо від себе, на випадок війни з Болгарією. Иньші обґрунтованя сербських апетитів остільки ж льоґічні як і попередні. Пашич разом з Стояном Протичем (Balkanicus) доводять, що сербська армія зробила більше того, що її було призначено договором, а через те Сербія має і дістати більше. Що Болгарія винесла на власних плечах цїлий тягар війни, то відомо кождому, хто читав часописи в часї війни, окрім того заключаючи договори про майбутні воєнні операції сербські марси не могли знати, що Туреччина всї свої сили сконцентрує проти Болгарів.

Способи, якими Сербія хотїла примусити Болгарію задовольнити

Generated on 2015-08-08 07:02 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

свої домагання, дуже характеристичні для побідників Альбанії. В часі коли головні сили Болгарії стояли проти Чатальджи, Серби разом з Греками сконцентрували свої сили в Македонії, і почали домагати ся поділу Македонії до заключення мира з Туреччиною і відтягати його od calendas graecas, стараючись виграти більше часу. Серби несподівано забажали перед заключеннем мира з Туреччиною довідатись про північну границю Альбанії, Греки висловили теж саме бажанне що до південної границі Альбанії, та захотїли наперед дізнати ся про долю Еґейських островів, хоч сї питання мали дуже мало спільного з заключеннем мира і мусїли бути уреґульовані великими державами. А поруч з тим сербські і грецькі війська посували ся до болгарського кордону, сербські вояки плянували вже похід на Софію... Але в сей тяжкий момент Болгарія показала себе остільки ж рішучою, як і обережною і повідомила спільників, що жадних переговорів до заключення мира з Туреччиною провадити не буде. А разом з тим представник Болгарії в Льондонї повідомив спільників, що коли Сербія і Греція в певно означений речинець не заключать мира з Туреччиною, то Болгарія зробить се на власну руку, не зважаючи на попередню умову про одночасне заключенне мира. Ґрей з свого боку гостро розмовив ся з представниками войовничої Елади і Сербії, і заключенне мира було підписано.

Після сього акту Туреччина фактично викинута з Европи за лїнїю Мідіа-Енос. Але від того ще не зробило ся спокійнїйше на Балканськім півострові. Відносини поміж Сербією і Болгарією напружені більше ніж коли небудь, сербська армія знаходить ся в Піротї в 50 милях від Софії, пасажирський рух на деяких лїнїях припинено в обох державах, настрій противників піднятий до крайньої міри, а від переговорів сербського і болгарського премієрів в Цариградї дуже добрих наслїдків сподївати ся не можна.

Одначе деякі обставини значно зменьшують можливість війни: перш за все Греція в рішучу хвилину залишила Сербію і не показує особливого бажання починати війну з Болгарією, правда, що сербські офіцери „переконані“, що вони і без Греків побють Болгар, але спомини про 1885 рік мусїли б їм довести цїлком протилежне, а з того часу Болгарія залишила Сербію далеко позаду себе в своїм розвитку; свідомість власного права надає певність Болгарії і вона домагаєть ся віддати спірні питання на суд великих держав, а разом згожуєть ся лише тодї почати переговори, коли в обох державах буде переведена цїлковита демобілїзація. Правда, що бути суддею поміж Болгарією і Сербією річ зовсїм не легка, бо Серби тепер домагають ся навіть тих міст, напр. Монастир, котрі лежать по той бік спірної полоси, отже по умові уложеній в лютім 1912 року, без усякого сумнїву мусять належати Болгарії.

Generated on 2015-08-08 06:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Суду Европи Сербія цілком природно мусить бояти ся тим більше, що завинила перед нею не лише під стінами Скутарі а і безконечним проволіканнєм трактатів з Туреччиною. Але можна сподівати ся, що самі опікуни Сербії примусять її до поміркованости, щоб не руйновати відразу з тяжкими зусиллями збудованого балканського союзу. Можемо думати, що европейські судді звернуть більше уваги на національний склад населення Македонії, ніж сербські політики, які гадають, що македонські славяне дуже скоро навчать ся говорити по-сербськи, коли дістануть ся під сербське панованнє, особливо при сербських способах науки, додамо від себе.

Тридержавній згоді а особливо Росії багато залежить на тім, щоб продовжити істнованнє балканського союзу, але тепер ще не можна предвидіти, як пройдуть справедливі судді поміж сербською Сцілею і болгарською Харібдою, коли вони також як Сербія відкинуть національний прінціп при поділі Македонії. Коли рішаюче слово в спорі балканських спільників буде належати Росії, то можна з певністю сказати, що Сербія не буде покривджена при поділі здобичи; вона була завсігди більш слухняною ніж Болгарія, окрім того Росія потрібує Сербію для того, щоб непокоїти Австро-Угорщину і знесилювати її побільшеними видатками на військо в південній частині придунайської монархії. Болгарія з повним довірєм чекає суду Европи в спорі з Сербією, чи буде вона задоволена сим судом се вже питанне більш ніж сумнівне; поза межами сумніву стоїть лише те, що обидві сторони не можуть бути задоволені судом Европи. А се незадоволенне у всякім разі не може спричинити ся до скріплення балканського союзу. Більше того, на Балканї можна вже помітити нове уґрупованнє держав, до якого в значній мірі спричинив ся і сербсько-болгарський спір. Стараючись розвязати собі руки в спорі з Сербією, Болгарія поспішила ся уреґулювати свої відносини з Румунією, відступивши їй Силістрію та удїливши важні політичні концесії. Мир Болгарії з Туреччиною властиве не провізоричний, а дефінітивний, бо обидві держави обовязали ся зараз же перевести і роззброєннє, хоч і лишають ся ще нерішеними деякі питання напр. справа воєнного відшкодованя, чекаючи суда держав. Отже властиво кажучи немає ніяких перешкод для усталення дружніх відносин поміж Болгарією і її сусїдами Румунією та Туреччиною. З другого боку Сербія мусить тримати ся Греції, хоч ся і не показує особливого бажання вмішувати ся в сербсько-болгарські стосунки, дбаючи головне про те, щоб вдержати в своїх руках Сальонїки. Се місто Греція певно задержить за собою, і може бути, що розвине його торговлю ліпше ніж се могли б зробити Болгари; але від того грецько-болгарські відносини не поліпшать ся і Греки будуть примушені лишити ся спільниками Сербів.

Generated on 2015-08-08 07:01 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Таким робом не виключеним, що на Балкані буде здійснена мрія Пашича і осягнена „рівновага“, на однім її боці буде Греція і Сербія з маєтком короля Миколи а з другого Болгарія з Румунією і Туреччиною. Що рівновага ся була б дуже хисткою, та що на ній гойдали б ся лише великі держави, в тім не може, звичайно, бути найменшого сумніву. Стара ворожнеча Сербії до Австро-Угорщини і суперечки поміж Італією та Грецією за границі південної Албанії і Егейські острови поставлять сю ґрупу балканських держав в ворожі відносини до тридержавного союза; але тридержавний союз має забезпечену сферу впливів в Албанії і старого приятеля в Румунії, шукати ж симпатій Болгарії і Туреччини він може старати ся у всякім разї з такою ж надією на успіх як і тридержавна згода. Таким робом Балкан після війни лишаєть ся такою ж ареною европейської конкуренції, впливів і визиску, яким він був і до війни.

А що-ж стало ся з гучним льозунґом „Балкан для балканських народів“ можемо запитати ми і нам скажуть, що балканські народи а в першій мірі Серби ще до нього не доросли; вони ще не навчили ся в такій мірі поважати національну волю і права инших, щоб бути вільними самим. Поведенне Сербів з Албанцями та Болгарами, або Греків з Жидами та Румунами доводить, що Сербів та Греків турецька неволя нїчому не навчила. Нема чого й казати, що національні тертя на Балкані дуже шкідливо відбивають ся на економічнім розвитку балканських народів. Сербсько-болгарський спір відсуває на невідомий час заведенне нових торговельних договорів поміж обома державами і безперечно відібеть ся на них дуже шкідливо. А Болгари давно вже почали покладати подвійне „бойове“ цло на товари, що ідуть через Сальоніки для того, щоб направити їх через болгарські пограничні міста. Про знищенне цлового кордону поміж балканськими державами немає і мови, тай ледве чи може бути, коли відносини поміж „союзниками“ не змінять ся кардінально. Таким робом великі держави можуть спокійно визискувати Балкан не лише полїтично, а й економічно. Кінець війни не увільнив Балкану від Европи, а лише побільшив його залежність від неї. Союзники не спромогли ся самостійно порозуміти ся з Туреччиною, а разом з тим і не були остільки добрими дипльоматами, щоб відріжнити наперед, що їм Европа може позволити а чого ні. Але і тут виявилась ріжниця поміж Болгарією і її спільниками на некористь сих останніх: Болгарія зразу зрозуміла, що її не пощастить вдержати беріг Мармурового моря і дипльоматично усунула звідти свою армію, а Чорногорців з Скутарі і Сербів з албанського берега европейські екзекутори мусїли видалити майже силою; досить грубими способами мусїла також Італія зменшити грецькі

Generated on 2015-08-08 07:01 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

апетити на Валону та Еґейські острови, та зневтралїзувати протоку біля Корфу.

А вже найбільше клопоту і причин до втручання европейських держав а особливо Австро-Угорщини і Італії матимуть спільники Болгарії через Албанію; Албанці рішучо не годять ся на добрий складник чужої держави, трудно вірити, щоб Албанці одірвані від їх держави тихо сидїли в межах Сербії, Чорногори та Греції, а греко-сербські способи заспокоєння Албанців певно дуже мало відріжнятимуть ся від турецьких і будуть причинами до інтервенцій албанських опікунів — Австро-Угорщини і Італії „Албанська корреспонден“ вже доносить із Скутарі, що 150 делеґатів племін малїсорів були приняті 26 мая адміралом Бурнеєм і промовці делеґації заявили, що малїсори рішили не допустити того, щоб їх одірвали від самостійної Албанії, та що жадне племя не піддаєть ся добровільно Чорногорії. Адмірал обіцяв переказати бажання гірських племін раді послів в Льондонї. Але невідомо чи Албанці послухають ся льондонських дипльоматів. Навпаки ми можемо припустити, що панам Албанців доведеть ся не легко заспокоювати своїх озброєних підданців, се може, звичайно, викликати великий заколот в самій Албанії і дати нагоду Австро-Угорщині і Італії послати свої війська в Албанію. Правда, суперництво сих двох держав поки що служить найлїпшою ґарантією албанської самостійности, але невідомо чи Албанці зуміють розумно користати з сеї самостійности. У всякім-же разї албанські справи даватимуть завсїди нагоду адрійським державам вмішувати ся в балканські справи, а се безперечно зменшує значіннє постуляту „Балкан для балканських народів“. Про балканську спілку можна тепер говорити лише уживаючи сю назву в знаках наведення, а до того-ж „балканський союз“ оточений Румунією з одного боку і Албанією та Туреччиною з другого не матиме того полїтичного значіння, яке він міг би мати; спір поміж спільниками зменшує до нуля значіннє спілки і Румунія показує вже недвозначний намір використати незгоду спільників.

Полїтичну залежність нового Балкану від Европи побільшує його економічна залежність від европейського капіталу а ліквідація війни безперечно побільшить сю залежність. Туреччина поки-що рішучо відмовляєть ся платити відшкодованнє своїм противникам, заплатити багато вона не може, а в лїпшім випадку ростягне виплату довгів на багато десятків років; отже безпосереднього значіння для полїпшення фінансів побідників се мати не може. Державні довги на завойованих провінціях ляжуть важким тягарем на фінанси спільників, упорядкованє концесій виданих Туреччиною европейським капіталїстам у втрачених провінціях також коштуватиме не мало спільникам. Єдиним виходом із такого скрутного положення, звичайно, зістають ся позички у великих держав. А по-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 07:02 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

зичаючи чи не позичаючи гроші держави можуть не тільки утихомирити сварку поміж Сербами і Болгарами, а і взагалі сильно впливати на горожан Балкану. Спільники хочуть сказати своє слово на фінансових нарадах представників великих держав в Парижі і скажуть його, але все-ж фінансове положенне Сербії і Болгарії після війни буде дуже тяжке і тим тяжше, чим довше тягтиметь ся сербсько-болгарська суперечка.

Певно було б помилкою занадто знов песимістично задивляти ся на майбутнїй господарський розвиток Балкану, бо гірш турецького господарства нїчого собі уявити не можна. Знищенне февдальних аґрарних відносин в провінціях захоплених спільниками буде у всякім разї позитивним явищем; хоч Сербія і Болгарія ще довго лишатимуть ся сутохлїборобськими краями, але в них, а особливо в Болгарії заложені вже основи сучасного великого промислу. Полїтичний лад Болгарії, а навіть і Сербії сприятиме економічному розвитку Балкану в більшій мірі, нїж турецький деспотизм і молодотурецький централїзм, а коли будуть припинені ассимілятурські експерименти сербського шовінїзму над Албанцями і Болгарами та повернені нормальні відносини поміж „спільниками“, то полїтичні форми господарського розвитку Балкану будуть почасти утворені.

В найбільш сумнім економічнім і полїтичнім положенню стоїть звичайно Албанїя; правда, найважнїйший центр країни—Скутарі, урятований для Албанії; Австро-Угорщина разом з Італїєю виготували вже навіть проект албанської конституції, предложений льондонській конференції, кандидатів на албанський престол щось більше 33, хоч все досить несеріозні; бо будучий володар Албанії мусить мати що найменьше дві голови на плечах і дуже багато грошей. Припустивши навіть, що поміж европейськими і неевропейськими прінцами можна знайти людину з головою, то лишить ся ще питанне, звідки взяти грошей на її удержанне. Виникли навіть в Европі зовсїм незлі проекти утворити албанську республїку, хоч і під охороною европейської жандармерії, але полїція в парляментах Европи і так не дуже рідке явище.

Льондонська конференція занята прискореннєм згоди поміж побитою Туреччиною і ворогуючими спільниками забула в останнїм часї про Албанїю, але інтерес до неї дуже скоро повернеть ся, про се напевно подбають Австро-Угорщина з Італїєю. Утвореннє незалежної Албанії се единий більший успіх Австро-Угорщини в часї балканської війни; успіх сей куплений дуже дорогою цїною: невідомо, що більше коштувало Австро-Угорщинї, чи аннексія Боснії та Герцеґовини, чи албанська автономія. Австрійська опозіційна преса ганьбить уряд за величезні трати на справу, що безпосередньої ваги для монархії має дуже мало; але сї голоси преси не дуже то щирі, хоч австро-угорський уряд і показав при лїквідації балканської війни нервовість, що не лицює полїтикам з зим-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 07:02 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ною кровю. Не менш нервово поводив ся в албанській справі і італійський уряд, хоч балканські справи зачіпають його менше, ніж придунайську монархію. Поводженнє приадрійських держав в албанськім питанию пояснюєть ся стратеґічним значінням берега Албанії для володарів Адрії. І воно служить найліпшою запорукою албанської незалежности. Правда, що австрійсько-італійське суперництво в Албанії само по собі зовсім не являєть ся позитивним чинником розвитку албанського кусня Балкану, але воно може спричинить ся і до піднесення що найменьше—матеріяльної культури Албанії, бо суперництво приадрійських держав тут не обмежуєть ся самим політичним тереном, а захопить і економічне житє краю. Концесії на проведенне шляхів, желізниць, водопроводів і т. д. будуть предметами австро-італійської конкуренції. Конкуренція служить одним з чинників розвитку сучасного капіталізму, можем сподівати ся, що вона спричинить ся і до розвитку „албанського капіталізму".

Поки що політичне суперництво поміж Австро-Угорщиною і Італією урятувало вже раз Албанію від поділу поміж приадрійськими державами, хоч упертість Миколи Чорногорського та відомий вистуи Есада-Паші давали їм добру нагоду для поділу. Але в разі поділу Албанії, Італія дістала-б її південну частину з містом Валоною і островом Сезено і вихід з Адріятичного моря опинив би ся в руках Італійців. В часі останнього австро-чорногорського конфлікту в віденських часописах багато писало ся про те, що Адріятичне море не повинно бути сербсько-російським озером, але чутні були і голоси про те, що се море не мусить бути також і італійським озером. Не заглядаючи в далеку будуччину австро-італійських відносин в Албанії поки що можемо ми лише сконстатувати поділ сеї країни на сфери австро-угорських і італійських впливів і сподівати ся, що приадрійські члени тридержавного союзу не посварять ся поміж собою під доглядом третього члена сього союзу. І се тим більш правдоподібно, що і поділ цілої спадщини Туреччини відбув ся без війни, якої так побоювала ся Европа; заслуга се, розуміеть ся, не велика, бо при сім поділі великі держави були лише свідками.

Кінець кінцем балканська війна коштувала Европі мілїарди витрачені на божевільну мобілізацію, викликала страшну економічну кризу в цілій Европі, а особливо в Австро-Угорщині, і політичне напруженне, яке ще довго буде відчувати ся в відносинах европейських держав. Але страшний привид поділу турецького майна, який в уяві европейських дипльоматичних пророків був завсігди звязаний з страшною европейською війною, минув без сеї війни, і Европа може зітхнути вільнійше. Новий могутній чинник, з котрим так довго не хотіли числити ся европейські дипльомати, а саме пробуджена до житя нація, змішав їх карти і утворив новий Балкан, який і не снив ся старій европейській дипльоматії.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 08:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

До позитивних наслідків балканської війни можна віднести і те, що вона безперечно спричинить ся до знищення войовничого панславізму.

Піднесенне національного чутя балканських народів безперечно буде діяти проти політичної пропаганди заснованої на засадах расової і релігійної єдности. А до того-ж сербсько-болгарський спір остільки-ж підкопав основи расової єдности, як грецько-болгарська ворожнеча основи релігійної єдности. „Ворог славянської раси і грецької віри"—Туреччина знищений навіки і не може вже зеднувати ненавистю проти себе балканські народи. А думка про зеднанне „славянської раси" в боротьбі проти Австро-Угорщини, може виникнути лише в головах „ідеольогів" російського шовінізму і зістанеть ся утопією вже через те, що славяне становлять більшість придунайської монархії, одні мають надію не руйнуючи держави осягнути вільний національно-культурний розвиток в межах Австро-Угорщини і стоять вони тут у всякому разі близше до здійснення свого національного ідеалу, ніж російські недержавні славяне.

Культура балканських і небалканських славян розвиватиметь ся на національнім ґрунті, а не на ґрунті расових забобонів. І лише культурний і політичний розвиток народів може усунути такі сумні явища, як сучасний спір поміж Сербією і Болгарією.

Бібліографія.

Записки Наукового Товариства імени Шевченка у Львові, наукова часопись присвячена українській історії, фільольогії і етнографії під редакцією проф. Мих. Грушевського, том CXIII. (1913 р. кн. I), ст. 229, вел. 8⁰.

Починаєть ся книжка статею ветерана нашого письменства, д-ра Івана Франка „Духовна й Церковна поезія на Сході й на Заході" (ст. 5—22). Є се вступ до студій над „Богогласником", котрими займав ся автор ще в 90-их роках мин. століття. Тодї призбирав він до сих студій чималий книжковий і рукописний матеріял, щоб вияснити історичне й літературне значінне „Богогласника". Написавши кілька розділів д-р Франко відложив їх на бік, змушений обставинами взяти ся до иньших праць. Тепер, знайшовши сю розвідку між своїми паперами подає вступну її частину. В ній говорить ся про церковні пісні в христіянській церкві, початок їх і розвій (гимни, стихири, акафісти, минеї то що). Зробивши короткий огляд розвитку христіянської гимнографії й спробувавши простежити в ній старогрецькі й жидівські впливи, автор переходить до пізнійших часів, щоб дійти нарешті до „Богогласника", який він уважає за посередника між східним і західним церковним піснотворчеством. Несвідомого справи читача заголовок студії шан. автора може змилити, бо він гадатиме, що стаття незвичайно „суха" і „мертва" (деж пак такою „церковщиною" займаєть ся), але нехай страшний заголовок не лякає його: стаття далека від мертвої схо-

Generated on 2015-08-08 08:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

лястики і читаєть ся живо і з заінтересованнем. Збірник духовних пісень „Богогласник“, що грав свого часу (тай досі грає) значну ролю і в церковнім житю, є надто цікавою памяткою нашого письменства, щоб можна було зневажливо усміхнути ся, побачивши статю про нього. Особливо читачам з рос. України слїд уважнїйше поставити ся до статї, бо в офіціяльних курсах лїтератури вони не знайдуть тих відомостей, які подає шан. дослїдник.

Далї йде статя покійного Богдана Бучинського „Початки полїтичної карієри Остафія Дашковича“ (ст. 23—43). Се знов частина більшої розвідки, що через передчасну смерть молодого талановитого історика зостала ся недокінченою. Родина розшукала розвідку в паперах, що лишили ся по нїм і передала ло редакції „Записок“, де й надрукована та частина, що була вже як слїд оброблена. В нїй хоче автор вияснити „темні місця“ біографії відомого черкаського старости, з якої „землї“ та з якої суспільної верстви у великім князївстві Литовськім походив Остап Дашкович, хто була його родина. Далї спиняєть ся Бучинський на переході Дашковича на московську службу і на поворотї з неї назад до короля, по дорозї торкаючи ся участи Дашковича у повстанню Глинського.

Друга історична розвідка в сїм томі „Чуднівска кампанїя 1660 р.“ д. Василя Герасимчука ще не скінчена. Автор стежить як все дуже детально й сумлїнно за дальшим тягом подій і описує нам стрічу Поляків з Юрієм Хмельницьким під Слободищем та відступленнє Шереметева з під Чуднова.

Далї подає д. Вадим Модзалевський вісїм документів „З історії роздавання свобідних військових земель в XVII віцї“ (ст. 69—76), а д. Іван Кревецький статю про „Проби орґанїзованнія руських національних ґвардій у Галичинї 1848—1849 роках“ (ст. 77—146). Свого часу ми докладно спиняли ся над книжкою д. Кревецького, в якій він говорив про українську національну міліцію в Галичинї в часах „весни народів“. Тепер маємо дальший тяг студій над сею мілїцією, так само незвичайно цікавий. Автор бо воскрешає перед нами призабуту сторінку з недавнього часу, бо се був час, коли прокидала ся до свідомого національного житя та галузка українського національного пня, котрій в наших часах випала велика честь вести перед, показувати шлях до кращої долї, до світла, до сонця національного житя широким шляхом по за межами „що нас помежували чужі між собою“, кажучи словами поета—Ювілята. В згаданім часї клали ся підвалини національного відродженнія Галицької України — сього досить, щоб заінтересувати ся розвідкою молодого дослїдника. В додатку до неї дав д. Кревецький устав ґвардії й термінольоґію, якої уживали в своїх військових вправах славні попередники теперішнїх наших „Сїчей“ і „Соколів“. Я гадаю, що сею термінольоґією зацїкавить ся старшина новітвїх наших ґвардій, яка так запопадливо кує нови що оружні слова для своїх полків.

Поминувши „Miscellanea“, де подано кілька дрібнїйших знадібків до нашої історії громадянського житя (з них треба згадати некрольоґ відомого бібліоґрафа Івана Ем. Левицького пера д. Кревецького) відмітимо „Наукову Хронїку“, в котрій оглянув проф. Грушевський 5-й і 6-й випуски відомої праці проф. Платона Жуковича „Сеймовая

Generated on 2015-08-08 08:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

борьба православнаго западнорусскаго дворянства съ церковной уніей" і „Матеріалы для исторіи кіевскаго и львовскаго соборовъ 1629 года" (див. „Останні випуски праці проф. Жуковича про релігійні відносини XVII в. ст. 160—167)

Замикає том як завжди богатий бібліографічний відділ, де знаходимо ряд рецензій з области преісторії, археольогії, історії штуки, історії політичної й культурної, права і літератури (ст.168—206). Крім сього маємо покажчик до „Записок" за минулий рік.

Вол. Дорошенко.

М. Пилипович. *Де-що про сучасну стадію розвитку української літературної мови. В-во „Нове життє". Київ. 1913. Ціна 10 коп.*

Маємо ще одну книжечку, присвячену питанню про чистоту й правильність української мови. Се — колись читаний в Українськім Клюбі реферат, видрукований потім у часописі „Світло"; тепер видано його окремою книжечкою. З початку автор знайомить нас із поглядами на сучасну літературну українську мову, що склали ся у Росіян, „тоже-малороссовъ" і наших земляків, потім переходить до історичного процесу витворення літературної мови під ріжними впливами і зрештою розглядає й обмірковує коротко фонетику й правопис, лєксіку, граматику й стиль і неольогізми. Що до фонетики й правопису, то дезідерати д. М. Пилиповича такі: наші Наукові Товариства повинні були-б скласти якусь „согласительну комісію" для вироблення одного спільного правопису; що до мови, то бажання свої автор висловлює так: „Ідеал, якого ми повинні прагнути всіма силами, той, щоб і по сей і по той бік кордону була одна чиста українська мова, не засмічена чужими словами і формами, така чиста, щоб і інтеліґент, і письменний селянин могли легко розуміти її".

Той правопис, що істнує у Галичан, д. М. Пилипович вважає занадто складним і пропонує викинути *ї* між співзгуками; в тих-же словах, що тепер пишуть у нас із апострофом, а в Галичан без нього, писати, замісць апострофа, *ь*; крім того, має за краще писати іменники—повітрє, життє, бажаннє й т. инш.—на *я*, а не *є*; не визнає також окремого *ся* в дієсловах, вважаючи се за польонізм; звертає увагу наших письменників на коштовну прикмету нашої мови що до суфонії, яка дає змогу уникнути прикрого збігу співзгуків. Далі переходить до лєксіки й переглядає найяскравійші „польонізми" та „романізми" з Галичини і „москалізми" з нашої літератури. Останню більшу частину своєї розвідки шановний автор присвячує розглядови численних помилок галицьких і наших письменників у вживанню наших слів у невластивому для них розумінню, а також форм слів і речень, етімольогічних і сінтаксичних, чужих. До всякого свого твердження автор додає багато прикладів.

Такий у схемі зміст книжечки д. М. Пилиповича. Нема що й казати, що такі праці, як отся розвідка д. Пилиповича, завше бажані й користні. Хоч не з усіма думками автора можна погодитись, проте вони будять думку читача, примушують його зупиняти увагу на предметі, обмірковувати питаннє й вишукувати шляхів та засобів до найліпшого порозуміння. Не зупинятимусь на думках д. Пилиповича про те, який з правописів кращий; скажу тільки, що на всю Галичину й Буковину істнує один правопис, істнує не з учорашнього дня по нижчих, середніх вищих школах, по всіх українських інституціях Галичини і, коли йо

Generated on 2015-08-08 07:01 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

досї не зріклись та не замінили простїйшим нашим, то певне на те були й є важливі причини й підстави, які саме — не буду тут говорити, а піду за автором у бажанню бачити яко мога швидше скликаною оту „согласительчу комісію“ при Науковім Товаристві, яка, після докладного обміркування предмету змогла-б виробити загальні про всіх правила правопису. Маю звернути увагу тільки на де-які суперечности, що трапляють ся в сїй гарній книжці д. Пилиповича, а також на його ілюстрації до своїх думок, на приклади.

В початку своєї брошури автор цілком правдиво робить закид нашим землякам, що додержують вузького, „шантеклєрівського“, мовляв, а тому й шкодливого погляду на чистоту мови; але на зворітній сторінці, розмовляючи про потребу зрозумілої для селян літературної мови, д. Пилипович для доказу своєї думки наводить так само „шантеклєрський“ погляд, супроти якого сам повстає: „хімії Мазуренка волинські селяне не хотїли читати. — „Воно по-полтавському написано“. На стор. 17-ій автор повстає супроти вживання слова „властивість“ (рос. „свойство“), а за кілька сторінок (24) сам вживає слово „невластивий“ („несвойственный).

Посїдати—автор визнає тільки в його простому розумінню („посїдали на призбі“), тоді як у Драгоманова, Грінченка й Мирного се слово вжито в розумінню „одолѣвать и завладѣвать“.

Стор. 19. Заказувати... „Думаєте може — чоботи шевцеви?— іронїзує автор. — Нї. У галицьких письменників воно має означати, — „забороняти“ = „zakazywać“. Мусимо зауважити, що галицькі письменники вжили се слово так, як і треба („Мати гуляти заказала“ — Грінч. III, 86; „Ой менї мати заказала“ — Мет.); в автора ж се москалїзм (замість — замовляти чоботи, як тепер у нас всюди вживають у літературній мові).

Стор. 26. Автор не визнає зовсїм слова аби в розумінню щоб. На мою думку з сим аби можна погодитись не тільки тодї, коли його вживають в розумінню „лиш-би“ (byle-by), але й у тих випадках, коли тее „щоб“ занадто часто трапляєть ся в складнім реченню. Наведу для прикладу з де-яким скороченнєм хоча-б останнє реченнє з сїєї-ж таки книжки д. Пилиповича. Хіба не ріже вуха така комбінація речень: „Ідеалом працї такого гуртка повинно-б бути змаганнє, щоб літературна мова наша стала така чиста... щоб могла цілком задовольнити“ і т. д. Замінїть перше щоб словом аби і для вуха буде приємнїйш.

Стор. 28. Не завше також можна назвати дивовижними нові дїєприкметники. Напр., „виправдуюий присуд“ зовсїм не погано згучить.

Стор. 30. Авторови страшенно не подобаєть ся оте „підняв ся“. „Авіаторка NN підняла ся на аероплані“, — наводить приклад д. Пилипович і додає, що наші селянки сказали-б про авіаторку: „Ото соромітниця“!.. Не думаю, щоб у наших селянок, як у панів, був надто великий нахил до калямбурів, тим паче, що в них і сонце піднімаєть ся, і галас (І. Лев.), і встають вони — підіймають ся (Лукаш.), і кашель у них часом піднімаєть ся (Кв.), і волос догори піднімаєть ся (Куліш), і дочка чимала піднялась (Шевч.) і т. д., і т. д. А в Ганни Барвінок є навіть такий „соромітний“ вираз: „Піднялась охочим серцем Ігва до підмоги“.

Стор. 33. Чоловік (замість людина). Пристаю на думку д.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 07:01 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Пилиповича, що краще вживати — „людина“, бо „чоловік“ — то є „мужъ“. Але наш народ вживає се слово не тільки в розумінню „мужъ“, а і в розумінню — людина, мужчина, взагалі жонатий, мужик (селянин); навіть про вовків хтось в „Основі“ (1861. V. 69) написав: „Шість чоловіка вовків як напяли одного зайця“. (Грінч., Слов.) Д-їй Пилипович каже, що „затопити можна ломакою по голові“, а не „затопити в печі“. Але можна і човен затопити, і ніж у серце, і очі в далину (Куліш), і в печі (Метл.), і голову („закабалить“), а не тільки в пику (Грінч., Слов.). Також і зняти можна не тільки шапку, а й очі та руки до Бога (Лев., Куліш), і бучу (М. Вовч.), і голос, і навіть щот (Лук).

Стор. 36. Похвала — вживає й наша мова: „Ми тобі похвалу написали“ (Ганна Барв.) або — „Ой, спасибі-ж тобі, похвало України“ (Куліш). Гойдає дитину у колисці... На-що таке, — каже автор,— замість нашого гарного, простого і поетичного — „колише“? Але, на мою думку, колишуть дитину, як хотять приспати; гойдають-же—коли вона сидить у колисці й бавлять її. (Гойдалка.) Заставляти вживають у нас не тільки в розумінню „заложить“, а й у розумінню примусити, присилувати: „Застав дурня Богу молитись“, або „Заставляла мене мати тонку пряжу прясти“ (Нар. пісня).

Стор. 42. Наступити можна не тільки на ногу: „Наступає чорна хмара“ у нар. пісні, а в Грінченка (Слов.) є — „весна наступає“.

Отсе здебільшого й усе, що я зауважив спірного в книжці д. Пилиповича. Решта уваг авторових мають безперечні підстави й наводять на думки не дуже веселі. Та й взагалі такі праці, як отся, такі, мовляв, криві дзеркала української мови приносять ту користь, що бувають тими memento, які примушують наших письменників уважнійш ставитись до чистоти рідної мови й працювати в сім напрямку.

С. Черкасенко.

Микола Вороний: *У сяйві мрій*. Видавництво „Сяйво“. Київ 1913, ст. 64 ціна 25 к.

Найновійшу збірку лірики М. Вороного я схарактеризував би ось такими словами з його ж переспіву Прюдома Сюлі:

Тут на землі, де все нудне і тлінне.
На мить, одну лиш мить хвилюють почування,—
А в царстві мрій моїх—росте чуття незмінне
Із поцілунками кохання.

Так, в мріях своїх серед чарівної туги зоряної ночі, серед поцілунків кохання забуває поет сіру нудну буденщину, яка його гнітить, в сяйві тих мрій знаходить він свої умріяні колискові сни, недоспівані співи, які „стоптано поганими, гайдуками пяними, хижою звіротою,—друзями-людьми“. Як motto до своїх гарних „Мрій“ дає він цитат із Канта: „Дві речі сповнюють душу вічно новим і вічно зростаючим подивом і побожністю: се зоряне небо наді мною і моральний закон в мені“. Зоряному небови посвятив автор цілий цикль віршів „Ad astra“. Поет з побожністю дивить ся на сей поетичний, чарівний світ зір, до них простягає свої змучені очі, вони овівають його чаром мрій, вони йому милі, рідні. Своєю розмріяною душею увесь потопає, зливаєть ся з тими небесними огоньками, до яких ми зводимо свої очи в чистих, діточих думках, таких гарних, таких щасливих, а які скоро так проминають. Він живе разом з природою зоряної ночі, вона відгукуєть ся на настрій поета.

Generated on 2015-08-08 07:01 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Ти чуєш спів
Зірок огнів (19 ст.)

Поет забуває про тверду землю, він перенятий одним глибоким почуттєм і ніхто не сміє йому мішати: „Не шепочи... мовчи".

Тверде колесо життя, непривітна буденщина, взагалі „всі ворожі сили життя земного" не змогли загасити ні сяйва мрій, ні святого чуття в закоханій душі поета. Він зі своїми снами й чуттями йде до зірок і їм сам-на-сам сповідаєть ся.

Яка величність
І неосяжність—
Ся безліч зоряних світів!
А тут—безличність,
А тут—продажність
Людей, двоногих плазунів...

І почутями і думками лине він де пречистих, прекрасних далеких зір. І ми разом з поетом м у с и м о мовчки в екстазі зводити свої очи в височину до небесних пророчих огнів, що так рідні поетови, стають такими і для нас, поет силою свойого чуття, свойого екстазу, змушує нас линути, до „далеких, пречистих, прекрасних зір". Тут криєть ся те вічне, що лучить нас з цілістю істнования, з вселенною, що володіє людськими душами. Здобувши секрет сей, творець стає нашим паном, а ми вдячні мусимо йти за ним.

Поет дивлячись на зорі, віддаючись одним настроям, не забуває про те друге, що тісно звязане з нашим істнованнєм, що надає йому краси, сили,—не забуває про коханнє. І воно для його святе і дороге, як і зорі в височині.

Зорі-очі, очі-зорі
Тут і там
Тут зорять—до дна прозорі.
Там горять, як іскри в морі...
Зорі-очі, очі-зорі
Я співаю вам.

Женщина для нього—се оплоченнє краси. Він любить женщину, бо любить красу, любить за огонь і принаду її очей, хотяй ті очи часами зрадливі.

Люблю ваш огонь і принаду
Нехай ви зрадливі,—нехай!
Але ж я й люблю вас... за зраду
За пекло і рай.

Більшою річею є „Фата-Морґана" зложена зі вступу і пятьох відділів. Річ високохудожня в тоні середньовічних романсів, які співали поети-трубадури своїм зіркам серця. Автор в коротеньких строфах дав нам так багато глибокого чуття любови з її ніжними поетичними відтінками, потрафив вбрати в таку артистичну форму, що „Фата-Морґана" читаєть ся з насолодою.

Поет пильно дбає про форму своїх поезій. Не знайдете ні одного рядка, який би разив ваше ухо фальшивим тоном, рими і ритми дібрані, строфи музичні.

В книжці знаходимо ще коротеньку характеристику М. Вороного пера д. С. Черкасенка. Автор характеризує Вороного як лірика, при чім ні трошки не попадає в панеґіричний тон, як звичайно такі передмови виходять. Передмова читачеви буде користна.

Сама книжка видана дуже гарно з вінєтою художника О. Содомори, яка цілком відповідає тому, що є в середині книжки, що дуже рідко трафляєть ся. *Ів. Лизанівський.*

Generated on 2015-08-08 07:02 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Семенко. Prélude. *Лірика.* Київ р. 1913. Стор. 40. Ціна 20 к.

І ще одна маленька книжка творів маленького поета... Та чи ж поета, не віршомаза? Як се не дивно, але часом навіть досвідчений критик, поставивши собі таке питанне, вагаєть ся дати на нього рішучу відповідь. Се буває тоді, коли початкуючий автор не має певної виразної фізіономії, коли між двома протилежними пунктами—поета і віршомаза—він посїдає якусь середню позицію,—от, ніби свого роду „нѣкто въ сѣромъ". Критик виразно бачить тільки саме „сїре": скрізь або ремінїсценція, або позичка, або наслїдуванне, нїчого свого, оріґінального, але разом з тим нема й нахабного, нїкчемного, явно-бездарного, натомість сей сїрий вигляд набірає місцями досить пристойної форми, з по за якої часом бренить і щира нотка... Про таких дебютантів звичайно говорить ся: сей, мовляв, зірок з неба не хапає, але й лойових свічок не їсть. Власне, до сїєї катеґорії слїд залїчити і д. Семенка, хоч, правду кажучи, він, не визначаючись здібностями астрольоґічними, про те де-який апетит до лойових свічок таки виявляє. Так само непомітно, трохи гірше, трохи краще, починало багато молодих авторів і величезна більшина їх так же непомітно зіходили зі сцени, випустивши одну-дві сїренькі книжочки. Але-ж бували, хоч і рідко, випадки, коли під сїрим покривалом ховав ся справжнїй талант. Власне, природа таланта не завжди строго окреслена. Бувають таланти, що ламають на шляху своїм всї загати, всї перешкоди і могучою хвилею виривають ся вгору, на поверх житя; тоді вони межують з ґенїєм, як напр. Т. Шевченко. Але бувають і такі таланти, що ще потрібують для себе відповідної культури, плекання, щасливого збігу обставин, нїм успіють убрати ся в силу і спотужнїти; тому то передчасні виступи їх справляють нерідко сїре, невдячне вражінне, що потягає за собою помилковий осуд критики і тоді критик несподївано для себе самого опинюєть ся в становищі невдалого пророка. В світових лїтературах таких випадків чимало. Яскравий приклад дає російська лїтература в особі, тепер загально признаного, першорядного поета К. Бальмонта, що. видавши замолоду свій „ярославський збірник", мусїв пізнїйше його скуповувати і палити. Очевидна річ, поет, дійшовши зрештою свідомости зросту справжнього таланту, гордого і благородного, мусїв соромитись свого першого нерозважного кроку і тому старав ся затерти і знищити його слїди. Звичайно-ж поважний талант робить дуже обережно свої перші кроки. Він не женеть ся за славою і ще менше за популярністю чи дешевим успіхом у юрби. Він знає, що слава в свій час сама прийде до нього, і коли вона зрештою приходить, він приймає її з достоїнством, як належне йому по праву. Понад все він ставить свою високу місію, своє поетичне призначенне, і в глибинї власної свідомости він є сам собі найвисший і найстрогійший судя. Тому він дуже обачний в своїх публичних виступах; скромність, що є шляхетною окрасою справжнього таланту, не позволить йому зробити нерозважний крок. Я би не хотїв цїлком зражати д. Семенка і розвіювати його ілюзії що до поетичної карієри. Як не як він в свою маленьку книжочку вложив, певно, багато рожевих надій і якось шкода було-б обривати сей молодий рожевий цвіт. Але коли в душі його ховають ся можливости справжнього таланту, то він не повинен лякати ся гострого осуду його першої спроби, бо се-ж, мовляв, був тільки нерозважний крок, далї талант візьме таки своє. Я би хотїв так ду-

Generated on 2015-08-08 07:02 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

мати, хоч ближча знайомість з книжкою д. Семенка підстав для сього зовсім не дає. Приємне вражіннє справляє хіба тільки французька музична назва книжки, але зміст її і художні засоби автора сієї назви не оправдують.

Але заглянемо до змісту книжки.

З чого складаєть ся той художній світогляд, звідки черпає автор ідеї та теми для своїх поетичних утворів? Як розуміє і особливо—як бачить, та як відчуває він околишній і свій внутрішній світ? На всї сі питання можна з категоричністю відповісти одним коротесеньким словом: ніяк. Бо нічого свого власного, індівідуального, продуманого і відчутого, він у свої віршо-твори не вкладає, опріч хіба наївности, яку, на жаль, поверхово затушковує наслїдуваннєм та малюваннєм иньших поетів — Олеся, Чупринки, Вороного. І, хай менї пробачить шановний автор, робить він се з тою легкомисною байдужістю, яка так характеристична для звичайного собі профана, що абсолютно не розуміеть ся на тому, за що береть ся. Увагу автора приваблюють дві сфери: зовнішня—природа (властиво поверхові явища її) і внутрішня—коханнє (теж у поверхових виявах: поцїлунках, обіймах). Спосіб думання автора в основі своїй наскрізь натуралїстичний і тому художні конценції в зазначених сферах—важкі, вайлуваті там, де вони по змозї самостійні і навпаки—штучні, вимучені і мертві там, де позичені чи змалювані. Хвилинами, де пробиваєть ся щира, неприкрита наївність, віє свіжістю, простотою, яка хоч не заімпонує, то бодай викличе усмішку на устах; в усїх же иньших місцях, де важкуватий глузд натягаєть ся на символ, на моду, читачеви збіраєть на позіханнє і сон. Перше вражіннє справляє наївна „Завірюха“ де автор каже:

„Од натхненя, від одради
Я прожогом вибіг з хати
З вітром, снїгом став співати
В шалї запальнім.
„Вийди й ти із хати, мила!
Завірюха світ покрила,
Вітер дасть нам дужі крила—
В хвилях полетим!“ і т. д.

Правда, наївно по хлопячому, з дубовою простотою і непоетично, але... хоч смішно.

Але хто-ж повірить авторови, коли він тут же поруч запевняє, що в мові природи він нїби чує „тайни складної будови“ і закінчує бажаннєм:

„Хтів я-б мету світа й суть розгадати“.

—при чому на варварський спосіб нівечить метр віршу.

Що можуть промовити уяві читача такі калїкуваті образи і символічні потвори як: „Мов струни розбиті прокльони гудїли в устах“, „Світ у повітрі змарнів“ „Очі квіт (квітів?) журних запали“, „Оспалий час я мушу задавить“, „Зіроньки мають (?) в горі“ і т. п. Як можна знести таку жорстоку недоладню прозу:

„Потомили ся за день і люде
І усї ворухливі створіння,—
Все забилось по хатах, по стріхах,
Все завмерло в обіймах зомлїння“...

Або таку мішанину: „у серцї-сум, натхненнє, камінь, глум“?

Або такі коструба ті вирази: „Весь цей день за покієм (спокоєм?) я гнався“ „вода бурлить (?), вири утворює“, відгуки серця ви-

Generated on 2015-08-08 07:02 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

бивається, як по весні садок", „з камнем (камінем?) в грудях нерозважним", „Щоб тіло покинув я духу зівялого" і т. п.? Вітри у нього „буркотливії", а душа „в блискавих (?) згуках вигравається"...

От зразки естетичного та музичного смаку поета:

„Ой прийди та розвій мою тугу,
Не оглух я щоб в палї скаженім,
Не заснув я щоб в морі шаленім
І не кинув у світ щоб наругу" (ст. 10).

„Як би менї змоги—до тебе-б прибув
Розвагу принїс я-б, лиш... мертвий би був"

Або таке оберненнє до „нїжнього образу":

„О приходь, поки ше не розбив ся
Не згорів, не ізсох я від слїз".

В однім місцї автор запевняє: „Життя науку я пройшов", а в другому признаєть ся: „Нащо живу—ще не знаю я"...

Не глибока, мабуть, була та наука. В кожному разї далеко краще було-б, як би автор захожуючись коло віршования, пройшов бодай елементарну науку версифікації, бо плутати амфібрахій з дактілем, не додержувати ритму, не знати навіть граматики мови се вже для поета скандал. За браком місця я позбавлений можливости дати відповідні приклади ламання правил версіфікації (ст. 12, 21, 22, 24) Ось як він напр. римує: каскад—троянд, гру їх—у грудіх, облитую—молитвою, розквітла—ріжноманітно, весняная—не знаю я; а часом не добравши рими, так і кидає.

Навіть до Музи він обертаєть ся в безграмотній формі:

„Ти із-за плеч водиш рукой моєю" та ще й ритму не додержує. Так само в иншім місцї пише: над річкой. В формах обернення уживає: „мара", „царівна", замість: „маро", „царівно" або пише „у вікна" (край вікна), „шепочиш", „захочиш" (шепочеш, захочеш) „плакать про волю".

Є у д. Семенка одна поезійка, де три перші куплєти роблять гарне, справдї поетичне вражінне. Се Prélude, в якім чуєть ся ремінісценція з Олеся, але й він закінчуєть ся скандальним акордом:

„Нудьга скиглить в душі моїй
Де натовпи примар.
Втоплю я зір свій далї мрій
Полину вище хмар...
Чи не впаду я з неба в рів,
Як в казцї той Ікар?"

Справдї трагічне запитанне!

От чому, коли він в иньшім місцї гукає:

„В оплю я в руки архву золоту...
. . . . . .
Ридає хай в потугах самотних",

то щиро хочеть ся порадити авторови почекати трохи з „хапанням архви" і не робити „самотних потуг", а тимчасом подбати більше про власну освіту і розвій свого інтелєкта. І хоч він кілька разів запевняє в своїй книжцї, що має „нудну душу" і згадує за „Старі лїта", та щось не вірить ся в його старість. А коли він справдї ше молода людина, то поезія від нього не втече. Не слїд тільки хапатись зі „спробами пера" та „нерозважними кроками". Щоб поезія була гарна, її треба глибоко вистраждати та виносити в серцї, як се робив Надсон, що писав:

„Только то, что съ грозой пронеслось надъ челомъ,
Выливалъ я въ покорные звуки.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 07:02 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Какъ недугомъ я каждою пѣснью болѣлъ,
Каждой творческой думой терзался".

Отже, більше сумлінности, більше поважання до прекрасної богині поезії! *М. У—ко.*

К. Францоз. *Боротьба за право. Переклала з деякими одмінами М. Загірня. Київ 1913.*

Єсть книги—всесвітні улюбленці, книги, яким призначено бути на вартї безсмертя їх авторів; вони, як світичі, як маяки зазначають шлях дужого ходу думки людської, довічних поривань і змагань духу й конечної перемоги доброго початку над лихим. Їх перекладено на всї культурні мови в світї, і тільки ми, через неможливі умови істнования й культурного розвитку, досї ще не можемо похвалитись, що маємо їх усї у своїм перекладї. Звичайно, ми їх матимемо колись. Але зараз ми маємо де-що таке, що має біжучий інтерес, де-що таке, що й зовсїм не має нїякого інтересу, а крім того, ще й таке, чого не варт було-б зовсїм воскрешати з пітьми минулого, або що має досить обмежену неневну вартість і відносну цїкавість. До останньої категорії належить книга К. Францоза — „Ein Kampf ums Recht", або по нашому—„Боротьба за право". Все її — в минулому, і задовольнити вона зможе хіба тільки невибагливого читача своєю надзвичайно цїкавою фабулою. Читачеви-ж, який ставить книзї певні відповідні вимоги, нема чого робити з нею, і шкода тієї, чималої таки певне, працї що витрачено було майже марно на переклад її. Роман К. Францоза малює нам боротьбу пригноблених Русинів за свої права з австрійським урядом, власне—бюрократією, що завжди обстоювала великих своїх землевласників. Автор широко розгортає перед нами картини житя Русинів і гуцулів, картини чарівної гірської природи, як місце, де обдували ся події. Постать головного героя роману, Тараса, що ввесь свій вік шукає правди й права і, не знайшовши, зробив ся опришком та роспочав боротьбу з насильниками, постать завзятого Русина обвіяна великим романтизмом і змальована з щирою сімпатією до правдолюбця, постатї ж його супротивників, починаючи од самого цїсаря, здебільшого неґативні, і се нїби натякає на певну обективність нїмецького письменника. Але вчитайтесь глибше, розміркуйте—і ви побачите, що не все гаразд у правдолюбстві автора й його розумінню права. Крізь шкаралущу його безперечно щирих прихильности й сімпатій до пригноблених, мов шило з мішка, виткнеть ся часом нїмецький націоналїст, прихильник нїмецької культури. Се може в нього несвідомо виходить, але се так, і сумний кінець Тарасових поневірянь як найкраще свідчить про се. Тарас переконуєть ся власним досвідом, що боротись проти неправди він не має права, бо може наробити багато помилок і загубити невинних і добрих „порадників" народніх, тому йде й віддаєть ся до рук уряду, який зумів оцінити його каяття й, замість шибениці, великодушно присудив йому розстріл. Прошу самого читача вивести з сього належну „мораль" і установити авторову ідеольоґію.

Переклад книги Францоза зроблено правильною, чистою мовою, хоч ся правильність часом нудновата своєю одноманїтністю, особливо в діяльоґах,—навіть Жиди, навіть брехун і пройдисвіт Базанський та харапудний урядник Каплонський не мають нїчого характерного в своїй мові: всї розмовляють однаковісенько. Цїна книжки дешева: за 432 сторінки—75 коп. *М. К—чук.*

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 07:02 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ЗМІСТ ШІСТЬДЕСЯТЬ ДРУГОГО ТОМУ

За цвітень, май, червень 1913 р.

І. ПОЕЗІЇ.

сторінка.

М. Вороний: Венера. 18
О. Олесь: Не залеть ся співом серце 27
О. Андрієва: З пісень робітниці 28
Ів. Шокодько: Так тихо. 39
Л. С-Ч: Я йшла в ночі 118
О. Олесь: Я щось хотів тобі сказати 118
В. Тарноградський: Чужий я для білого світа 256
О. Олесь: І. Тепер в маю, тепер весною . . . . . .
„ II. Хтось постукав в моє серце . . . . . .
„ III. Лебеді плавають 270
Гр. Чупринка: Холод і жар: . . . . . .
„ I. Заїла душу текуча туга . . . . . .
„ II. З юним серцем перемінним . . . . . .
„ III Десь далеко бють удари 319
М. Вороний: Шумка 339
О. Андрієва: І. Місяць сіяє. . . . . .
„ II. Тяжко матусю мені 340
Христя Алчевська: В душі бренять тихенькі співи 355
О. Олесь: День... Весна. Прозоре небо 435
М. Вороний: Експромт. 466
Гр. Чупринка: Прощай 483
„ Перша мрія 484
„ Простір душевний 484
„ Перед світом. 485
Петро Стах: Сімфонія ночи 517
„ Серенади 518
О. Кобець: Хто викує пісню. 543

ІІ. ПОВІСТИ, НОВЕЛІ, ДРАМИ, МЕМУАРИ.

М. З.: У святої Софії 3
О. Олесь: Танець життя (етюд) 30
М. Могилянський: Коротке побаченнє 37
Грицько Сумовитий: Запомога (оповіданнє) 40
М. Терень: Сильний (оповіданнє) 52

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 07:02 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Нат. Романович: Мандрівниця (повість, далі) 88,341,500
С. Черкасенко: Ляборантка 130
В. Винниченко: Талісман (оповіданнє) 229
Л. Старицька-Черняхівська: Сльози поета 263
М. Кононенко: Візник (оповіданнє) 271
М. Мочульський: Мумія (оповіданнє) 356
Леся Українка: Адвокат Мартіян 397
Д. Маркович: „З давно минулого“ 436

Дж. Льондон: Непохитність жінки 152
„ Бог його батьків (пер. Н. Романович) 162
Грація Деллєдда: Лихим шляхом (пер. Н. Кибальчич). 528

III. ЛІТЕРАТУРА, НАУКА, СУСПІЛЬНЕ ЖИТТЄ.

Ор. Левицький: Сторінка з життя В. Антоновича 19
М. Залізняк: Сучасна велика індустрія й її значінне 65
Ан. Ніковський: Наші потреби і нові журнали 119
М. Євшан: Літературні замітки 145
С. Черкасенко: З українського життя 173,368,544
М. Грушевський: Сумний Великдень 194
В. Леонтович: Естетизм М. Коцюбинського 199
Л. Старицька-Черняхівська: Елєменти творчости М. Коцюбинського . . . 204
М. Жук. Погасле світло 220
О. Грушевський: З життя українського панства 1830-их р.р. 257
П. Житецький: З історії українського письменства 296
С. Черкасенко: М. Коцюбинський 304
М. Євшан: Літературні замітки 364
М. Горький: М. М. Коцюбинський. 385
Ор. Левицький: Історія будови памятника Б. Хмельницькому в Київі . . 467
С. Русова: Дещо про сучасне французське красне письменство 486
Д. Д—ко: З недавнього минулого 520
Ignotus: З австрійської України 552
М. Данько: Кінець балканської війни 557

IV. БІБЛІОҐРАФІЯ.

Записки Наукового товариства імени Шевченка у Львові; т. CXII. (1912 р. кн. 6) — *В. Дорошенко.*; Михайло Коцюбинський: Тіни забутих предків. Київ-Львів 1913. — *С. Черкасенко.*; О. Островський: В сутінї ночі. Київ 1912. — *Юр. Сірий.*; А Тесленко: З книги життя. Київ 1912 - *М. Євшан.*; Taras Szewczenko. Wiersze wybrane. Przełożyl z ukraińskiego Sydir Twerdochlib. Lwów 1913. — *І. Лизанівський.*; Житє, орґан присвячений молодї середних шкіл І вип. Львів 1913. — *І. Лизанівський.*; Каменноугольная промышленность Россіи въ 1909 г. Харьковъ 1911. — *В. Матвїв.* . . . . . 181—192

Записки Українського Наукового Товариства в Київі. Книга XI. Київ 1913. — *Вол. Дорошенко.*; Французька преса про український нарід. Les Annales des nátionalités — *С. Р.*; Михайло Яцків: Смерть бога. Львів 1913. — *М. Євшан.*; Гаврило Левченко: Стогін життя. Київ 1913. — *І. Лизанівський.*; Т. Колесниченко: Піймав облизня. Київ 1913. — *М. У—ко* . . . . . 378—383

Записки Наук. Тов. ім. Шевченка у Львові т. CXIII (р. 1913. Кн. І.) — *В. Дорошенко.*; В. Пилипович: Про українську мову Київ 1913. — *С. Черкасенко.*; М. Вороний: „В сяйві мрій“, Київ 1913. — *Ів. Лизанівський.*; Семенко: Prélude Київ 1913. — *М. У—ко.*; М. Француз: Боротьба за право пер. М. Загірня. Київ 1913. — *М. К—чук.* . . . . . 565—577

Generated on 2015-08-08 07:02 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN